

A SZÖVETSÉGI EGYÜTTMŰKÖDÉS NEHÉZSÉGEI: OSZTRÁK-MAGYAR-BOLGÁR ELLENTÉTEK KOSZOVÓ ÜGYÉBEN 1916 TAVASZÁN

Bevezetés

Immár egy teljes emberöltő telt el századunk *első* nagy világégése óta és szinte könyvtárnyira tehető a történetével foglalkozó szakirodalom, a történész számára mégis még hosszú időre elegendő tisztázásra váró problémát kínál az 1914 és 1918 közötti viharos négy esztendő. Igaz, a legfontosabb kérdések terén aligha várható jelentős, a korábbi álláspontokat alapjaiban megváltoztató felfedezés. Nem így áll azonban a helyzet egy egész sor, a szaktudomány által mind ez ideig elhanyagolt, vagy csupán kevesebb figyelemre méltított részletkérdéssel kapcsolatban.

Természetes dolog, ha a mellékhadszínterek eseményei – minthogy a háború menetére viszonylag korlátozott befolyást gyakoroltak – mérsékeltérdeklődést váltanak ki a korszak történetét kutató szakemberekből. Mindez különösen elmondható a balkáni hadiesemények vonatkozásában. Az itt következő dolgozat egy olyan – voltaképpen önmagában kétségtől jelentéktelen – ügyre kívánja ráirányítani a figyelmet, amelynek a Nagy Háború történetét feldolgozó sokkötetes szakmunkák szerzői sem szenteltek túlságosan nagy teret és tanulmány írására is valószínűleg csupán egyetlen kutatót csábított.¹ A dualista monarchia és Bulgária 1916 tavaszán folytatott területi vitája az ügyben érdekelt kortársak publikált visszaemlékezéseiben is alig – vagy éppen egyáltalán nem – kerül említésre.

Nyilván magyarázatra szorul, mi indokolhatná egy ilyen *elismerten* nem igazán döntő fontosságú ügy esetében a megkülönböztetett érdeklődést. Igaz, mindig van valami különleges abban, ha egy koalíciós háborúban két szövetséges között a viszony annyira megromlik, hogy egy időre a közös ellenség helyett *egymás* térdrekenyszerítését tartják legfontosabb feladatuknak. Ennél a körülménynél mindazonáltal jóval fontosabbnak tűnik a szóban forgó ügynek egy másik sajátos vonása. Nevezetesen az, hogy a kirobbant konfliktus nem önmagában érdekes igazán, hanem azért, hogy egy egész sor mélyebben fekvő és valójában az ügy tárgyánál lényegesen súlyosabb belső ellentét egymásra hatásának köszönheti létrejöttét. A Monarchia és Bulgária között kirobbant viszály tárgya ugyan elsődlegesen a néhány ezer négyzetkilométernyi koszovói terület feletti fennhatóság megszerzése, ám a valódi tét ennél sokkal komolyabb. Ezt pedig egyetlen szóval meg lehet nevezni: a *presztizs*.

Már a világháború kitörését megelőző két évtizedben megfigyelhető a Monarchia külpolitikájában az egyre súlyosbodó belső válsággal küszködő birodalom esetében tulajdonképpen nagyon is érthető tendencia: a presztizsszempontok fokozódó

¹ *Zhitko Avramovski*: Konflikt austro-hungarez-bullgar rreth Kosovës dhe synimet bullgare për të dalë në detin adriatik përmes të Shqipërisë (1915-1916), Gjurmime albanologjike, Seria e shkencave historike, III, 1973. 81-120. o. Viszonylag részletesen – ám némileg szélesebb aspektusból – ír a konfliktusról a kiváló osztrák hadtörténész, *Rudolf Joffé* az alábbi (sajnos csupán kéziratban meglévő) tanulmányában: *Militär und Politik in der ersten Jahreshälfte 1916*, Wien, 1983.

érvényesülése. Ez talán a legszembeötlőbb módon az albán kérdés és a skutari válság kezelésében nyilvánult meg. A külvilág és még a szövetséges német politikusok számára is teljességgel érthetetlennek bizonyult, miért tulajdonít oly kiemelkedő fontosságot néhány montenegrói, vagy albán falu hovatartozásának, miért nyilvánítja ezek sorsát a birodalom létérdekének – amiért adott esetben még háborúzni is hajlandó - a dualista állam? Valójában nem túlságosan nehéz felismerni mindezek mögött az egyre inkább beszűkülő külpolitikai mozgástér, a nagyhatalmi pozíció gyengülése vagy akár esetleges elvesztése miatti félelem kényszerítő hatását. Ebben az összefüggésben a fenyegető tekintélyvesztés következménye reálisan aligha felmérhető. Minél inkább valódi tartalmat nyer az a nem is oly rég még teljességgel képtelenségnek tűnő kilátás, hogy a Monarchia lesz Törökország után Európa következő „beteg embere”, úgy fokozódik a birodalmi presztizs megőrzésének fontossága.

A Monarchia diplomáciájának irányítói számára az önálló albán állam megteremtésének ügye – a kétségkívül létező fontos stratégiai érdekeken túlmenően – szinte szimbolikus fontosságot kapott: látszólag ebben az egyetlen problémában összpontosult a birodalom valamennyi balkáni érdeke. Természetesen mindez együtt járt a veszéllyel, hogy a dualista állam túlzottan exponálja magát az egyre inkább nemzetközi jelleget öltő konfliktusban, s ennek következtében saját maga növeli meg az ügy téjtét. Ez a hazardírozás 1913-ban a londoni nagykövetségi konferencián végül is felemás eredményt hozott: sikerült ugyan elérni az önálló Albánia létrehozását, ám annak kiterjedése jóval alatta maradt az eredetileg tervezettnek és jelentős albán etnikum az ország határain kívül rekedt. Ezen túlmenően azt sem lehetett egyértelműen sikernek minősíteni Bécsben, hogy az új államalakulat nem Ausztria–Magyarország, hanem mind a hat nagyhatalom garanciája mellett jött létre. A világháború azonban új helyzetet teremtett és a Ballhausplatzon úgy gondolták, itt az idő az albán probléma végleges rendezésére. Ennek megfelelően Koszovó helye természetesen az etnikai alapon létrehozandó és osztrák–magyar protektorátus alatt működő új Albániában lenne. Ezt a programot vesélyeztette most a szövetséges Bulgária magatartása.

A szófia-i kormányzatnak a szóban forgó ügyben tett lépéseit ugyancsak jelentős mértékben presztizszempontok motiválták. Ferdinánd cár² hosszú uralkodása alatt mindeddig sikerrel valósította meg azt a kézenfekvő nemzeti programot, amely a félsziget valamennyi bolgárok által lakott területének egyesítését tűzte ki céljául. A szerencsésen megválasztott pillanatban és a megfelelő oldalon lépett be országgal a háborúba ahhoz, hogy e program talán legfontosabb részét: Macedónia megszerzését valóra válthassa. Miután Szerbia vereségével mindez realizálódott, úgy tűnt, hogy a bolgár igények még nagyobb dimenziókat ölthetnek: lehetséges a középkor nagy bolgár birodalmának a helyreállítása is, melynek három tenger mosta egykor a partjait. Az országgyarapító uralkodó imázsa ugyanakkor nem viselte el, hogy katonái olyan földről vonuljanak ki - akár átmenetileg is -, melyet fegyverrel hódítottak meg. A konfliktus során bolgár részről gyakorta történt hivat-

² A bolgár uralkodót a hivatalos osztrák–magyar dokumentumokban következetesen királynak titulálják, feltehetőleg így kívánva érzékeltetni, hogy Ferdinándot nem tekintik egyenrangúnak a valódi császárokkal (I. Ferenc József, II. Vilmos, II. Miklós).

kozás arra, hogy a Monarchia által kívánt lépések – úgymond – a bolgár uralkodó, a bolgár állam, a bolgár nemzet presztízst sértenék.

Amennyire igaz a presztízsszempontok dominanciája a konfliktusban érdekelt államok közötti viszony tekintetében, nem csekély mértékben megfigyelhető mindez alacsonyabb szinten, ha úgy tetszik: személyes vonatkozásban is. Különösen szembetűnő az a rendkívül veszélyes rivalizálás, amely a Monarchia külpolitikai és katonai vezetése között folyik, és amelyhez a koszovói konfliktus újabb jelentős mennyiségű muníciót szolgáltatott. Azt lehet mondani, hogy ez a történet legalább annyira Conrad (illetve az AOK, azaz az osztrák-magyar Hadseregfőparancsnokság) és Burián (illetve a Külügyminisztérium) közötti mérkőzésről szól, mint Bulgária és az Osztrák–Magyar Monarchia közötti területi vitáról. A koncepcionálisan is rendkívül eltérő felfogást valló vezérkari főnök és külügyminiszter személyes meggyőződése szerint természetesen az összbirodalom érdekeit tartja elsődlegesen szem előtt, ám levelezésüket tanulmányozva nehéz szabadulni attól az érzéstől, hogy esetenként óhatatlanul előtérbe kerültek náluk bizonyos presztízsszempontok is.

Birodalmi és személyes politikusi tekintély érvényesítése vagy megőrzése vélt vagy valós jogok érvényesítésének szándékával keveredve jókora adag gyűanyagot képezett, és valóban kevésen múlt, hogy a két szövetséges - a harmadik asszisztenciája mellett – egymásnak essék egy olyan zsákmányért, melynek megtarthatósága a háború végső kimenetelétől döntő mértékben függött.

A konfliktus kirobbanása mögött elsősorban a Monarchia alapvető belső és külső bajai húzódnak meg. Ezek a problémák természetesen eddig sem számítottak ismeretlennek, a kutatás jórészt feltárta mibenlétüket. Az 1916 tavaszán kirobbant viszály érdekessége főként abban van, hogy nagyon szemléletesen illusztrálja e bajok létezését és részben hatásmechanismusát. A Monarchia helyzete a központi hatalmak szövetségi rendszerén belül nagyon pontosan érzékelhető e konfliktus révén: Mindez nyilván komoly tanulságul szolgálhatott a bécsi (budapesti és tescheni) döntéshozóknak a birodalom valódi mozgásterének szűkösségére nézve csakúgy, mint a Berlintől (el)várható támogatás valóságos értékére vonatkozóan.

1. A konfliktus feltételei

1.1 A fizikai tér

A központi hatalmak és Bulgária között 1915. szeptember 6-án kötött egyezmény titkos kiegészítő jegyzőkönyve meghatározta azt a határvonalat, amely az új szövetséges számára garantált szerbiai területek kiterjedését rögzíti. Az Ausztria-Magyarország és Bulgária 1916 tavaszán kirobbant területi vitája során érintett zóna az említett vonaltól értelemszerűen *nyugatra* húzódik, minthogy a konfliktus éppen abból fakadt, hogy a szófiai kormányzat menet közben igényt jelentett be mindazon területekre, amelyek a Szerbia elleni 1915-ös hadjárat során bolgár megszállás alá kerültek. Ezt pedig – de különösen azt a körülményt, hogy a bolgárok *fait accompli* elé kívánták állítani – a Monarchia nem fogadhatta el, mivel balkáni érdekeit az egyoldalú bolgár lépés súlyosan veszélyeztette volna.

Földrajzi értelemben az események színtere tehát a választóvonal által érintett területsáv, amely a Morava dunai torkolatától déli, majd délnyugati irányban a két fő Morava-ág közötti vízválasztót követve átszeli Szerbiát, Prizrentől délre egy darabig a szerb–albán határ mentén halad tovább, végül nagyjából Elbasanjig tart. Közélebről tekintve a konfliktus szempontjából azonban eminens jelentősége természetesen a *vitatott* területnek van, azaz Prizren- Pristina- Djakova- Ipek- Kačanik körzetének, röviden: Koszovónak.

Ez a valamennyi oldalról markáns hegyvonulatokkal határolt régió - a korabeli térképek szóhasználatával: a központi medence³ – hadművelési szempontból különösen fontos területnek számított. A Balkánnal kapcsolatban természetesen sok tekintetben csupán viszonylagos értelemben lehet előnyös feltételekről beszélni, mindenesetre a relatíve magasabb népsűrűség, a megművelhető földterület aránya, a rendelkezésre álló anyagi erőforrások viszonylagos gazdagsága,⁴ a terület könnyű átjárhatósága, sűrű vízhálózata és jó ivóvize mind jelentős értéknek számított. Nem elhanyagolható tényező ugyanakkor Koszovó stratégiai fekvése sem, különösen az a körülmény, hogy Közép-Európa és az Égei-tenger közötti összeköttetés hagyományos útvonala: a Belgrád–Mitrovica–Pristina–Kačanik–Üsküb (Skoplje)–Saloniki tengely észak-dél irányban átszeli a medencét. Az ebből fakadó közvetítő szerep következményeként a terület gazdasági kötődése nem korlátozódik egyetlen szomszédos régióra,⁵ hanem többoldalú, ami viszont érthető módon megkönnyíti, hogy politikai hovatarozása vitatottá váljék.

1.2. A szereplők

Ha sorra vesszük az ügyben valamilyen szempontból érintett személyek körét, úgy kétségteljesen megállapíthatjuk, hogy a történéseknek három olyan valódi főszereplője volt, akiknek a tevékenysége az események alakulását döntő mértékben meghatározta. Ők mind személyiségjegyeik, mind a döntéshozatali mechanizmusban elfoglalt pozíciójuk alapján leginkább voltak alkalmasak arra, hogy kulcsfontosságú szerephez jussanak. Egyiküknél, a bolgár uralkodónál ez magától értetődőnek tűnhet. *I. Ferdinánd* erősen centralizált hatalmi struktúrájában természetesen volt, hogy az üggyel kapcsolatos valamennyi döntésben a végső szót (esetenként alattvalóinak állásfoglalását határozottan felülbírálván) maga az uralkodó mondja ki. Némileg más volt ugyanakkor a helyzet az ellentáborban. Az Osztrák-Magyar Monarchia politikai berendezkedése a dualizmusból fakadóan eleve jóval bonyolultabb volt. Mindehhez járult még, hogy az agg császár-király, Ferenc József – különösen a háború éveitől kezdve – az információkat már nagyon erősen megszűrve kapta. Uralkodói jogainak formális csorbítása nélkül természetesen, de a valódi

3 Különös módon e viszonylag nem túlságosan nagy térség vizei három különböző tenger vízgyűjtőjéhez tartoznak: a Fehér-Drin az Adriába, a Sitnica az Ibaron, a Moraván és a Dunán keresztül a Fekete-tengerbe, míg a Lepenac a Vardaron keresztül az Égei-tengerbe ömlik. *Strategische Übersicht des österreichisch-ungarisch-orientalischen Kriegsschauplatzes. I. Der westliche Teil der Balkanhalbinsel.* Wien 1906., 159. o.

4 Itt a viszonylagosság egyáltalán nem vonatkozik a rendkívül jelentős ásványkincsvagyonra, különösen a krómércre, de a szintén megtalálható rézre, mangánra, ezüstre, ólomra és antimonra sem. *Detaillbeschreibung des Sandžak Plevlje und des Vilajets Kosovo.* Wien 1899. 112. o.

5 A konfliktus egy bizonyos időszakában bolgár oldalról elhangzott az az érv, hogy Koszovó birtoklása Macedónia gazdasági fejlődéséhez nélkülözhetetlen. A Monarchia ugyanakkor a létrehozandó albán államot minősítette „életképtelennek” Koszovó nélkül.

döntések már sokkal inkább a Ballhausplatzon, a tescheni főhadiszálláson, (esetleg Budapesten) születtek. Ennélfogva az ügy másik két igazi protagonistája *Burián István* külügyminiszter, valamint a vezérkar főnöke, *Franz Conrad von Hötzendorf* vezéreztetés volt. Az említett három főszereplő mellett azonban természetesen egy egész sor politikus, diplomata és katona került rövidebb-hosszabb időre kapcsolatba az ügygel.

Bolgár részről első helyen az uralkodó, *I. Ferdinánd*⁶ említendő. Az ő szereplése az ügyben meglehetősen ellentmondásos. Életrajzírói által gyakorta kihangsúlyozott politikai éleslátása és ügyes manőverező képessége helyett ebben az esetben inkább kicsinyes sértődékenységgel és kompromisszumokat elutasító merevségével tűnt ki. Igaz, a kínálkozó lehetőséget országa gyarapítására kiválóan felismerte és kihasználta, ám az a leplezetlen mohóság, amit ennek során tanúsított, uralkodói tekintélyét szövetségeseinek körében inkább rombolta, s a vele szembeni bizalmatlanság indokolt voltát erősítette.

Mindvégig fontos szerepet kapott az események során *Radoszslavov* miniszterelnök.⁷ Közismert szimpátiája a német–osztrák vonal iránt a konfliktus kiéleződése idején kormányfői posztját meglehetősen ingataggyá tette, habár pontosan nem lehetett tudni, hogy állandó célozgatásai esetleges lemondására mennyiben vették komolyan. A szófiai külföldi diplomaták éltek ugyanis a gyanúperrel, hogy esetleg az uralkodó politikai sakkjátszmájának újabb lépésével van dolguk, mellyel Ferdinánd voltaképpen a Monarchia döntéshozóira próbál nyomást gyakorolni az ügy Bulgária számára kedvező kimenetelére érdekében. Az uralkodó titkos kabinetjének főnöke, *Dobrovic*,⁸ aki ugyancsak a központi hatalmak elkötelezett híve volt, szinte végig a háttérben maradt. A katonák között *Zsekov* generalisszimusz,⁹ a hadsereg főparancsnoka, és a cárral közvetlen támogatását élvező *Gancsev* alezredes¹⁰ kapta a legfontosabb feladatokat az ügyben – utóbbi különösen a bolgár csatlakozás előkészítésében vállalt oroszlanrészét. A konfliktus kiélezésében döntő szerepet játszott az egyik legtapasztaltabb bolgár hadvezér, az események idején a megszállt Macedónia katonai kormányzója: *Petrov* tábornok.¹¹

Ami a német szereplőket illeti, első helyen kell említeni *Falkenhayn* tábornokot,¹² a vezérkar akkori főnökét, akinek a konfliktus megoldásában voltak elvülhetetlen érdemei. Mellette kiemelésre kívánkozik a német vezérkar tescheni kirendeltségének vezetője, *Cramon* tábornok¹³ tevékenysége. Ő a vitatkozó felek közötti közvetítés során eredményesen használta fel az osztrák–magyar vezérkari tisztekkel meglévő kiváló kapcsolatait.

6 I. Ferdinánd (1861. febr. 26–1948. szept. 10.)

7 Dr. Vaszil Radoszslavov (1852–1929)

8 Sztraszimir Dobrovic (? – ?) 1894-től 1918-ig Ferdinánd, majd 1924-ig fia, Borisz megbízhatóbb munkatársa volt. 1943-ban gégerákban szenvedett, valószínűleg még abban az évben meg is halt.

9 Nikola Zsekov (1864–1948)

10 Peter Gancsev (1874. jan. 8–1952) 1915-ben előbb berlini katonai attasé, majd októbertől a háború végéig Bulgária teljhatalmú megbízottja a német főhadiszálláson, egyben Ferdinánd cárral szembeni vezetője.

11 Raco Petrov (1861–1942) az események idején altábornagy.

12 Erich Georg von Falkenhayn (1861. szept. 11–1922. ápr. 8.) 1914. szept. 14-től a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke, 1915. jan. 20-tól gyalogsági tábornok

13 August R. von Cramon (1861. ápr. 7–1940. okt. 19.) 1915. jan. 27-től a háború végéig teljhatalmú német tábornok az osztrák–magyar Hadsereg főparancsnokságnál (Armeeoberkommando, a továbbiakban: AOK).

Végül, ha az *osztrák-magyar* oldal részéről kívánjuk számba venni a konfliktusban érintett személyiségeket, érdemes külön említeni közülük a politikai-diplomáciai illetve a katonai vonalhoz tartozókat. Ez a két csoport ugyanis annyira markánsan elkülönült egymástól mind az események megítélésben, mind a követendő taktikában, s annyira érvényesült közöttük a szakmai szolidaritás, hogy külső szemlélő számára időnként úgy tűnik, mintha legalább annyira ellenfélnek tekintették volna egymást, mint a bolgárokat. A politikusok közül első helyre kívánczik *Burián István* báró,¹⁴ közös külügyminiszter. Az ő „diplomáciai” vonalát kipróbált szakemberek képviselték: Szófiában a kiváló diplomata, *Tarnowski* gróf, Teschenben az AOK-nál lévő külügyminisztériumi kirendeltségen *Douglas Thurn-Valsassina* gróf valamint *Friedrich R. von Wiesner* lovag,¹⁵ osztálytanácsos.

A katonai vonal részéről a vezérkar főnöke, *Conrad von Hötzendorf*¹⁶ báró a legfontosabb személyiség, míg a szófiái kirendeltségen *Laxa* ezredes¹⁷ és helyettese, *Lokar* százados áll közvetlen kapcsolatban a bolgár féllel.

Bármennyire is elkülönült egymástól az említett két csoport, személyes kapcsolatok révén azért természetesen létezett közöttük a hivatalos érintkezésen túl is információcsere. Teschenben különösen jó viszony alakult ki a fiatal vezérkari tiszt, *Edmund Glaise von Horstenau*¹⁸ és *Wiesner* között. Ennek eredményeképpen kettejük között egyfajta megállapodás jött létre a kölcsönös hírcserére vonatkozóan, aminek előnyeit mindketten élvezték.¹⁹

1.3. A politikai tér

A szóban forgó konfliktus közvetve, vagy közvetlenül összefüggésbe hozható a félsziget legégetőbb problémáival. Így különösen a macedón kérdéssel (amely az adott esetben a bolgár fél magatartását erőteljesen motiválta), az önálló albán állam megteremtésének ügyével (amely a Monarchia balkáni törekvéseinek közép-pontjában állt), valamint az ez utóbbival szoros kapcsolatban lévő koszovói rendezés dologával (amely értelemszerűen az osztrák-magyar-bolgár vita lényegét közvetlenül érinti).

1.3.1. A macedón kérdés

A *macedón kérdés* hosszú történetének első szakasza az 1870-es évektől a második Balkán háborút lezáró bukaresti békéig tartott (1913). E korszak folyamán a félsziget központi területeinek jövőbeli birtoklásáért három fiatal balkáni államalakulat: Szerbia, Görögország és Bulgária folytatott egymással küzdelmet. Az itteni szláv nyelvű lakosság részben kialakulatlan nemzeti azonosságtudata, az általuk beszélt dialektus szerbhorvát illetve bolgár rokoníthatósága egyaránt meg-

14 Burián István (1851. jan. 16–1922. okt. 20.) 1900. márc. 5-től báró, 1918. máj. 9-től gróf.

15 Friedrich Richard von Wiesner (1871. okt. 27–1951. nov. 5.) 1914. aug. 8-ától dolgozott a Külügyminisztérium tescheni kirendeltségén.

16 Franz Conrad von Hötzendorf (1852. nov. 11–1925. aug. 25.) az események idején báró, később gróf.

17 Wladimir Laxa (1870. jan. 21–?) 1911. szept. 24–1916. ápr. 30.: vk. őrnagy, majd vk. ezredesi rangban a Monarchia szófiái katonai attaséja.

18 Edmund Glaise von Horstenau (1882. febr. 27–1946. júl. 21.)

19 *Peter Brouček*: Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau. Band 1., Wien-Köln-Graz, 1980. (a továbbiakban: *Brouček*), 327. o.

nyerhetővé tette őket mindkét szláv rivális számára. Nem volt esélytelen ugyanakkor a görög fél sem: számára az ortodox keresztény vallás nyújtott jó esélyeket. Az említett korszak végére a három rivális kiszorította a törököket Macedóniából és egymás között osztozott a szóban forgó területen. Nem mondható el ugyanakkor, hogy mindegyik fél elégedett lett volna a neki jutott zsákmánnyal. A nagy vesztes Bulgária lett. Igaz ugyan, hogy az 1877–78-as orosz–török háborút ideiglenesen lezáró San Stefano-i béke különösen kedvezményezett helyzetbe hozta, hisz egész Macedónia birtokába jutott, ám a nagyhatalmak nyomására az új határokat a berlini kongresszus érvénytelenítette és Bulgáriát szerzeményeitől megfosztotta. (A San Stefano-i Bulgária határai²⁰ azóta is elérhetetlennek bizonyulnak a mindenkori szófiai kormányzat számára.) Az első Balkán-háború előtt Szerbia és Bulgária titkos egyezményben előzetesen három részre osztotta Macedóniát, melyek közül egy-egy Szerbia illetve Bulgária „vitathatatlan” zsákmánya lett volna, míg a harmadik ún. „vitatott” zóna sorsát az orosz cár döntőbíráskodására bízták. Hiába végződött a háború a balkáni szövetségesek gyors győzelmével. Közbeszólt ugyanis a nagyhatalmak érdekkellentéte. Ezúttal az Osztrák–Magyar Monarchia Albániával kapcsolatos tervei borították fel az előzetes rendezést. A dualista állam makacs ragaszkodása a független Albánia megteremtéséhez arra indította a belgrádi kormányzatot, hogy Macedóniában keressen kárpótlást magának az albán kikötők helyett. Bulgária mereven elzárkózott a felosztás revíziójától, ám vesztere: hamarosan szembetalálta magát előbbi szövetségeseivel (sőt Romániával és Törökországgal is). A második Balkán-háború tulajdonképpen semmissé tette a bolgár hódításokat, a bukaresti béke pedig rögzítette a lényegében ma is érvényes határvonalat a három érdekelt ország között.

1.3.2. Az albán kérdés és az Osztrák–Magyar Monarchia

Az 1877–78-as orosz–török háború – amely sok vonatkozásban korszakhatárt jelent a Balkán történetében – egyik közvetlen következményeként az albán nemzetévlás problémája a nemzetközi nagypolitika színpadára került, megszületett az *albán kérdés*. A jelen konfliktus szempontjából ez a probléma elsősorban a Monarchia szemszögéből fontos, ezért érdemes röviden áttekinteni a dualista államnak az albán üggyhöz fűződő viszonyát.

Magától értetődik, hogy a Monarchia Albánia-politikája önmagában nem, hanem csupán az osztrák–magyar keleti politika részeként kezelhető. Ez utóbbi mozgásterét az összeurópai nagyhatalmi konstelláció a múlt század utolsó harmadában meglehetősen szűkre szabta. A Balkánnal kapcsolatos bécsi elképzeléseknek eleve számolniuk kellett azzal a körülménnyel, hogy a Monarchia soha nem volt képes kizárólagos beleszólást biztosítani magának a térség sorsának alakításában. Az osztrák külpolitika kénytelen volt eltérni, hogy más, szintén érdekelt hatalmakkal osztozzon a balkáni érdekszférák felosztásában. Így mindenekelőtt *Oroszországgal*.

A hatalmas északi szomszéd nyomoztó erőfölénye a Monarchiát feltétlen óvatosságra kellett, hogy intse. Ennek következtében az osztrák Balkán-politikában régtől fogva létező két tendencia (ti. a status quo megőrzésének még Metternichre visszavezethető politikája, illetve a törökök rovására önállóan vagy az oroszokkal

²⁰ Ezek bolgár vélemény szerint az ország „természetes határai”. A San Stefano-i béke aláírásának napja (március 3.) azóta is nemzeti ünnep Bulgáriában.

együtt történő területgyarapítás²¹) bármelyikének hívei mindenképpen kénytelenek voltak számításba venni Oroszország magatartását: akár szövetségesként, akár ellenségként.

Bécs és Szentpétervár viszonya a tárgyalt időszak folyamán meglehetősen hullámzóan alakult, mindazonáltal végérvényesen csak az angol–német szembenállás éleződésének függvényében romlott meg. Albán vonatkozásban a két érdekelt hatalom egymással szemben tanúsított magatartása természetesen hasonlóan alakult. A Balkán nyugati fele a Monarchia érdekszférájába tartozott, ahogy ezt számos szerződés (Reichstadt 1876, Budapest 1877, Szentpétervár 1897, Müritzsteg 1903) rögzítette. Amikor a cári birodalom Bulgária helyett Szerbiát és Montenegrót kezdte favorizálni, közvetve az albán ügyekbe is beavatkozott, jóllehet – nem lévén felkészülve a háborúra – kénytelen volt visszafogni harcias szövetségeseit.

A Monarchia külpolitikájának irányítói természetesen tisztában voltak azzal, hogy Oroszország balkáni terveit eredményesen csupán abban az esetben keresztelhetik, ha megfelelő szövetséggel rendelkeznek, amely képes az „északi kolosszus” részbeni semlegesítésére. Ily módon Oroszország közvetve is befolyásolta a bécsi külpolitikát. Ez a látenszen végig meglévő orosz fenyegetés az, ami egyfajta kényszerpályára állítja a Monarchia Balkánpolitikáját. Minthogy Oroszországgal szemben megfelelő támogatást Bécs 1871 után szemelláthatólag csupán Berlinből várhat, kénytelen érdekeit bizonyos mértékig eleve alárendelni a német érdekeknek.

Németország ugyan Bismarck idejében közismert módon érdektelennek nyilvánította magát a keleti kérdést illetően, mégis kierőszakolta, hogy az 1879-ben megkötött kettősszövetség mellett három évvel később *Olaszország* bevonásával létrejőjön a hármasszövetség, minthogy Rómától támogatást remélt francia ellenlábásával szemben. Bécs kénytelen volt tudomásul venni az új szövetséges státuszát, jóllehet Olaszország nyíltan igényt tartott egyes, a Monarchiához tartozó területekre (Dél-Tirol, Isztria stb).

A fiatal olasz imperialista hatalom olyan ügyesen használta ki stratégiai kulcspozícióját, hogy öt esztendővel később, 1887-ben már ő szabhatott feltételt a hármasszövetség megújításánál. Ausztria, amelynek viszonya a bolgár fölkelés körüli ügyek miatt éppen megromlott Oroszországgal, szerette volna elkerülni egy esetleges orosz–olasz együttműködés létrejöttét, beleegyezett egy különmegállapodás rögzítésébe²², amely később (ez lett a sokat vitatott VII. cikkely) belekerült a szövetség alapszerződésébe is. Ennek értelmében Bécs és Róma írásba foglalta a kölcsönös rekompenzáció elvét, azaz a felek kárpótlásra tarthattak igényt minden olyan esetben, ha a másik egyoldalúan gyarapítja balkáni hódításait. Ily módon Ausztria és Oroszország mellett immár Olaszország is teljes jogú érdekelt félle lépett elő a balkáni ügyek eldöntésében.

Az osztrák külpolitika meghatározó tényezői közül nem maradhat ki az az állam sem, amelynek a térségben kétségkívül kulcsfontossága volt, azaz *Törökország*. Az oszmán állammal szemben a Monarchia magatartása meglehetősen ambivalensnek

21 *Diószegi István*: Andrassy és a keleti kérdés 1875-ben. In: *Diószegi István*: A magyar külpolitika útjai. Budapest, 1984. 79. o.

22 Különszerződés Ausztria–Magyarország és Olaszország között 1887. február 20-án Berlinben. In: *Alfred Franzis Pribram*: Die politischen Geheimverträge Österreich–Ungarns, Bd I., Wien u. Leipzig, 1920. 44. o.

mutatkozott: amíg az képes volt a fennhatósága alatt lévő területek ellenőrzésére, addig Bécs számára a status quo fenntartásának legfőbb eszköze maradt a török uralom megőrzése. Amikor azonban erre a szerepre alkalmatlannak bizonyult, akkor fokozatosan potenciális ellenfélle változott, és Ausztriának törekednie kellett arra, nehogy külpolitikai aktivitást tükröző lépései idő előtt gyanakvást keltsenek Konstantinápolyban.

Végezetül, bár mint nagyhatalom erről igyekezett nem tudomást venni, meghatározták a Monarchia Balkán-politikáját a *térség népeinek nemzeti mozgalmai* is, amelyek végső soron kikényszerítették passzivitásának feladását. Igaz, ezek a mozgalmak jelentős mértékben az érdekelt hatalmak befolyásának eszközeivé váltak.

A Monarchia számára az albán területek több szempontból is különleges figyelmet élveztek. *Stratégiai* fontosságuk eléggé nyilvánvaló módon szoros összefüggésben áll az Adriai-tengerével. Az Adria, amely hosszanti tengeröbölként nyúlik be az Appenini és a Balkán félsziget közé, a mindössze 72 km széles Otrantói szorossal kapcsolódik a Földközi tengerhez. Hogy ez a távolság a korabeli haditechnika számára mit jelentett, annak érzékeltetésére álljon itt egy adat: 1905-ben olasz torpedónaszádok a Brindisi és Valona közötti utat – kb. 110 km – mindössze 2 és fél óra alatt tették meg²³. Könnyen belátható, hogy az Adria kijáratának lezárása potenciális veszéllyé válhatott abban az esetben, ha Olaszország mindkét parton rendelkezik megfelelő támaszponttal. Az Osztrák–Magyar Monarchiának viszont létfontosságú volt, hogy szabad kijáratot biztosítson hadiflottájának a Földközi tenger felé, mert egyébként búcsút mondhatott volna annak, hogy magát tengeri hatalomnak tekinthesse.

A bécsi udvarban természetesen az itt tárgyalt időszaknál jóval korábban felismerték az albán területek és az adriai kijárat szempontjából nem kevésbé fontos Jón szigetek jelentőségét. Már II. József, akinek II. Katalin Oroszországgal folytatott balkáni együttműködését majd egy évszázaddal később példaértékűnek tekintik bizonyos monarchiabeli körök, többek között Észak-Albániára²⁴, majd néhány hónappal később Korfu szigetére²⁵ is bejelentette a Habsburgok igényét.

A biztonságos adriai kijárat fenntartása nem jelentette ugyanakkor azt, hogy ehhez birtokba is kellett venni a kulcsfontosságú délolasz albán partvidéket. Már a Velencei Köztársaság sikerrel alkalmazta azt az elvet, mely szerint elegendő arra törekedni, hogy a kijárat két szemben lévő partja ne kerüljön egyidejűleg azonos vagy azonos szövetséghez tartozó államok kezére. Ily módon a bécsi udvar számára az albán partvidék török fennhatósága megfelelő megoldás volt. Amikor viszont ez a fennhatóság bizonytalanná kezdett válni, nyilvánvalóan lépni kellett. Különösen azután, hogy a fiatal olasz állam hamarosan egyenesen riválisként jelentkezett Albánia kérdésében.

²³ Leopold Freiherr von Chlumetzky: Die Italo-Albanesen und die Balkanpolitik. In: *Österreichische Rundschau* 5 (1905), 339. o. Idézi: Hanns Dieter Schanderl: Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens 1877–1908. (Albanische Forschungen 9), Wiesbaden, 1971. (a továbbiakban: Schanderl), 18. o.

²⁴ Josef und Katharina von Russland. Briefwechsel. (Hrsg. Alfred v. Arneth.) Wien, 1869, 143–175. o. Idézi: Harald Heppner: Österreichische Pläne zur Herrschaft über die Ionischen Inseln. In: *Balkan Studies*, vol. 26., nr. 1. (a továbbiakban: Heppner), 62–63. o.

²⁵ Joseph II und Graf Ludwig Cobenzl. Ihr Briefwechsel. (Hrsg. Adolf Beer und Joh. R. v. Fiedler.) Bd. I. Wien, 1901. Dok. 121. 368. o. Idézi: Heppner 63. o.

Ami Albánia *politikai* jelentőségét illeti a Monarchia számára, arról el lehet mondani, hogy a tárgyalt időszak folyamán egyre inkább fokozódott, annak függvényében, ahogy Bécs viszonya a térség szláv kisállamaival a századfordulót követően mind feszültebbé vált. Az a motívum, mely szerint Albánia történelmi rendeltetése, hogy a „szláv expanzióval” szemben megfelelő védőbástyaként szolgáljon, nem nevezhető újnak²⁶. (Itt még számításba jött az Észak-Albániában meglehetősen zárt tömbben élő katolikus lakosság is, amely az ortodox szlávokkal szemben szintén alkalmas lehetett valamiféle elhárító szerepre.) Mindenesetre a XIX. század hetvenes–nyolcvanas éveiben, amikor a Monarchia Szerbia és Montenegró megnyerésére törekedett, a politikai alkudozások során esetenként albánlakta területek felajánlása is felmerült, ami azt mutatja, hogy Bécs érdekei ekkor még nem koncentráltak kizárólag egy olyan albán állam létrehozására, amely lehetőleg valamennyi albán területet egyesít.

Végül, de semmiképpen sem utolsó sorban, ki kell térni Albánia *gazdasági* fontosságára is, jöllehet e terület Európa talán legkevésbé ismert része (s valószínűleg az maradt mind a mai napig), így a Monarchia számára inkább a kiaknázatlan lehetőségek földje. Kereskedelmi szempontból a Balkán legértékesebb kikötője Szaloniki volt, amelynek megszerzésére Bécs tett is eredménytelen erőfeszítéseket. A szaloniki vasút megépülésével aztán az albán partvidék korábbi kereskedelmi szerepe is jórészt elenyészett, igaz, ehhez nyilván jelentős mértékben hozzájárult a különösen 1908 után egyre bizonytalanabbá váló belső helyzet.

A Monarchia Albániával szemben tanúsított magatartását lényegében a Balkán háborúkig alapjában véve ugyanazok az alapelvek jellemezték, éspedig a következők:

1. A Monarchia nem akarja bekebelezni Albániát (ezzel szemben szívesen venné, ha autonómiát kaphatna).

2. Ugyanakkor nem tűrheti, hogy különösen a tengerparti területek török fennhatóság alól más államok kezére kerüljenek.²⁷

A fenti alapelvekből is kiolvasható, hogy Bécs számára a különböző albánlakta területek nem egyenlő súllyal estek a latba. Ahogy ezt F. Lippich, a Monarchia szkutari konzulja 1877-ben megfogalmazta, Bécs elsődleges érdekei Albánia északi, főleg katolikusok lakta területeihez fűződnek, ezeket javasolta megszállni.²⁸ Ennek megfelelően Andrassy sem talált semmi kivetnivalót abban, ha a Bosznia-Hercegovina okkupációja miatt nyugtalan Szerbiát és Montenegrót albán területek átadásával kárpótolják. Itt természetesen olyan területekről van szó, amelyek nem elsődleges fontossággal bírnak Ausztria számára (mint pl. Koszovó).

Az említett alapelvek érvényessége azután is megmaradt, hogy 1887-től Olaszország is bejelentette érdekelttségét az albán ügyekben. Ettől kezdve a két hatalom, Ausztria és Olaszország, együttes erővel igyekezett távol tartani minden más újabb jelentkezőt a térségtől, miközben egymással békés eszközökkel rivalizáltak. Ennek

²⁶ „Denkschrift über Albanien” von k. und k. Consul F. Lippich, Vienna, 1877. jún.20., Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (a továbbiakban: IHHStA), PA XII/256, Turkey I-V., idézi: *Stavro Skendi: The Albanian National Awakening 1878-1912*. Princeton, 1967. (a továbbiakban: *Skendi*), 238. o.

²⁷ Pl. Andrassy levele a római követnek, Haymerlének. 1878. ápr.26., IHHStA, PA XI, 87, fol.94. Idézi: *Schander* 22. o.

²⁸ „Denkschrift über Albanien” von k. und k. Consul F. Lippich, Vienna, 1877. jún.20., IHHStA, PA XII/256, Turkey I-V., idézi: *Skendi* 238. o.

során a gazdasági behatolás és a propaganda számos eszközét felhasználták befolyásuk növelése érdekében.²⁹

Szembetűnően megváltozott a Monarchia álláspontja az albán önállóság kérdésében az annexiós válságot követő időszakban. A megelőző évtizedekben Bécs nem kívánta az albán területek függetlenné válását. Jellemző, hogy a reichstadi szerződés III. pontjába kifejezetten Andrassy kérésére cserélték fel a jövőbeni albán államalakulattal kapcsolatban a „független” kifejezést „autonóm”-ra.³⁰ Ismeretes ugyanakkor az is, hogy az albán nemzeti mozgalom vezetőinek követeléseit között is hosszú időn keresztül az autonómia szerepelt, nem pedig a függetlenség. Nyilvánvalóan arról van szó, hogy mind Bécs, mind az albán vezetők a Porta által nyújtott viszonylagos védettséget többre tartották a féltékeny szomszédok mohóságának kitett vadonatúj állam törekény függetlenségénél. Mindenesetre Ausztria álláspontjának megváltozásához jelentős mértékben hozzájárult az általános balkáni helyzet számára kedvezőtlen alakulása, jelesen, hogy Szerbia, amely a nyolcvanas években még a Monarchia szövetségesének számított, az 1903-as puccs, de még inkább az 1905-ben kirobbant vámháború következtében kifejezetten ellenséges viszonyba került Béccsel, és egyre erőteljesebb orosz támogatást élvezett. Ily módon az osztrák külpolitika számára értelemszerűen egyre inkább felértékelődött az albán területek jelentősége, és pedig valamennyi albán területé. Ennek kifejeződéseként a Monarchia számára a teljes albán etnikum egy államba történő egyesítése elsődleges fontosságot nyert. Ebben továbbra is támogatóra talált Olaszországban, amely szintén érdekelt volt abban, hogy az albán területek feletti jövőbeni uralom kizárólag kettejük között dőljön el. A megszülető Albánia azonban nem Bécs, és nem Róma, hanem a hat nagyhatalom közös ellenőrzése alatt jött létre. És bár pusztán a létével megakadályozta Szerbiát abban, hogy kijusson az Adriához, valami igaza mégiscsak lehetett Conrad von Hötzendorfnak, aki sokkal inkább kudarcnak tartotta a dolgok ilyen alakulását, mintsem diplomáciai győzelemnek.³¹

A világháború kitörése az albán kérdés vonatkozásában is gyökeresen új helyzetet teremtett. Szerbia várható leveretése a bécsi elképzelésekben továbbra is központi helyet elfoglaló Nagy-Albánia megteremtésének egyik legfőbb akadályát küszöbölhette volna ki, míg Olaszország 1915 májusi színvallása ebben a vonatkozásban azzal a kedvező következménnyel járt, hogy a Monarchiának többé nem kellett tekintettel lennie a vonakodó szövetséges balkáni érdekeire. A cselekvési lehetőségek megnövekedése – illetve annak pusztán reménye – ugyanakkor felerősítette a vitát az új balkáni rendezésről a dualista birodalom legfőbb politikai döntéshozói között. Mindaddig nem okozott ez különösebb problémát, amíg a hadihelyzet alakulása folytán a vita csupán elméleti síkon folyt. Az 1915 őszi illetve 1916 eleji sikeres hadjáratok eredményeképpen azonban Szerbia és Montenegró teljes egészében, Albánia pedig nagyobb részben a központi hatalmak megszállása alá került. S bár a Monarchia külügyi vezetése a maga részéről továbbra

²⁹ Részletesen erről többek között: *Schanderl* i.m.; *Leopold Freiherr von Chlumetzky*: Österreich-Ungarn und Italien. Leipzig u. Wien, 1937.; *Walter Schinner*: Die österreichisch-italienische Gegensatz auf dem Balkan und an der Adria. Stuttgart, 1936.

³⁰ Idézi: *Schanderl* 41. o.

³¹ *Feldmarschall Conrad*: Aus meiner Dienstzeit, (a továbbiakban: *Conrad*) Bd.III., Wien, 1922. 692. o.

is az „Albánia program” (azaz az etnikai alapon létrehozandó, teljes egészében a Monarchia befolyása – esetleg formális protektorátusaként létező – Nagy-Albánia) megvalósításáról beszélt, valójában azonban ennek igen komoly ellenzői is voltak.³² Így mindenekelőtt maga Conrad, aki számos alkalommal próbálta meg a külügyminisztert lebeszélni Albániával kapcsolatos terveiről, mindhiába.

1.3.3. A koszovói kérdés

Az 1913-as londoni tárgyalások során az osztrák–magyar diplomácia kénytelen volt a stratégiai szempontból jóval fontosabb tengerparti területsávnak az új albán államhoz kerülése érdekében a kevésbé értékesnek ítélt koszovói és macedóniai területekről lemondani, sőt, a szerbek érdeklődését ezek irányába terelni. Így Koszovó Szerbiáé lett, ám Bécsben úgy gondolták, hogy csupán átmenetileg. A hamarosan kirobbant világháború azután gyökeresen új helyzetet teremtett ezen a téren is, lehetővé vált az újabb kísérlet az etnikai alapon megteremtendő Nagy-Albánia létrehozására, melynek természetesen Koszovó is a része lenne.

1.4. A szerb hadjárat

A központi hatalmak 1915. évi balkáni hadjárata – mint a világháború egyik lényeges, ha nem is döntő fontosságú része – a hadtörténeti szakirodalomból részletesen megismerhető. Igaz, elsősorban az eseményekben konkrétan érintett országok történetírása foglalkozik megfelelő alaposággal a történetekkel. A nyugati – főként angolszász – feldolgozások viszonylag kevés figyelmet szentelnek ennek a hadszíntérnek. Az általánosan ismert nagy könyvsorozatok megfelelő fejezetei³³ mellett seregnyi monográfia is készült az 1915-ös szerb hadjáratról, magyar nyelven ugyanakkor mindmáig szinte az egyetlennek számít Nagybaczoni Nagy Vilmos munkája.³⁴

Maga a hadjárat a vizsgált konfliktus szempontjából különösen három vonatkozásban érdemel figyelmet:

- a. milyen körülmények között csatlakozott Bulgária a központi hatalmakhoz;
- b. milyen volt a hadjárat alatt a szövetséges hadseregek viszonya;
- c. hogyan jöttek létre a konfliktus kirobbanásáért közvetlenül is felelős vegyes megszállású területek.

1.4.1. A bolgár csatlakozás

Az események utólagos ismeretében nagyon is logikusnak tűnik, hogy Bulgária a központi hatalmakat választotta, hiszen *ez a koalíció* felajánlhatta a szófiai vezetés számára egész Macedóniát, míg az antant még hatalmas kompenzáció ígéretével is képtelen volt rábírní Szerbiát a megfelelő engedmények megtételére. A dolog

³² A Monarchia hadicéljairól tartott 1916. január 7-i közös minisztertanács jegyzőkönyve pregnánsan tükrözi ezt. Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918), Budapest, 1966. A kérdést részletesen tárgyalja *Szabó Dániel* A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918) című munkájában (Budapest, 1976).

³³ Nagy kár, hogy a M. kir. Hadilevéltárnak a két világháború között publikált tekintélyes vállalkozása (A világháború 1914–1918, különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. I–X., Budapest, 1928–1942.) a X. kötet megjelenése után félbeszakadt. Az 1915-ös szerb hadjárat eseményeit tárgyaló részek azonban kéziratot formában megőrződtek. Hadtörténeti Levéltár, Budapest (a továbbiakban: HIL) 1755/Tan.sz.

³⁴ *Nagybaczoni Nagy Vilmos*: Szerbia meghódítása. Események a Balkánon 1915–1918. Budapest, 1928.

azonban korántsem volt ennyire egyértelmű. Elvileg mindkét katonai tömbhöz történő csatlakozás fontos szövetségessel gyarapította volna az érintett koalíciót, s ennél fogva egy ilyen lépés ellenértékét adott esetben meglehetősen magasan szabhatták volna meg Szófiában. A két Balkán-háborúban kimerült ország számára mindazonáltal egyenlőre kívánatosabbnak tűnt a közvetlen fegyveres fellépéssel szemben a jóindulatú semlegesség megőrzése, annál is inkább, minthogy a sajátos szituációnak köszönhetően egy ilyen állapot fenntartásának vállalása is konkrét területi előnyökkel kecsegtetett.

A háború kitörése után (1914 augusztusában) Oroszország jegyzéket intézett Szófiához: ha semleges marad (azaz nem támadja meg Szerbiát), akkor sor kerülhet az 1913-as bukaresti béke felülvizsgálatára: Macedónia bolgárok lakta része Bulgáriához kerülne, minthogy Szerbiát Boszniával és Hercegovinával kárpótolnák. Szó lehetne még Dobrudzsa visszaszerzéséről is, ha Románia Erdélyt és Bukovinát megkapná. A bolgár válasz az ígéretek konkretizálását helyezte a középpontba: csak abban az esetben elfogadható az ajánlat, ha a megszerzhető macedóniai területek elhatárolása megfelel a bolgár igényeknek, és ha ezt a területet azonnal bolgár csapatok szállhatják meg. Ez egyenes beszéd volt, s mivel orosz részről kitértek a határozott válasz elől, a nyilvánvaló habozás csak erősíthette azt a bolgár meggyőződést, hogy egyelőre érdemesebb várni.³⁵

A központi hatalmak részéről is kezdettől történtek kísérletek Bulgária bevonására. Itt különösen a Monarchia sürgette a bolgár beavatkozást, míg német oldalról inkább Románia megnyerésére törekedtek. Conrad több ízben is hangsúlyozta, hogy Bulgária számára kivételesen kedvező alkalom kínálkozik Szerbia leverésére. Egy ilyen akció természetesen nagyban megkönnyíthette volna a Potiorek tábornagy vezette balkáni osztrák–magyar haderő dolgát. Szófiában is tisztában voltak ugyanis azzal, hogy a Monarchia az időközben bekövetkezett orosz hadüzenet miatt kénytelen meggyengíteni a szerb fronton harcoló erőit. Ezért Bulgária látható módon kívánt: csak akkor kívánt csatlakozni a központi hatalmakhoz, ha bizonyos, hogy a Monarchia képes gyors sikert elérni Szerbiában. Óvatosságra készítette a szófiai vezetést a rendkívül tisztázatlan bolgár–török és bolgár–görög viszony is. Conrad világosan látta, hogy a bolgárok akkor sem mernek Szerbia ellen fellépni, ha egyébként a szándék meg is lenne erre, mivel bizonytalanok Törökország magatartása miatt.³⁶

Októberben, miután Törökország belépett a háborúba, az antant részéről újabb kísérlet történt Bulgária megnyerésére. Az ajánlat kilátásba helyezte török vonatkozásban az Enos-Midia vonal visszaállítását, valamint Macedóniában a „nem vitatott” zóna Bulgáriához csatolását, miközben a „vitatott” területsáv sorsáról a cár döntene. Ez lényegében visszatérést jelentett az 1912 márciusi bolgár–szerb egyezményhez. Bolgár részről azonban az ajánlat két vonatkozásban is elfogadhatatlan volt. Egyrészt Radoszlavov miniszterelnök egész Macedónia visszaszerzését igényelte, ennél fogva nem érhetette be a „nem vitatott” zónával. Másrészt arra a kérdésre, hogy vajon sor kerülhetne-e a nevezett területek azonnali bolgár megszállására, az antant kitérő választ adott, mondván: nem lenne helyes a hő-

35 *Richard von Mach*: Aus bewegter Balkanzeit 1879–1918. Berlin, 1928. (a továbbiakban: *Mach*), 193 sk. o.

36 *Conrad IV.*, 201 sk. o.

siesen harcoló Szerbiát egy ilyen akcióval elkedvetleníteni, majd a háború után realizálhatóak lennének a területi változtatások. Nem meglepő ezek után, ha Szófia az ajánlatot egyelőre tárgyalannak tekintette.³⁷

November végén Anglia helyezett kilátásba jelentősebb pénzügyi támogatást Bulgária számára, ha megtámadja Törökországot. Sir Edward Grey levelére a bolgárok elutasító választ küldtek. Ugyanebben a hónapban viszont újrakezdődtek a tárgyalások a központi hatalmak és a bolgárok között. Ezek során megfogalmazták az alábbi kívánságokat:

1. egész Macedónia bekebelezése (vitatott és nem vitatott)
2. a korábban a bolgár exarchátushoz tartozó, jelenleg szerb Nis, Vranja, Pirot bekebelezése
3. közös dunai határ Magyarországgal
4. ha Románia és Görögország a másik oldalra állna, a bolgár lakosságú területek (Dobrudzsa, Serres, Drama, Kavala) megszerzése.

Mindezekért hajlandó Bulgária semlegességét fenntartani.³⁸ Ez a jóindulatú semlegesség egyébként tény volt (fegyverszállítások átengedése Törökország felé). December 23-án a Monarchia jegyzékben ismerte el Bulgária igényét mindazon szerb területekre, melyekre történelmi és etnográfiai alapon jogot formál, s amelyeket saját csapataival elfoglal.³⁹

Az időközben sikertelenül befejeződött Potiorek-offenzíva természetesen alaposan lecsökkentette a küszöbön álló bolgár csatlakozás iránti várakozásokat. Az a jelentős presztízsveszteség, melyet a Monarchia 1914 végén a balkáni államok körében elszenvedett, nagyban hozzájárult a későbbi osztrák-magyar-bolgár súrlódások kialakulásához. Ha Szófia pragmatikus okokból végül a központi hatalmak mellett döntött is, bizalmatlanságát a bécsi politika iránt ettől kezdve az osztrák-magyar fegyveres erők iránti mélységes bizalomvesztés is súlyosbította.

1915 tavaszán a szembenálló koalíciók szándékai Bulgária bekapcsolását illetően mit sem változtak. Az antant részéről különösen a Dardanellák ostroma kapcsán erősödött fel az igény, hogy Szófiát egy Konstantinápoly elleni akcióra rábírájék. Azonban sem a bőkezűnek szánt területi engedmények (Enos-Midia vonal, „nem vitatott” Macedónia, Serres, Drama, Kavala, Dobrudzsa), sem egy esetleges fekete-tengeri orosz partraszállással való fenyegetés nem érte el a célját. A párhuzamosan folyó bolgár-osztrák-magyar-német tárgyalásokat rövid időre megakasztja ugyan a májusi olasz hadüzenet, ám még ugyanebben a hónapban Szófia jegyzékben kéri Németországot, tegyen formális nyilatkozatot a bolgár területi igények garantálásáról, melyek fejében Bulgária fenntartaná jóindulatú semlegességét. Ennek természetesen alapvetően belpolitikai okai vannak: a szófia kormányzat saját pozícióit szeretné erősíteni, egy esetleges későbbi csatlakozást előkészítendő,

³⁷ *Atach* 197 sk. o.

³⁸ Uo. 200.o

³⁹ Uo. 221. o.: „D'ordre de son gouvernement le Ministre de Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique a l'honneur de faire connaître à M. Radoslawow Président du Conseil des Ministres de Bulgarie que le Gouvernement austro-hongrois garantit à la Bulgarie qu'il lui obtiendra après la guerre tous les territoires du Royaume de Serbie sur lesquels la Bulgarie possède des droits historiques et ethnographiques et qu'elle aura occupés par ses propres troupes.”

mondván: az antant mindezekért a területekért az ország aktív bekapcsolódását igényli, míg a központi hatalmak beérik a semlegesség megőrzésével.⁴⁰

A gorlicei áttörés kedvező hatást gyakorolt a német–osztrák–magyar blokk erőfeszítéseire. Az antant következő (júniusi) ajánlatának elutasítása után július közepén a szófia kormányzat végérvényesen eldöntötte, hogy kész csatlakozni a központi hatalmakhoz. Ez a fejlemény – párosulva bizonyos vezető német politikai körök (főként Bethmann Hollweg kancellár valamint Jagow külügyi államtitkár) részéről megnyilvánuló fokozódó nyomással – végül Falkenhayn vezérkari főnököt is korábbi álláspontja megváltoztatására készítette.⁴¹ Német részről az ügy sikeréért folytatott erőfeszítésekben szerepet vállalt a konstantinápolyi német követ megbízottja, Hohenlohe-Langenburg herceg,⁴² valamint a szófia német követ, Georg Michahelles.⁴³

Conrad a Szerbia elleni támadás gondolatától egyáltalán nem volt sokkal sürgetőbb feladatnak tartotta az Olaszországgal való gyors leszámolást. Az előző évi sikertelen Potiorek-hadjáratok óta a szerb haderő teljes tétlensége lehetővé tette a Monarchia számára, hogy a balkáni frontról szinte valamennyi erejét elvonja és más hadszíntereken vessse be.⁴⁴

Bolgár részről a berlini katonai attasé, Peter Gancsev alezredes⁴⁵ kapott teljes körű felhatalmazást a katonai tárgyalások lefolytatására. A közvetlen megbeszélések végig a német és a bolgár fél között folytak, a Monarchia ezekben semmilyen módon nem vett részt. Conrad a maga részéről nehezményezte is, hogy a bolgár tárgyalási ajánlat kizárólag Németországnak szólt, nem pedig a szövetség mindkét tagjának.⁴⁶ Tekintettel a sajátos körülményekre, a felek az egyeztetésnek olyan formájára kényszerültek, melynél bonyolultabbat keresve sem találhattak volna. Falkenhaynra hárult az a feladat, hogy a német célokat és a közvetlen tárgyalásokon előterjesztett bolgár igényeket egységes formába öntse, majd az így kialakított

40 *Mach* 223. o.

41 A szakirodalomban korábban uralkodó nézet szerint Falkenhayn kezdetől – és különösen az antant partraszállási kísérletétől a Dardanelláknál – határozottan szorgalmazta a Szerbiai elleni újabb támadás megindítását, miközben Conrad volt az, aki a balkáni aktivitással szemben a keleti illetve az időközben létrejött olasz front érdekeit messzemenően fontosabbnak tartotta. Újabbban azonban ezt a kérdést sokkalta árnyaltabban bemutató szakmunkák tanúsítják, hogy Falkenhayn – bár elviekben elismerte a Törökország felé vezető szárazföldi összeköttetés megteremtésének fontosságát – Conradhoz hasonlóan az Oroszországgal szembeni sikeres fellépést sokkal lényegesebbnek tartotta, mint Szerbia leverését. *Wolfgang-Uwe Friedrich*: Bulgarien und die Mächte 1913–1915, Stuttgart, 1985. (a továbbiakban: *Friedrich*); *Holger Afferbach*: Falkenhayn. Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich. München, 1994.

42 Falkenhayn szerint nagyon pozitív szerepet töltött be a csatlakozás előkészítésében. *Erich von Falkenhayn*: Die Oberste Heeresleitung 1914–1916 in ihren wichtigsten Entschlüssen. Berlin, 1920. 134. o. Ugyanakkor a helyszínen tartózkodó *Mach* beszámolója nem erről tanúskodik: „Fürst H. hat keinen Eindruck gemacht. Ich hörte sogar von sehr zuständiger Seite, daß er kein Verständnis für die Balkanfrage gezeigt habe.” *Mach* 227. o.

43 Ő írja majd alá szeptemberben Szófiában a bolgár csatlakozásról készült dokumentumokat. Személye ismeretlen okból nem volt kíváncsú Ferdinándnak, aki megkísérelte elérni Berlinben a visszahívását, de hiába. *Mach* 227. o. Michahellesről nem tudni semmi közelebbit. A nemrégiben megjelent bolgár dokumentumgyűjtemény, amely többek között a bolgár csatlakozási egyezmény jegyzőkönyvét is közli, nyilvánvalóan tévesen az ismert német politikus, Georg Michaelis (1857–1936) életrajzi adatait kölcsönzi neki. *Българска Военна История, Том трети, София, 1986, (Ред. X. Хрстов), 19. jegyzet.*

44 A balkáni seregszerepléstől a nyár folyamán hat hét alatt 5 hadosztályt és egy hegyidandárt vontak ki. A világháború 1914–1918, különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére., X. k., Budapest, 1942. 842. o.

45 Gancsev rangját a források hol alezredesként, hol ezredesként adják meg, ám a katonai konvenció jegyzőkönyvét kétség kívül alezredesként írta alá. *Dokumente der Deutschen Politik und Geschichte von 1848 bis zur Gegenwart.* (Hrsg. *J. Hohlfeld*) II. Band: Das Zeitalter Willhelms II. 1890–1918. Berlin, é.n., 318. o.

46 Conrad joggal tartott attól, hogy a németek a Monarchia rovására a Balkánon is magukhoz ragadják a vezető szerepet. *Friedrich* 237. o.

javaslatot jóváhagyás végett megküldje Teschenbe Conradnak. A Monarchia vezérkari főnöke véleményezte a dokumentumot, amely visszajutván Plessbe újra a két tényleges tárgyalófél – Falkenhayn és Gancsev – elé került. A tárgyalások során különösen a hadjárat vezetése körül éleződtek ki az ellentétek, minthogy a bolgárok ragaszkodtak ahhoz, hogy az egyesített haderő parancsnoka német tábornok legyen. A Falkenhayn által ajánlott Mackensen vezértábornagy személye ellen Conradnak végül már nem volt semmi kifogása, ám kikötötte, hogy a hadseregcsoport parancsnoka az AOK-tól kapja a parancsokat. Ebben az esetben természetesen a Monarchia presztízse forgott kockán, hiszen balkáni ügyekben Bécs (és Teschen) a dualista államot tartotta elsődlegesen kompetensnek, még ha a jelen esetben más szövetséges államok is részt vesznek a tervezett hadjáratban. Német részről ezt a kikötést nem fogadták el, majd hosszas alkudozás után abban állapodtak meg, hogy a hadjárat „repräsentatív” vezetése az AOK-hoz kerül, míg a „tényleges” irányítást a két szövetséges közösen egyezteteti. Ez a megoldás kizárólag Németország és a Monarchia között lépett érvénybe, a katonai konvenció szövegéből – a bolgárok várható ellenállása miatt – az egész kérdés kimaradt.⁴⁷

Bolgár részről mellesleg a csatlakozásnak alaposan megkérték az árát. Területi igényeik élén értelemszerűen Macedónia állott, melynek megszerzése valóságos nemzeti ügynek számított a balkáni országban. Az 1915 nyarán folytatott tárgyalásokon Gancsev mind a „vitatt”, mind a „vitathatatlan bolgár” zónára bejelente országa igényét. A „vitathatatlan szerb” területsáv, amely a Šar Planinától északnyugatra helyezkedett el, s amely tulajdonképpen Koszovót foglalta magába, nem szerepelt a bolgár igények között. Augusztus végén a területi kívánságok listája Ószerbiának a Moravától keletre eső részével bővült ki.⁴⁸ Ezen kívül Bulgária egy esetleges román és/vagy görög hadbalépés esetére is rögzíteni kívánta hódításait.

Burián, aki természetesen szintén figyelemmel kísérte az események alakulását, naplójában két helyen is említést tesz a tárgyalásokról.⁴⁹ Ezekből kitűnik, hogy a Monarchia számára elfogadhatatlan módon a bolgárok „szövetséget”⁵⁰ ajánlottak a központi hatalmaknak, míg Bécs a tervezett hadjáratban való részvétel feltételeit rögzítő egyezményt tartott volna kívánatosnak. Egy esetleges szövetség Bulgária számára kétség kívül egyenrangú helyzetet teremtett volna a koalíción belül, de ez szöges ellentétben állott a Monarchia elképzeléseivel. Ha tehát Szófia a beígért területi előnyök reményében csatlakozni kíván Szerbia lerohanásához, ami nyilván jelentős mértékben megkönnyíti a hadműveletek lebonyolítását, ám tegye - de ne várja, hogy ettől pozíciói hasonlóakká váljanak a Monarchiáéihoz. Mondani sem kell talán, hogy német részről a leendő új harcostárs helyzetét egészen másként

47 *August von Cramon*: Unser Österreichisch-Ungarischer Bundesgenosse im Weltkriege. Berlin 1920. (a továbbiakban: *Cramon*), 33. o.

48 Később vita alakult ki Bulgária és az Osztrák-Magyar Monarchia képviselői között abban a tekintetben, vajon a Morava mint határvonal hogyan értelmezendő. Bolgár részről a „Morava völgye” kifejezést akként magyarázták, hogy abba értelemszerűen beletartozik a túlsó part is. A másik fél természetesen vitatta ezt az értelmezést. L. *Hugo Kerchmauer et al.*: Die Militärverwaltung in den von den österreichisch-ungarischen Truppen besetzten Gebieten. New Haven, 1928. 4. o.

49 Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest (a továbbiakban: REZSL) Burián István naplója, 24. tétel, 1915. augusztus 25-i és 29-i bejegyzés.

50 Méghozzá 15(!) évre szólóan. „A németek és Berchtold hibája” – írja Burián –, „hogy a bolgárok -szövetség-et akarnak, mire nekünk semmi szükségünk. A fő: nem késletetni a kat. konvenció aláírását.” Burián István naplója, 1915. augusztus 25-i bejegyzés. REZSL Burián István iratai, 24. doboz.

kezelték. Az egyezmény aláírását követően, mikor vita keletkezett Conrad és a német vezérkari főnök között abban a kérdésben, vajon küldjön-e Mackensen a német főparancsnokságon kívül az AOK-nak is rendszeresen helyzetjelentést, Falkenhayn világosan megfogalmazta a szövetségesek viszonyáról vallott álláspontját. Szerinte ha Mackensen Teschenbe is küldene jelentéseket, akkor ilyen igénnyel a bolgárok is teljes joggal felléphetnének. Ha az AOK-nak rosszul esik, hogy német részről a Monarchiát egyenlő helyzetűnek ítélik a bolgárokkal, úgy vegyék figyelembe, hogy „egy olyan résztvevő, amely vállalkozásunkhoz több, mint 150 000 főnyi jó csapatot a leghatékonyabb irányban kiállít és amely újoncként természetesen nem szokott még hozzá az együttműködéshez, valóban igényli a gondos elbánást. Ettől a megállapítástól a mi viharban edzett kapcsolatunkban semmi sem változik.”⁵¹

1915. szeptember 6-án végül megszületett a megállapodás Bulgária csatlakozásáról a központi hatalmakhoz. Három dokumentum készült: egy barátsági és szövetségi egyezmény,⁵² egy titkos záradék és egy katonai egyezmény. A szerződést 5 évre kötötték. A titkos kiegészítés rögzítette azon területek határát, amelyek megszerzését a Monarchia Bulgária számára garantálja. Ezen a téren – szemben a szövetség érvényességének kérdésével – a központi hatalmak igazán bőkezűnek bizonyultak: valamennyi bolgár kívánságot elismertek. A Szerbiából Bulgáriának jutó terület határa északról kiindulva a Morava a dunai torkolatától a nyugati (szerb) és déli (bolgár) ágának egyesüléséig, onnan a két ág közötti vízválasztó, majd a Črna Gora, a kačaniki szoros, a Šar Planina, azután a San Stefano-i Bulgária határa.⁵³ A katonai egyezmény rögzítette, hogy Németország és a Monarchia 6–6, Bulgária pedig 4 hadosztállyal vesz részt a tervezett hadjáratban.

1.4.2. A szövetségi együttműködés nehézségei

Maga a hadjárat – annak ellenére, hogy a háborús propaganda igyekezett minden sikeres mozzanat jelentőségét mérhetetlenül felnagyítani – egyáltalán nem bizonyult diadalmenetnek a szövetséges seregek számára. Ahogy a frontok egyre közelebb kerültek a Balkán félsziget középső területeihez, úgy váltak egyre elviselhetlenebbé az utánszállítási nehézségek, melyeket az őszi időjárás még csak tovább fokozott. Részben ennek is köszönhetően a szerb hadsereg teljes bekerítése – amelyre pedig a felvonulási tervek alapján kitűnő esély kínálkozott – sem Kragujevac környékén, sem később a Rigómezőnél nem sikerült. Itt természetesen nem lehet cél a hadjárat eseménytörténetének részletes tárgyalása. A későbbi konfliktus kialakulása szempontjából lényegesnek látszik viszont annak kiemelése, hogy a szövetséges hadseregek közötti együttműködés a hadműveletek során végig nagyon sok problémával járt. Mindez az egymással érintkezésbe kerülő csapatok szintjén éppúgy megnyilvánult, mint a legfelső hadseregvezetés tekintetében. Ez utóbbira a

51 Cramon 33. o. Cramon ezt a Falkenhayn-levelet másik művében is idézi, de érdekes módon ott a 150 000 helyett 100 000 szerepel. *August von Cramon – Paul Fleck* Deutschlands Schicksalsbund mit Österreich–Ungarn. Berlin, 1932. 112. o.

52 Bulgária és a Monarchia, illetve Bulgária és Németország külön-külön egyezményt írt alá, de ezek szövege (természetesen a bevezető mondatok kivételével) azonos volt. A katonai egyezmény eredeti példánya valamint a barátsági szerződés és annak titkos záradéka (utóbbiak francia nyelvű másolatban) megtalálhatóak a bécsi Kriegsarchivban: AOK Op. Nr. 15312. Ugyanitt megmaradt az elválasztóvonalról készült eredeti térkép is.

53 Tarnowski Buriánnak, Nr. 1025., 1915. szeptember 6., REZSL Burián István iratai 15. doboz

legismertebb példa az a hosszas vita, amely a hadjárat továbbvitelével, a Szalonikinél partraszállt antant haderő elleni fellépés kérdésével kapcsolatban folyt. Ebben az esetben a német fél álláspontja állott szemben az osztrák–magyar és bolgár állásponttal, s – mint ismeretes – Conrad és Falkenhayn között a véleménykülönbségek bizonyos értelemben a nyílt szakításig súlyosbodtak. Az úgymond „feleslegessé” vált német hadosztályok kivonására Conrad azzal válaszolt, hogy a Kövess féle 3. hadsereget kiemelte a Mackensen hadseregcsoport kötelékéből és újra az AOK-nak rendelte alá. Ezt a lépést mellesleg Kövess tábornok és stábjá nagy meglepedéssel fogadta. Amint egy fennmaradt levéltöredékből⁵⁴ kiderül, a Mackensen hadseregcsoport parancsnokságával meglehetősen nehéz volt az együttműködés. Különösen von Seeckt vezérőrnagyról, Mackensen vezérkari főnökéről volt Kövessnek rossz véleménye.

Ami a csapatok közvetlen együttműködését illeti, komoly gondok mutatkoztak a szállítás, az elszállásolás és a rekvirálások terén, különösen azokon a helyeken, ahol az egyes hadseregek hadművelési- és hadtápterületei a pontatlan elhatárolás következtében részben átfedték egymást. Conrad november 25-én Falkenhaynhoz írott levelében határozottan tiltakozott is amiatt, hogy Mackensen a Mitrovica–Ipek–Skutari vonal mentén vagy attól északra bolgár csapatokat akar alkalmazni. Az osztrák–magyar vezérkari főnök jelezte, hogy az említett vonal a Monarchia érdekszférájának határaként tekintendő. A levél hatására Falkenhayn utasította Mackensent, hogy különösen Mitrovicába és Ipekbe ne vezényeljen bolgár egységeket.⁵⁵

A különböző hadseregekhez tartozó csapatok közötti sűrűdások valamennyi lehetséges viszonylatban előfordultak: mindhárom fél tele volt panasszal a többiek magatartásával kapcsolatban. Egy november végén vagy december elején keletkezett Kövess levél, melyet a hadseregpáncsnok Mackensennek írt, részletesen beszámol arról, hogy a 3. hadsereg kötelékébe tartozó 22. német tartalékhadtest katonái hogyan erőszakoskodtak a monarchiabeli bajtársakkal, hogyan rabolták el esetenként a tisztok tulajdonát is, hogyan szidalmazták és fenyegetik fegyverrel a közbeavatkozó altiszteket és tiszteket.⁵⁶ A bolgárokról nemcsak a Monarchia katonáinak volt kedvezőtlen véleménye, hanem a németeknek is. A 11. hadsereg parancsnoka, Gallwitz tábornok emlékirataiban erről a kérdésről így ír:

„Segítőitársaim kevésbé voltak elragadtatva a bolgár szomszédokkal való együttműködéstől. A sikereik nyomán nagyon öntudatosabbá vált szövetségesek hajlamosak voltak mostani számszerűleg csekélyebb részvételünket lekezelően szemlélni. Nézeteltérések és kételyek keletkeztek a vezénylés tekintetében. A bolgár csapatok önkényeskedtek és nem bizonyultak előzékenyek: rendszerint mindent lefoglaltak, az örök kivont szuronnyal a kézben álltak. Kérdés nélkül hasz-

⁵⁴ „GM von Seeckt, der G[enerall]stabschef von Mackensen] scheint vom Gelbblitzkrieg keine Ahnung zu haben. Alle Anordnungen waren ohne Rücksicht auf Gelände und Wegverhältnisse basiert. (...) Die leeren Stellen in der G[enerall- und Spezial]karte wurden bei der H[eer]es[tr]uppe für - Ebenen (!!!)“ Az 1915 decemberi levéltöredék – melyet Kövess egy ismeretlen barátjának írt – másolatban megtalálható: III. L.vh., II. 111. 49. doboz: A 3. hadseregpáncsnokság naplója

⁵⁵ Der Weltkrieg 1914 bis 1918. (Bearb. im Reichsarchiv), Bd. 9., Berlin 1933. 301 sk. o.

⁵⁶ A levél másolata megtalálható: III. L.vh., II. 111. 49. doboz: A 3. hadseregpáncsnokság naplója

*nálták a mi frissen telepített kábeleinket, szabad szálláshelyet viszont nem adtak.*⁵⁷

Mint látható, a bolgárok az előttük a monarchiabelieknél jóval nagyobb tekintélynek örvendő német katonákkal szemben sem voltak túlságosan barátságosak. Nyilvánvalóan még rosszabb volt a helyzet ott, ahol közvetlen érintkezésbe kerültek egymással bolgár és osztrák–magyar egységek. Ebben a vonatkozásban különösen a cs. és kir. 57. gyalogoshadosztály és a bolgár 3. gyalogoshadosztály zűrzavaros „szimbiózis” érdemel figyelmet. Az itteni problémák alapvetően abból származtak, hogy a bolgárok a szerb hadsereg üldözése során túlságosan előreszaladtak északnyugati irányban, és összekeveredtek a Monarchia egységeivel. Ez természetesen nem lett volna túlságosan nagy baj: akár megfelelő átcsoportosítással, akár a ténylegesen választott ésszerű megoldással a probléma kezelhető lett volna. A hadseregcsoport parancsnoksága ugyanis úgy döntött, hogy az egységek felesleges mozgatása helyett egyszerűen megváltoztatja az érintett hadosztályok alárendeltségi viszonyait: november 27-én a bolgár divíziót alárendeli a Kövess hadseregnek, az 57. hadosztályt pedig a bolgár 2. hadseregnek. Csakhogy hamarosan kiderült, hogy ez a parancs a bolgárok „jóvoltából” végrehajthatatlan: nyíltan ugyan nem mondták ki, de a vonakodásukból egyértelműen kiderült, hogy eszük ágában sincs – akár csak átmenetileg is – osztrák–magyar kommandó alá engedni az érintett hadosztályukat. A fennmaradt naplódatok⁵⁸ tanúsága szerint amikor a hadseregcsoport parancsának megfelelően az 57. hadosztály december 21-én Pristinához ért, még ott találta a bolgárokat, ezért nem tudott bevonulni a városba. Másnap az odaküldött bolgár összekötőtiszt, Tesmediev hadnagy közreműködésével kettéosztották a települést. A fejleményekre az AOK gyorsan reagált: a bolgárok vonakodásának hatására elrendelte, hogy az 57. gyalogos hadosztály maradjon továbbra is a Kövess hadsereg kötelékében és vonuljon el Prizrenbe.⁵⁹ A továbbiakban osztrák–magyar részről kifogásolták a bolgár összekötő tisztek feltűnően tartózkodó magatartását, ami kétség kívül megnehezítette az együttműködést. Válaszlépésként hasonló magatartásra utasították a bolgár parancsnokságon lévő saját tiszteket. A zavart tovább fokozta, hogy tulajdonképpen senki sem tudta, mit is keres a nevezett bolgár hadosztály Prizren–Pristina–Djakova térségében. Mindez jól kivehető Wanner vezérkari századosnak, az 57. hadosztálytól a 3. bolgár hadosztálynál szolgálatot teljesítő összekötő tisztnek a január 6-i naplóbejegyzésnél található jelentéséből. Eszerint mintegy három héttel korábban kapta a bolgár hadosztály az 1. hadsereg parancsnokságától azt az utasítást, hogy a 3. osztrák–magyar hadsereg alárendeltségében részt fog venni a Skutari ellen tervezett támadásban. Azóta sem újabb, sem ettől eltérő parancs nem érkezett. Ennélfogva a hadosztály előkészül a hadműveletre, bár Wannernek az a véleménye, hogy arra – a hiányzó hegyi útegek és a megfelelő ellátás nélkül – egyelőre nyilván nem kerülhet sor. E jelentés beérkezését követően értesítette a felettes VIII. hadtestparancsnokság az 57. hadosztályparancsnokságot, hogy végre tisztázódott a 3. bolgár hadosztály további feladata: a Szaloniki elleni támadáshoz fog hát- illetve szárnybiztosítást nyújtani. Ezért nem mennek tovább Skutari felé, hanem továbbra is a Djakova-

57 *Max von Gallwitz*: *Meine Führertätigkeiten im Weltkrieg 1914/1916*. Berlin, 1929. 470. o.

58 HL I. vlt., II. 111. 49. doboz: A 3. hadseregcsoportparancsnokság naplója, ill. 1836. doboz: az 57. gyho. naplója.

59 A parancs száma: AOK Op. Nr. 19. 433. L.: HL I. vlt., II. 111. 1836. doboz: az 57. gyho. naplója, 1915. december 23.

Prizren térségben maradnak.⁶⁰ Alig 4 nappal később azonban a helyzet annyiban módosult, hogy a hírek szerint (ezek a VIII. hadtest vezérkari főnökétől származtak) a bolgárok mégis elkísérik az 57. hadosztályt, attól délre haladva Alessio ellen.⁶¹ Ezek után már nyilván alig kelthet meglepetést, hogy másnap(!) Wanner azt jelenti: a 3. bolgár hadosztály feladata előrenyomulni Durazzo felé, miközben a kocsizó vonatát kénytelen kerülő úton Monastiron és Elbasanon át előrevinni. A hadosztály elvonulása 12-én várható.⁶² Nyilván a támadásra való felkészüléssel függ össze az az 57. hadosztálytól származó hír, hogy a bolgárok Djakova és Prizren környékén az összes ott található készletet lefoglalták és amire momentán nincs szükségük, azt elszállítják.⁶³

Ami a konkrét együttműködést illeti, a levéltári anyagban található egy január 5-i keltezésű részletes jelentés,⁶⁴ amelyben Wanner százados megpróbálja megvilágítani a bolgárok „tartózkodó magatartásának” okait. Eszerint „a hadosztályparancsnok, a vezérkari főnök és a 3. bolgár hadosztály valamennyi vezérkari tisztje rendkívül előzékeny, nagyon közlékeny és szinte semmit sem hallgat el” előle. A napi beérkező üggyiratok számára „éppúgy rendelkezésre állnak, mint a stáb összes többi tisztje számára.” Nyilván az iránta megnyilvánuló határtalan bizalom jele az is, hogy még a táviratok desifrározásánál is gyakorta segít. Véleménye szerint nincs semmi szándékosság a szomszédoknak küldött hiányos vagy hiányzó helyzetjelentések mögött. Arról van szó, hogy a bolgároknál a szolgálatvezetés nem a Monarchia hadseregénél megszokott pontossággal történik. A saját és az ellenséges erők helyzetét, a hadrendeket, a létszámjelentéseket csak nagyon hiányosan tartják nyilván. Elrettentő példaként említi, hogy az egész törzs mindössze egyetlen áttekinthető térképpel rendelkezik. A tisztikar beállítottságáról szólva azt állítja, hogy bár a törzstisztek mind Pétervárott végeztek, kifejezetten oroszellenesek és „nagyon jó véleménnyel vannak az osztrák–magyar hadsereg teljesítőképességéről. Tökéletesen tisztában vannak” – szól a jelentés – „a velünk kötött szerződés értékével és egyetlen alkalmat sem mulasztanak el, hogy kifejezésre juttassák csodálatukat hadseregünknek az északi- és az Isonzo-fronton végbevitt tettei felett. Ha itt-ott, különösen a beszállásolásoknál és a rekvirálásnál elő is fordulnak sűrűlódások, azokért csakis az alárendelt szervek a felelősek, és semmiképpen sem a bolgár magasabb parancsnokságok intenciói” – fejeződik be Wanner jelentése, amely olyan idilli képet fest a helyzetről, hogy akár bolgár részről is fogalmazhatták volna.

1.4.3. Vegyes megszállású területek

Miként a fentiekből látható, nem kevés feszültség halmozódott fel 1916 januárjára az együttműködő szövetséges hadseregek vezetése és katonái között, ám a helyzet hamarosan tovább romlott. Ebben döntő szerepet játszott a vegyes megszállású területek léte, mivel a csapatok közötti kényszerű együttélés valóságos melegágya volt a különféle vitáknak, sűrűlódásoknak. Ilyen zónák Koszovó több körzetében is

⁶⁰ HLI. vh., II. 111., 1836. doboz: az 57. gyho. naplója, 1916. január 6-i bejegyzés.

⁶¹ Uo. január 10-i bejegyzés.

⁶² Uo. január 11-i bejegyzés.

⁶³ Uo. január 15-i bejegyzés.

⁶⁴ HLI. világháború, 2873. doboz

kialakultak, részben azért, mert a hadjárat során a hadseregcsoport parancsnoksága nem nemzeti szempontok, hanem a célszerűség alapján jelölte ki az egyes egységek hadműveleti sávjait, részben pedig azért, mert a csapatok között az ellenség üldözése közben egyfajta rivalizálás alakult ki az egyes települések elfoglalása körül. A különböző terepadottságok és az eltérő erejű ellenséges csoportok természetesen szintén közrejátszottak abban, hogy – mint arról az előzőekben már szó esett – a koszovói medence nyugati felét (a Metoját vagy Metohiját) november végén a délről közeledő 3. bolgár hadosztály egységei szállták meg. Ugyanakkor – még a Mackensen-féle hadseregcsoport kötelékében – osztrák–magyar egységek érkeztek Pristinába. A konfliktus kiéleződésének idején, amikor a bolgárok tartós berendezkedése az általuk megszállt területeken arra enged következtetni, hogy az ideiglenes megszállást hódításként értelmezik, a Monarchia hadvezetése ellenintézkedésként szintén csapatokat vezényel Koszovó fontosabb – és tegyük hozzá ekkor már bolgár megszállás alatt lévő – településeire, hogy ekképp demonstrálja a jelzett területekre formált igényének fenntartását. Igaz, hogy ezek a csapatok csupán gyenge hadtápegységek, hiszen a térségben ekkor nincs erősebb osztrák–magyar haderő. Ez a lépés azonban kétség kívül hozzájárul a helyzet jelentős elmérgesedéséhez.

2. A konfliktus éleződése (1916 február)

2.1. A diplomáciai konfliktus kezdete

A két érintett hadvezetőség illetve hadsereg közötti súrlódásokból február elejére szabályos diplomáciai konfliktus alakult ki, s ezáltal az egész ügy alapvetően új szakaszba lépett. Tulajdonképpen pontosan rögzíthető a változás időpontja: a február 6-i dátummal a bécsi külügyminisztériumból a szófiai követségre küldött távirat⁶⁵ jelentette az új szakasz nyitányát. Ebben Burián arról értesítette a Monarchia képviselőjét, Tarnowski grófot, hogy „megbízható, az illetékes hadseregcsoport-parancsnokságtól beérkezett jelentés szerint a bolgárok Prizrenben polgári közigazgatást létesítenek és evégből megfelelő közegek oda már úton vannak.” A külügyminiszter utasításának értelmében Tarnowskinak nyilatkozatban kellett felhívnia Radoszlavov bolgár miniszterelnök figyelmét az említett eljárásra, emlékeztetve őt egyúttal arra, hogy a Bulgáriával kötött titkos szerződésben elfogadott határvonaltól nyugatra eső területek a Monarchia érdekszférájába tartoznak, és hogy különösen a Prizren–Kačanik–Pristina–Mitrovica térség máris osztrák–magyar fennhatóság alatt áll, ahol katonai szempontból kizárólag a cs.és kir. csapatparancsnokság hivatott a parancskiadás jogát gyakorolni. A távirat külön instrukciókat tartalmazott a nyilatkozat megtételének *mikéntjére* vonatkozólag is. Eszerint a tiltakozásnak a „legbarátságosabb módon” kellett elhangzania, érzékeltetve, hogy a nyilatkozó félnek szemernyi kételye sincs a bolgár partner azonos felfogása iránt. Ugyanakkor alkalmasnak kellett lennie arra is, hogy a Monarchia álláspontjának határozottságát világosan felismerhetővé tegye.

⁶⁵ Burián Tarnovskinak, No. 77., 1916. február 6., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

Úgy tűnik tehát, hogy Burián végül is eleget tett Conrad ismételt kérésének és hajlandónak mutatkozott a – hangsúlyozottan enyhe formában történő – diplomáciai fellépésre. Valószínűleg közelebb járunk azonban az igazsághoz, ha a külügyminiszter akciójának háttérében nem a vezérkari főnök intervenciójának hatását véljük felfedezni. A polgári közigazgatás kiépítése nyilvánvaló módon a bolgárok tartós berendezkedésének szándékára utal, ez pedig alapvetően megváltoztatja a dolgok állását: az ügy határozott politikai vonásokat nyert, ennél fogva indokolt a külügyi vonal bekapcsolódása.

Burián február 6-i táviratára Tarnowski másnap válaszolt. Mint írta, sikerült beszélnie a miniszterelnökkel, mielőtt az az uralkodó kíséretében Plessbe utazott volna. A továbbiakat érdemes szó szerint idézni, minthogy később többször is hivatkozás történik majd az itt elhangzottakra. Tarnowski nyilatkozatára

„Radoszslavov úr azt válaszolta, hogy ő a szóban forgó intézkedésekről nincs informálva, és hogy polgári közigazgatás létesítéséről Prizrenben, valamint megfelelő közegek odaküldéséről semmit sem tud. Ha ilyen intézkedések történtek, úgy azok katonai vonalról, mégpedig Petrov tábornoktól Üskübből származnak.

Megjegyeztem, hogy a belügyminiszternek nyilván tudomást kellett erről szereznie, és hozzáfűztem azt a kérést, hogy a miniszterelnök a főparancsnokságot megfelelő értelemben figyelmeztesse.

Radoszslavov úr azt felelte, hogy érdeklődni fog a belügyminiszternél és beszél Zsekov tábornokkal, a kérdés azonban nem érdemi meg, hogy jelentőséget tulajdonítsunk neki. Ha egyes bolgár csapategységek olyan területsávokat foglalnak el, melyek a szerződés szerinti határon kívül esnek, úgy ezt egyrészt katonai szempontok indokolták, másrészt abban lelik magyarázatukat, hogy velünk – azaz barátokkal – van dolguk, ezért úgy gondolták, hogy mindezt nem kell nagyon szigorúan venniük. Mellesleg a szerződés szerinti határ átlépése abból is származhat, hogy az egyes parancsnokok nem lehetnek tájékozva a titkos szerződés által megállapított határvonalról. Mindenesetre biztos lehetek abban, hogy az ilyen esetek a végső rendezésre nézve nem prejudikálhatnak, és hogy ha elő is fordulnak, úgy mindenféle hátsó szándék nélkül történnek. A bolgár kormány semmiféle olyan területre nem tart igényt, mely a titkos szerződésben elismert határon kívül fekszik. (Kiemelés nem az eredetiben. – P.F.)

Azt válaszoltam, hogy minderről meg vagyok győződve, és megértem azokat a szempontokat, melyekkel a miniszterelnök a szerződés szerinti határ be nem tartását magyarázza, ám ezek a polgári közigazgatás létesítését ilyen megvilágításban sem indokolhatják. Radoszslavov úr teljesen egyetértett, és még egyszer megígérte, hogy a tárgyban informálódni fog.⁶⁶

A „lekötelezően elkötelező” határozottságú bolgár reakció a jelek szerint teljes mértékben kielégítette Burián várakozásait, aki ily módon igazolva láthatta saját felfogásának helyességét a probléma kezelését illetően. Nem is mulasztotta el, hogy mindezt sürgősen érzékeltesse Conraddal, külön felhívva a vezérkari főnök

66 Tarnowski Buriánnak, No.123., 1916. február 7. REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

figyelmét a bolgár miniszterelnök szavainak *hangvétele*.⁶⁷ A jelekből ítélve azonban a vezérkari főnök kevésbé hagyta magát impresszionálni a szófiai állásfoglalás tónusától, mint a külügyminiszter. Bár megelégedéssel nyugtázta a bolgár kormányfő szavait,⁶⁸ úgy vélekedett, hogy annak előzékeny hangvétele önmagában egyáltalán nem garantálja a bolgárok korrekt és előzékeny magatartását. Annál is kevésbé, minthogy a legújabb jelentések szerint a konfliktus eszkalálódik, és immár kiterjedt bizonyos montenegrói területekre is: a bolgárok Djakovában is hozzáláttak a civil közigazgatás kiépítéséhez. A vezérkari főnök – rendelkezésre álló kényeszerítő eszközök híján – újólág a külügy szófiai közbelépését kérte és a fenyegető fegyveres konfliktus esetleges kirobbanásáért a maga részéről minden felelősséget elhárított.⁶⁹ A kérésnek Burián másnap eleget tett: utasította Tarnowskit, hogy az – hivatkozva Radoszlavov már említett „teljesen korrekt és konciliáns álláspontjára” – „barátilag emeljen kifogást” a bolgár eljárással szemben. Kilátásba helyezte egyúttal, hogy a küszöbön álló bécsi tárgyalásain a témát szóba fogja hozni.⁷⁰

2.2. A bolgár diplomáciai offenzíva

Február elején Ferdinánd bolgár uralkodó – akinek kíséretében egyebek mellett a miniszterelnök és Zsekov hadseregfőparancsnok is helyet kapott – külföldi látogatásra utazott, melynek során felkereste Plessben a német, Teschenben pedig az osztrák-magyar főhadiszállást, majd Bécsben nem hivatalos jelleggel fogadta őt Ferenc József császár is.

2.2.1. A bolgár küldöttség Plessben

A delegáció 9-én érkezett Plessbe.⁷¹ Az itteni tárgyalások különös jelentőséget nyertek azáltal, hogy bolgár részről első ízben fogalmazódott meg hivatalos formában a titkos szerződésben megállapított határvonal módosításának igénye. A Monarchia diplomáciáját természetesen nem érte váratlanul ez a fejlemény, hiszen számos jelből sejthető volt már jó ideje, hogy a bolgárok hamarosan előállnak a farbával. Nem okozott meglepetést az sem, hogy a várható bécsi elutasítás miatt előbb Berlinben igyekeznek majd előzetes támogatást szerezni megnövekedett igényeik érvényesítéséhez. A Ballhausplatz időben megtette a megfelelő ellenintézkedéseket: a berlini osztrák-magyar nagykövet, Hohenlohe herceg felkérte von Jagow német külügyi államtitkárt, hogy „legfelsőbb helyen” tegyen említést az Albániával kapcsolatos bolgár igények ügyéről, nehogy Vilmos császárt meglepetésként érje, ha a bolgár uralkodó személyes találkozásuk alkalmával esetleg szóba hozná a dolgot. Jagow erre ígéretet is tett, bár úgy vélte, hogy Ferdinánd legfeljebb bizonyos határmódosítások tervét fogja előadni, de aligha említi majd a korábban már felmerült albán-bolgár perszonálunió kérdését. Hozzátette mind-

67 Burián Thurnnak, No. 682., 1916. február 10., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

68 Thurn Buriánnak, No. 8906., 1916. február 9. Magyar Országos Levéltár Filmtára (a továbbiakban: OL Filmtár) W 961 [= HHStA PA I, Liasse Krieg, Kart. 874].

69 AOK Op. Nr. 21.442, 1916. február 11., OL Filmtár W 961.

70 Burián Tarnowskinak, Nr. 85., 1916. február 12., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

71 A vendéglátóknak a jelek szerint nehézséget okozott a kétnaposra tervezett program kitöltése, ezért egyes érzelmeket váltott ki a látogatás időtartama. Végül egy östulokvadással sikerült az időzavart feloldani. Hohenlohe Buriánnak, Nr. 48., 1916. február 5., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

ehhez, hogy szívesen fogadna tájékoztatást az Albániát illető osztrák–magyar elképzelésekről, amelyek ismeretében alkalmasint tehetne bizonyos szolgálatokat a dualista államnak, minthogy hatékonyabban tudná támogatni külpolitikai törekvéseit.⁷² A szükséges információkat Burián haladéktalanul meg is küldte.⁷³ „Az albán probléma kezelésénél abból a felfogásból indulok ki – írta a külügyminiszter –, hogy az albán nép nem csekélyebb mértékben hivatott ill. képes az önálló létre, mint a többi balkáni nép, és hogy a londoni nagyköveti konferencián megkísérelt megoldás kudarca nem lényegi, hanem csupán véletlen körülményekre vezethető vissza. Ez utóbbiak közé sorolom én a mesterkéltséget és internacionalizált kormányzati formát, mindennek előtt azonban azt a kétszínűséget, mellyel Olaszország a probléma kezelésénél közreműködött.”

A plessi tárgyalások a várakozásoknak megfelelően zajlottak. Ferdinánd mind a német uralkodó, mind Jagow külügyi államtitkár előtt szóba hozta az albán kérdést, nem tett ugyanakkor említést országa területi igényeiről ilyen vonatkozásban. A tárgyalások során a bolgárok olyan önálló albán állam megteremtése mellett foglaltak állást, amelynek mohamedán (alkalmasint török) herceg kerülne az élére. Jagownak mindazonáltal az volt a benyomása, hogy nem kerülne túlzottan nagy fáradtságba Ferdinándot erről az ideáról lebeszélni.⁷⁴

Ami Szerbiát illeti, a bolgár uralkodó jelezte, hogy országa igényt tart bizonyos, a szerződésbeli határon túlmenő területgyarapodásra, amelynek révén Prizren és Pristina is bolgár fennhatóság alá kerülne.⁷⁵ Mindenesetre akár a közbenjárásnak köszönhetően, akár egyéb okokból a bolgárok kívánságait német részről udvariasan végighallgatták ugyan, ám támogatás helyett Bécshez utasították őket.⁷⁶

2.2.2. A bolgár küldöttség Teschenben

Ferdinánd nevezetes tescheni látogatásáról nem csupán a levéltárak által megőrzött dokumentumok révén lehet tudni: megemlíti visszaemlékezéseiben Cramon tábornok⁷⁷ és részletesen ír róla Glaise von Horstenau is.⁷⁸ Minthogy azonban egyikük sem vehetett részt a legfelsőbb szintű megbeszéléseken, vajmi keveset tudhattak a tárgyalásokon ténylegesen elhangzottakról. (Ennek ellenére különösen az utóbbi rendkívül szemléletes képet fest a programban szereplő események egy részéről.) Az említettekén kívül számításba jöhet még a vezérkari főnök feleségének visszaemlékezése: Gina Conrad von Hötzenndorf grófnő⁷⁹ kétség kívül első kézből nyerhette értesüléseit, ám emlékezete nem bizonyult pontosnak.

Annak ellenére, hogy a budapesti Hadtörténeti Levéltár aktái közt megtalálható a bolgár uralkodó látogatásának – tervezett – részletes programja,⁸⁰ a tescheni események történetét mégsem lenne könnyű teljes pontossággal rekonstruálni. Szinte

72 Hohenlohe Buriánnak, Nr. 42., 1916. január 31., OL Filmtár W 961.

73 Burián Hohenlohénak, Nr. 44., 1916. február 2., OL Filmtár W 961.

74 Larisch Buriánnak, Nr. 56., 1916. február 13., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

75 Uo.

76 Burián naplója, 1916. február 12-i bejegyzés, REZSL Burián István iratai, 25. doboz.

77 Cramon i. m.

78 Brouček i. m.

79 *Gina Gräfin Conrad von Hötzenndorf: Mein Leben mit Conrad von Hötzenndorf.* Leipzig, 1935. (a továbbiakban: *Gina Conrad*).

80 HLI. v. II. 102. AOK 3. doboz Res. Nr. 40. ex 1916.

bizonyosra vehető ugyanis, hogy a tényleges napirend menet közben megváltozott.⁸¹

A látogatást különösen emlékezetessé tette a bolgár uralkodó és Conrad között kialakult súlyos összezördülés. Bár a felek az elutazás előtt – úgymond – kibékültek, Cramon szerint az AOK Ferdinándnál hosszú időre kegyvesztett lett: az uralkodó haragja a főparancsnokság iránt még akkor is megmaradt, amikor pedig az ügyben érintett tisztek már egész más beosztásban szolgáltak.⁸²

A tescheni látogatásról figyelemre méltó bejegyzés található Burián naplójában is. A külügyminiszter február 13-i keltezéssel egybeként a következőt írta:⁸³

„...*Teschenben már felrobbant a bomba. A bolg. előadták követeléseiket. Súlyos összekoccanás Conrad, Zekoff, Radoszlavoff közt. Király fenyegetőzött, hogy nem megy Bécsbe, stb. Végre lecsillapultak s jönnek.*”

Kérdéses lehet, vajon milyen „bomba” felrobbanására célzott Burián. A bolgár területi igények létezéséről jóval korábban tudnia kellett, hiszen már a bolgár delegáció plessi látogatása előtt is számos jelből látható volt, hogy az újdonsült szövetséges a maga által igényelt szerződésbeli határvonal módosítására készül – éspedig nemcsak Koszovóban. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány példa:

Maga Burián egy 1915. december 24-én kelt, Tarnowskinak szóló táviratban arról írt, hogy katonai körökben az a benyomás alakult ki: a bolgárok további részvételüket a balkáni hadműveletekben újabb területi koncesszióktól teszik majd függővé.⁸⁴ Hasonló értelmű jelzés található – ezúttal bizonyos albán területek vonatkozásában – a külügyminiszter 1916. január 16-i táviratában is.⁸⁵ Ugyanezen a napon Tarnowski arról értesítette Buriánt, hogy a bolgárok különösen érdeklődnek a Semendria-Nis vasútvonal iránt. A dolog érdekessége abban van, hogy a nevezett vasút legnagyobb része a Morava balpartján – azaz nem a Bulgáriának jutott területen – található.⁸⁶

De ugyanilyen értelemben kellett értékelnie a külügyminiszternek azokat a jelentéseket is, melyek szerint a bolgárok civil közigazgatást építenek ki (azaz nyilvánvalóan tartósan berendezkednek) a szerződés szerinti határvonaltól nyugatra eső és általuk korábban megszállt területeken. Erről – mint láttuk – hivatalosan február első napjaiban értesült, nem hivatalosan azonban már jóval korábban tudnia kellett róla: még a magyarországi napi sajtó is beszámolt arról, hogy Prizren és Pristina máris bolgár közigazgatás alatt áll.⁸⁷

81 A Teschenben történetekre értékes információkkal szolgál Rudolf Kundmann (1869. okt. 6 – 1934. okt. 4.) alezredesnek, Conrad segédtisztjének gyorsíró naplója, amelynek nem teljes (és amint azt Rudolf Jefábec megállapította: nem egészen pontos) gépelt átirata megtalálható a bécsi Kriegsarchivban (Kriegsarchiv, Wien la továbbiakban: KA/NL B/15:2) ill. a budapesti Hadtörténeti Levéltárban is (HL 1.vh. II.102, 38. doboz).

82 Cramon 49. o.

83 Burián naplója, február 13-i bejegyzés, REZSL Burián István iratai, 25. doboz. A Burián-naplónak az ügyvel kapcsolatos bejegyzéseihez I. még: *Pollmann Ferenc*: Burián és a „bolgár differencia” 1916-ban. In: *Korok, régiók, társadalmak. Tanulmányok Gyimesi Sándor 60. születésnapjára* (Szerk. *Kulesár Árpád és Szulorszky János*), Budapest, 1994. 231–242. o.

84 Burián Tarnowskinak No. 772., 1915. december 24. REZSL Burián István iratai, 15. doboz.

85 Burián Tarnowskinak, szám nélkül, 1916. január 16. REZSL Burián István iratai 16. doboz.

86 Tarnowski Buriánnak No. 55., 1916. január 16. REZSL Burián István iratai 16. doboz.

87 *Az Est*, 1916. január 25., 7. o.: „Prizren és Pristina bolgár közigazgatás alatt”.

Valószínűnek látszik tehát, hogy a Burián által említett „bomba” nem a bolgár igények *bejelentésére*, hanem azok várható (és Conrad hajlíthatatlan álláspontját ismerve nagyon is várható) *elutasítására*, illetve az ebből következő *összeveszésre* vonatkozott.

Az eseményekről származó, kétségkívül legmegbízhatóbb beszámolókat Thurn gróf korabeli jelentései képezik. Az ezekből nyerhető információk néhány ponton eltérnek ugyan az említett különféle visszaemlékezésekben szereplő állításoktól, de nyilvánvalóan nem lehet vitás, hogy a gyarló emberi emlékezettel szemben a tényeket „an Ort und Stelle” rögzítő diplomata szavai számítanak hitelesnek.⁸⁸

Ami a nevezetes *összeveszést* illeti, arra minden valószínűség szerint már Ferdinánd és Conrad első találkozásakor sor került. A bolgár delegáció az előzetes program szerint február 11-én délután érkezett az udvari vonattal⁸⁹ Teschenbe. A Frigyes főherceg hadseregfőparancsnoknál tett látogatás után a bolgár uralkodó és kísérete felkereste az AOK-t az Albrechtsgymnasium épületében. Glaise von Horstenau visszaemlékezései szerint

„a folyosói bemutatás után (...) a cár bement Conradhoz az irodába. Ott történt a nagy szerencsétlenség. Az éppen befejeződött balkáni hadjárat eseményeit beszélték meg. A cár azon égető óhajára, hogy Prizrent és Pristinát saját csapataival szállhassa meg, Conrad némiképp szükségtelen módon határozott nemet mondott. (...) A cár dühötől lihegve hagyta el az AOK-t (...).”⁹⁰

A balul sikerült látogatást követően került sor a program szerinti filmvetítésre,⁹¹ majd a diner után Conrad, Radoszlavov és Zsekov újra tárgyalóasztalhoz ült (később csatlakozott hozzájuk a bolgár uralkodó is). Ha az előző találkozásra Ferdinánd váratlanul heves érzelmi reakciója nyilvánvaló módon rányomta a bélyegét, úgy ez alkalommal már lehetőség nyílt arra is, hogy a felek kifejhessék álláspontjukat. A Buriánnak küldött beszámolójában Conrad keserűen állapíthatta meg, milyen helyesnek bizonyult az a sejtése, hogy Bulgária egészen határozott területi igényeket támaszt Prizren, Ipek, Pristina és a Rigómező térségére. Valószínűleg ez a dokumentum az első, ahol az osztrák-magyar vezérkari főnök hangot adott később állandóan visszatérő vélekedésének, mely szerint az egész konfliktus kialakulása azáltal vált lehetségessé, hogy a bolgárok csatlakozását rögzítő szerződést annak idején pontatlanul fogalmazták meg. Bulgária ti. azt használja ki, hogy az 1915. szeptember 6-i egyezményben csupán a bolgár területi igények határát rögzítették, de sehol nem szerepel a szövegben, hogy a kijelölt határvonaltól nyugatra eső

88 Különösen érdekes lehetőséget kínálnak a memoárirói emlékezet működésének tanulmányozására a tescheni látogatás körülményeiről szóló beszámoló Gina Conrad von Hötzenndorf grófnő visszaemlékezései. (*Gina Conrad* 152–154. o.). A legnagyobb eltérés Thurn jelentései és a grófnő szavai között a delegáció Teschenből történő (később ismertető) elutazásával kapcsolatban tapasztalható. Frau Conrad szerint a cár délben utazott el Bécsbe és maga Conrad is elkísérte az udvari vonaton egészen Cinjecig, csak onnan fordult vissza. Thurntól viszont tudható, hogy az udvari vonat még éjfélig (!) a tescheni állomáson maradt. Thurn Buriánnak, Nr. 875., 1916. február 14., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

89 Ferdinánd udvari vonatáról van szó, amely a látogatás során a delegáció éjszakai szálláshelyéül is szolgált. A bolgár uralkodó közismerten rajongott a vonatvezetésért, gyakran vállalkozott az udvari szerelvény irányítására is. *Otto Ernst: Zwölf Monarchen im Exil*. Wien, 1932. 112. o.

90 *Brouček* 365 sk. o.

91 Karl Kraus Az emberiség végnapjai 2. felvonása 28. jelenetében megörökítette az emlékezetes mozielőadást. V. ö.: *Brouček* 366. o. Egyébként Kundmann naplója szerint másnap is volt filmvetítés. KA NL B/15-2, 1916. febr. 12-i bejegyzés.

területekre a Monarchia bármilyen formában is igényt tartana, s azóta sem történt részéről ilyen értelmű állásfoglalás. Nem egyértelmű mindazonáltal, hogy ilyen, vagy ehhez hasonló bolgár érvelés a jelenlegi tárgyaláson ténylegesen is elhangzott-e. Conrad beszámolójának szövegéből ugyan erre is lehetne következtetni,⁹² ám a későbbiekben a bolgár fél – jóllehet számos kísérletet tesz a szerződéssel össze nem egyeztethető eljárása megmagyarázására – ezt az érvet nem használja fel.

Mielőtt még Ferdinánd csatlakozott volna a tárgyalás résztvevőihez, Conradnak sikerült némi eredményt elérnie: Djakova vonatkozásában Radoszlavov ígéretet tett „a félreértések azonnali megszüntetésére”.⁹³ Ez osztrák–magyar olvasatban azt jelentette, hogy a bolgárok kiürítik a kétségkívül montenegrói területen lévő várost, hiszen rá a szerződés semmiképpen nem vonatkozhatott. Annak ellenére, hogy mindenre ápriliséig (azaz a konfliktus átmeneti feloldódásáig) nem került sor, a külügyi vonal sokáig precedens értékűnek tekintette a fenti ígéretet.

Ferdinánd bekapcsolódása a tárgyalásokba vélhetőleg újra feszültebbé tette a hangulatot, minthogy az uralkodó a bolgár igényeknek „egészen határozott kifejezést”⁹⁴ adott. Ő melleleg egy új érvet is bevetett, azt állítván, hogy a vitatott terület lakosságának nagy része bolgár.⁹⁵ Ezt Conrad kétségbe vonta, ám valószínűleg nem volt igaza. Tény, hogy az 1905/1906-os török népességi statisztikák szerint a koszovói vilajet (amely nem teljesen azonos a szóban forgó régióval) területén élő lakosság mintegy 40 %-a bolgár volt.⁹⁶ Figyelembe véve a Balkán-háborúk következményeként nagy valószínűséggel bekövetkezett migrációt, feltételezhető, hogy a vizsgált események idején még mindig jelentős bolgár népesség élt az adott területen, amely azonban semmiképpen sem alkotott többséget.

A következő nap folyamán folytatódtak a tárgyalások. Conrad találkozott Zsekovval, aki ígéretet tett arra, hogy a bolgár egységeket nyomban kivonják az időközben megszállt Elbasanból, mihelyt oda az osztrák–magyar csapatok megérkeznek. Az ígéret azonban – mint később kiderült – csupán ígéret maradt: Elbasan kiürítésére majd csak az április 1-i egyezmény alapján kerül sor.

A látogatás harmadik napján a feszült hangulat továbbra is megmaradt. A délelőtti mise után a bolgár uralkodó Thurn grófot tisztelte meg bizalmával, akinek beszámolója szerint Ferdinánd

„keserű szavakkal panaszkodott Conrad báró magatartása miatt, aki az ő ellenségének bizonyult. Országá presztizsének ártana, ha az elfoglalt területeket visszaadná; az esetleges ilyen irányú követelést saját személye elleni sértésnek venné. Ezen a ponton célzott egy esetleges fegyveres összeütközés lehetőségére. Ő gyermeki bizalommal jött ide és most ezt kell megélnie. Most csupán egy dologra tud gondolni: hogyan tudna a leggyorsabban elutazni, s azt kérdi magától, lehetséges-e ilyen körülmények között Bécsbe utaznia.

92 AOK Op. Nr. 21.481, 1916. február 12., OL Filmtár W 961. (Kiemelés tőlem – P. F.)

93 Uo.

94 Uo.

95 Uo.

96 Kemal H. Karpat: Ottoman Population 1830–1914. The University of Wisconsin Press, 1985. 167. o. L. még: Pollmann Ferenc: Az önálló albán államiság megteremtésének demográfiai háttéréhez. In: Gazdaság, politika, kultúra. Tanulmányok Kelet-Közép-Európa történetéből, (Szerk.: Gyimesi Sándor), Budapest, 1992. 135–145. o.

Igyekeztem a királyt lehetőség szerint megnyugtatni. Rámutattam, hogy a területi kérdésekről létezik egy szerződés, és hogy amennyiben Bulgária ezeken túlmenő kívánságokat táplál, úgy azok nyugodt és barátságos tárgyalások alapját képezhetik. Nincs semmi ok a mi álláspontunkat „személyes sértésként” felfogni, mivel nálunk senki sem gondol arra, hogy Bulgáriának akár presztizsét tekintve, akár más módon kárt okozzon. A király azonban nemigen figyelt az érveimre (...).⁹⁷

Végül azután Frigyes főhercegnek sikerült Ferdinándot lebeszélnie az azonnali elutazásról, sőt, a bolgár uralkodó „az iránta érzett barátságából” még a bécsi utazás abszolválására is ígéretet tett.⁹⁸ Mindenesetre az elutazással való fenyegetőzés bizonyára csupán az uralkodó fellépésének teatralitását volt hivatva fokozni: a háromnaposra tervezett látogatás nagyobbik része már lezajlott. A program fennmaradó része (ebéd, vasúti kirándulás – ez valószínűleg az előző napról került át -, hivatalos búcsú és elutazás)⁹⁹ lényeges szerepet aligha kaphatott. Ami pedig a Ferenc Józsefnél teendő látogatás esetleges lemondását illeti, erre a bolgár uralkodó komoly formában nyilvánvalóan nem is gondolt.

Thurn grófnak a történekről beszámoló tescheni jelentései a bécsi külügyminisztériumban meglehetősen értetlenséget váltottak ki. Erről tanúskodik az a telefontávirat, amelyet február 13-án este küldtek a főhadiszállásra a minisztérium képviselőjének.¹⁰⁰ Eszerint Burián küszöbön álló tárgyalásai előestéjén hiteles felvilágosítást szeretett volna kapni arról, voltaképpen milyen követelést támasztott Conrad a bolgár tárgyalópartnerekkel szemben. Thurn jelentéseiből ugyanis az a benyomás alakult ki a Ballhausplatzon, hogy a cs. és kir. vezérkari főnök a bolgárokat az általuk jogosulatlanul megszállt területek *katonai kiűritésére* szólította föl. A hivatkozott telefontávirat megfogalmazója (valószínűleg Musulin báró) rámutat arra, hogy ilyesmiről Bécs és Teschen között nem volt szó, azaz Conrad lépése előre nem egyeztetettnek minősül. Mindezideig az AOK csupán arra kérte fel a külügyminisztériumot, hogy a bolgár polgári közigazgatás kiépítése ellen tiltakozzon a szófiai kormányzatnál, ami meg is történt. Ami Djakova, Prizren stb. bolgár megszállását illeti, ennek a távirat szerint a nevezett terület jövőbeni sorsát illetően éppoly kevésbé van prejudikáló szerepe, mint az esetlegesen létező katonai vagy hadtáp-közigazgatásnak.

A válasz gyorsan (még azon az este) megérkezett.¹⁰¹ Ebben Wiesner továbbította Conrad részletes – szóbeli és írásbeli – tájékoztatását a bolgárokkal folytatott tárgyalásairól. A szóbeli válasz rezüméje a következő:

„Djakova, Prizren és Pristina bolgár csapatok által történő jelenlegi megszállásának kérdést, valamint a nevezett területeken kiépítés alatt álló bolgár közigazgatás kérdését – mint másodlagos kérdéseket – nem vettem fel, ezzel

97 Thurn Buriánnak, Nr. 871., 1916. február 13., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

98 Uo.

99 Kundmann naplója arra is fényt derít, mikor is hagyta el a bolgár küldöttség vonata Teschent: 14-én hajnali 0 óra 2 perckor, mivel Ferdinánd – rendkívül balbonás lévén – semmiképpen sem akart 13-án útra kelni. KA NL B/15:2, 1916. február 13-i (második) bejegyzés.

100 Musulin (?) Thurnnak, Nr. 677., 1916. február 13., OL Filmtár W 961.

101 Wiesner Buriánnak, szám nélkül, 1916. február 13., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

szemben ezen területek jövőbeli sorsának kérdését igen. Követeltem annak kinyilvánítását, hogy Bulgária ezen területekre nem formál igényt.

Djakova vonatkozásában erre R(adoszlavov) és Z(sekov) hajlandó volt, Prizren és Pristina esetében azonban nem, mivel Bulgária igényét ez utóbbi területekre fenntartották.

A bolgár csapatok és a bolgár közigazgatás visszavonásának a szóban forgó területekről csak akkor látom értelmét, ha Bulgária azok végleges megszerzésére vonatkozó igényét feladja.

Mellesleg nem tartom lehetségesnek, hogy ezek a területek bolgár megszállás alatt maradjanak és egyúttal mi igazgassuk őket.”

Az írásbeli válasz pedig a következőket tartalmazta:

„El kell választani egymástól Djakovát egyfelől, illetve Prizrent és Pristinát másfelől.

Djakovára nézve érzékeltetem, hogy az montenegrói terület, ennél fogva a Montenegróval kötött egyezményünkbe tartozik, ennél fogva bolgár részről kiürítendő; ezt Z(sekov) elismerte.

Prizrennel és Pristinával kapcsolatban azonnal felismertem, hogy Bulgária a jövőre nézve is saját területéhez tartozónak szeretné őket, és a szerződéses határt ebben az értelemben akarja módosítani. Én ezzel szemben foglaltam állást és kijelentettem, hogy sem magam, sem az AOK nem jogosult ezt a kérdést eldönteni, ám az a felfogásom, hogy e területeket Albániához – ennél fogva a mi érdekszféránkhoz – tartozóaknak kell tekinteni, s hogy én – amennyiben megkérdeznének – ebben az értelemben nyilatkoznék.

A fő kérdés tehát nem a pillanatnyi kiürítés, vagy megszállás és a pillanatnyi igazgatás, hanem a fő kérdés az, Prizren és Pristina területét a bolgároknak tartósan átengedjük, vagy sem. (Kiemelés nem az eredetiben. – P.F.)

Ha átengedjük, a jelenlegi megszállás és igazgatás kérdése tárgyaltalan.

Ha azonban nem engedjük át, úgy kívánatos lenne a bolgár csapatok részéről történő mielőbbi kiürítés és a bolgár közigazgatás eltávolítása.

A kiürítéssel és igazgatással kapcsolatban szigorú követeléseket támasztani a fő kérdés eldöntése előtt nincs semmi értelme.

Csak ha a kérdés a mi felfogásunknak megfelelően dől el, akkor kellene követelni a kiürítést és a közigazgatás eltávolítását, hogy a miénkkel felválthassuk.

A bolgárok képviselőinek (Radoszlavov és Zsekov) válasza az volt, hogy megmaradnak azon felfogásuknál, mely szerint Prizrennek és Pristinának Bulgáriához kell kerülnie. A megbeszélés végeredménye az volt, hogy ezt a kérdést a kormánynak kell eldönteniük.”

Conrad szerint tehát a fő kérdés tisztázása előtt nincs értelme a kiürítést követelni. Ezzel közvetve válaszolt is a tárgyalásokon tanúsított magatartására vonatkozó találgatásokra, azaz: sem a bolgár uralkodótól, sem többi tárgyalópartnerétől ő nem követelte a bolgár csapatok kivonását az általuk megszállt területekről. Ebben az esetben viszont csupán az a feltételezés marad, hogy Ferdinand felháborodása egyfajta (véletlen avagy szándékos) félreértésen alapul. Ha Conrad kétségbe vonja a bolgárok jogát a szóban forgó területekre, úgy ez nem jelenti egyúttal azt is, hogy

katonai szempontból indokoltnak tartaná a bolgár egységek azonnali visszavonását. Bolgár részről viszont az efféle nüanszok értékelésére kevés fogadókészség volt tapasztalható. Thurn 13-án késő este illetve 14-én küldött következő két távirata bizonyítja, hogy a bolgár delegáció az osztrák-magyar álláspontot egyértelműen a megszállt területek kiürítésére vonatkozó követelésnek értelmezi. A látogatás harmadik napján délután lezajlott vonatkirándulás alatt Thurn Radoszlavovval beszélgetvén képet alkothatott a bolgár felfogásról. Ebből kitűnik, hogy a bolgárokat meglepte a Monarchia részéről támasztott követelés, annál is inkább, minthogy szerintük a szóban forgó területek jövőbeli sorsa egyáltalán nem eldöntött, így nem értik, miért kellene azokat már most kiüríteniük. Az evakuálást országuk presztizsének sérelmeként tekintik. Thurnnak mindamelllett az volt a benyomása, hogy ha a bolgárok az azonnali kiürítésbe nem is hajlandóak belemenni, a területek későbbi visszaadását inkább el tudnák fogadni, ha azokat a Monarchia a maga, nem pedig egy harmadik állam (értsd: Albánia) számára igényelné.¹⁰²

Thurn másik (14-i) táviratában a bolgár uralkodó és Herberstein gróf (Frigyes főherceg szárnysegédje) beszélgetéséről számolt be, amelyre szintén a vonatkirándulás alatt került sor. Ennek során egy újabb, az uralkodó felháborodását kiváltó esetre derült fény. Állítása szerint ezúttal Szófiában nyújtották át a bolgároknak egy olyan jegyzéket, amely hangvételét tekintve egy valóságos „parancssal” ért fel, s mely (már megint) a bolgár csapatok által elfoglalt és hetek óta zavartalanul megszállt területek kiürítésére szólított fel. Ráadásul, hogy az ügy még különösebb legyen, a nevezett diplomáciai lépésre a Monarchia külügyminiszterének, Burián bárónak a megbízása alapján került volna sor.¹⁰³ Az uralkodó kijelentette, hogy ilyen „parancsnak”, amely országa ellen irányul, nem képes és nem is hajlandó engedelmeskedni. Az ezt követő beszélgetésből kiemelésre érdemes Ferdinánd azon érvelése, mely szerint Bulgária a Szerbia elleni hadjárat hadműveletei során az előre láthatónál jóval többet teljesített, mind a csapatok számát, mind az ellenfeleket (hisz nem csupán Szerbia, hanem az egész antant ellen kellett harcolnia) tekintve. Ám eddig sem kívánt és a jövőben sem kíván kibújni kötelezettségei alól, viszont ennek megfelelő méltányos elbánásra tart igényt. Az indoklás erősen emlékeztet egy jó három esztendővel korábban elhangzott érvelésre, csakhogy akkor a szerepek (és részben a szereplők) mások voltak. Az első Balkán-háborút követően hasonló módon próbálta a szerb kormányzat megindokolni, miért nem tartja be az 1912. március 13-i, Bulgáriával kötött titkos egyezményt Macedónia felosztásáról.¹⁰⁴

Ami a bolgár uralkodó legújabb felháborodását kiváltó táviratot illeti, az abban említett demars mibenlétéről Buriánnak természetesen fogalma sem volt. Azonnal felvilágosítást kért hát Szófiából arra vonatkozólag, miként keletkezhetett a nyilvánvaló félreértés.¹⁰⁵ Mellesleg a külügyminiszter Tarnowskinak küldött távirata arról tanúskodik, hogy ő maga időközben Thurn gróf révén további információkhoz

102 Thurn Buriánnak, Nr. 873., 1916. február 13. REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

103 Thurn Buriánnak, Nr. 875., 1916. február 14., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

104 *Gunnar Hering*: Die serbisch-bulgarischen Beziehungen am Vorabend und während der Balkankriege. Teil II. In: *Balkan Studies*, vol. 4. nr. 2. Thessaloniki, 1963. 361. o.

105 Burián Tarnowskinak, Nr. 93., 1916. február 15., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

jutott: megtudta, hogy a kérdéses szófiai táviratot Borisz trónörökös küldte, és eszerint a bolgárok által megszállt albániai területek kiürítésére vonatkozó követelést 12-én adták volna át.¹⁰⁶

Tarnowski gróf válaszából¹⁰⁷ kiderül, hogy ő maga szintén semmit sem tud a trónörökös által említett osztrák–magyar demarsról. Érdeklődött a szófiai katonai attasé helyettesénél – Lokar századosnál –, hogy esetleg ő interveniált-e a bolgárok-nál. A százados ezt tagadta, és elmondta Tarnowskinak, hogy egyedül Laxa ezredes, a katonai attasé kapott utasítást egy meglehetősen éles tiltakozás átadására a bolgár főhadiszálláson, aminek még folyó hó 6-án eleget is tett. Erről azért nem ment azután jelentés, mert az ezredes 8-án Teschenbe utazott. Mindenesetre Tarnowski szerint a trónörökös távirata aligha vonatkozhat Laxa említett intervenciójára. Inkább a djakovai incidensre gyanakszik, annál is inkább, mivel a bolgár vezérkari főnök (Zsosztov tábornok) éppen 6-án hívta fel telefonon meglehetősen felindultan Laxa ezredest ebben az ügyben.

Amennyiben Tarnowski gyanúja helyes, akkor a történetekből különös következtetésekre nyílik lehetőség. A djakovai incidens során a helyi parancsnok csupán a város kiürítésére szabott – meglehetősen szűk – terminust az ottani bolgár egység parancsnokának. Nyilván a tescheni „színelőadás” részeként, a hatás fokozása érdekében lett ebből általános érvényű, az uralkodó felháborodását joggal kiváltani alkalmas „parancs”, amelynek híre éppen az alkalmas pillanatban és formában „érte utol” a bolgár delegációt

2.2.3. A bolgár küldöttség Bécsben

Amint azt Burián naplója is rögzíti,¹⁰⁸ a bolgárok 14-én rendben megérkeztek Bécsbe. Másnap megkezdődtek a tárgyalások. Ezekről – a tescheni megbeszélésektől eltérően – szinte kizárólag Burián beszámolóí állnak rendelkezésre, ami kétségkívül bizonyos mértékű egyoldalúságot kölcsönöz a segítségükkel kialakítható képnek. Mindenesetre nem lehet nem észrevenni, hogy a külügyminiszter abban a tudatban ült asztalhoz bolgár tárgyalópartnereivel, hogy személy szerint neki kell rendbehoznia valamit, amit Teschenben a katonák oly végzetesen elrontottak. Ebből a szempontból tulajdonképpen teljesen mindegy, vajon Conrad tényleg követelte-e a bolgároktól a szerződéses határon túl általuk megszállt területek kiürítését, vagy csupán kétségbe vonta a jogukat azok birtoklására. Burián számára a feladat egyértelmű: semlegesítenie kell Conrad meggondolatlan fellépésének következményeit – azaz meg kell békítenie a bolgárokat –, ugyanakkor azonban fel kell használni a konfliktus kirobbanása óta első ízben kínálkozó személyes találkozás lehetőségét arra, hogy a bolgár fél számára egyértelműen bizonyosodjék eddigi eljárásának jogtalansága. Úgy tűnik, Burián teljesen meg volt győződve arról, hogy megfelelően *meggyőző* és *szakszerű* érvek hatására tárgyalópartnerei kétségkívül be fogják látni a Monarchia igazát, és ezzel a dolog tulajdonképpen gyors elintézését is nyer.

A külügyminiszter helyzetmegítélését – és bizonyos mértékig a mentalitását – pregnánsan jellemzi magánaplójának következő részlete:

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Tarnowski Buriánnak, Nr. 145., 1916. február 16., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

¹⁰⁸ Burián István naplója, 1916. február 14-i bejegyzés, REZSL Burián István iratai, 25. doboz.

„Nálam a bolgárok ebédje. Utána Radoszlavof és Zsekoffal hosszú beszélgetés. Lefújattam a Tescheni izgalmat. Belátták hogy rossz (sic) fát tettek a tűzre. Hátsó gondolat maradhatott, de a modor megváltozott.”¹⁰⁹

Természetesen nem érdemes túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani a külügyminiszter szóhasználatának, ám mindenképpen különös, ahogy Burián tárgyalópartnereiről ír, akik – akár holmi haszontalan kölykök – „rossz fát tettek a tűzre”. A Monarchia diplomáciájának irányítója szigorúan magánhasználatra szánt (ennélfogva nyilván megfelelően őszinte) szavai elárulják, miként képzeleli ő a birodalom és a balkáni szövetséges közötti viszonyt.

A látogatás során lezajlott tárgyalásokon Burián – saját megítélése szerint – teljes sikerrel oldotta meg kitűzött feladatát: érveinek kristálytisza logikája előtt mind Ferdinánd, mind a delegáció többi tagja kénytelen volt meghajolni. Február 15-i tárgyalásairól, melyen Radoszlavov és Zsekov volt a partnere, részletes jelentést készített.¹¹⁰ Ebben elégedetten állapíthatta meg, hogy a tescheni izgalmak után bolgár beszélgetőtársainak „tökéletesen nyugodt felfogása visszatért” és már nem akarnak „befejezett tények létrehozásával újabb kívánságokat valóra váltani.” Nyilván a külügyminiszter meggyőző érvelésének köszönhetően „a megbeszélések után nem is sok maradt a főhadiszálláson előadott bolgár tézisekből, miszerint az 1915 szeptemberi szerződés csak a kijelölt határvonaltól keletre érvényes, nyugatra nem, továbbá, hogy Bulgária minden Szerbián kívül teljesített katonai együttműködésért kompenzációra jogosult. Hasonlóképpen azt is belátták az urak, hogy egy életképes Albánia (amelynek létrehozása természetesen Bulgáriának is szándéka) nem nélkülözheti Mitrovicát, Pristinát és Prizrent. Lényeges pontja volt a megbeszéléseknek annak leszögezése is, hogy „a szövetséges csapatok mozgásának és diszlokációjának meghatározása kizárólag katonai szempontok figyelembe vételével és a két érintett hadseregvezetés egyetértésével történhet és semmiképpen sem teremthető jogcím tartós birtokbavételre és területi prejudícióra.” A beszámoló szerint a bolgár miniszterelnök újlag kifejezésre juttatta azon meggyőződését, miszerint kizárt dolog, hogy a két fél adott időben a határvonal részleteiről ne tudna a „legbarátságos módon” megállapodni. Ezt a véleményt Burián is melegen osztotta, de – ceterum censeoként – sietett leszögezni, hogy azért a Monarchia természetesen a határvonaltól nyugatra eső területeket a saját érdekszférájához tartozónak tekinti. Ezt követőleg még Zsekov tábornok tett egy bátortalan kísérletet arra, hogy Üsküb környékének gazdasági érdekeivel próbálja megindokolni, amiért országa albán területekre tart igényt. Ezt az érvelést azonban Burián könnyűszerrel és oly sikerrel zúzta szét, hogy még a bolgár miniszterelnök sem talált Zsekov számára támogató szavakat.

Természetesen szóba került az állítólagos kiűritési parancs ügye is. Zsekov láthatóan még mindig hajlott arra, hogy ebben a lépésben országa iránti rosszakarat megnyilvánulását vélje felismerni. Burián igyekezett a dolgot félreértésnek beállítani, és megjegyezte, hogy a beérkezett információk, ha lényegüket tekintve nem is, hangnemüket illetően erősen különböznek. Végeredményben a külügyminiszter

109 Burián István naplója, 1916. február 15-i bejegyzés, REZSL Burián István iratai, 25. doboz.

110 Pro domo Nr. 718., 1916. február 15., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

ügy ítélte meg, hogy „a kellemetlen bolgár epizód” még tartogathat némi utó-játékot, ám az ügy a kibontakozás felé halad.¹¹¹

Az említett beszámolót megkapta Tarnowski is, aki választáviratában¹¹² nem hagyta szó nélkül, hogy a bolgárok immár nem akarják a *fait accompli* politikáját folytatni. Ezzel kapcsolatban visszatér a bolgár miniszterelnök által még elutazása előtt tett nyilatkozatra, mely szerint a határvonalon túl nem tartanak igényt semmilyen területre, és megállapítja, hogy Radoszlavov nyilván tudatosan fogalmazott ilyen megnyugtató módon, hogy annál meglepőbb legyen majd Teschenben a bolgár igények bejelentése. Mindez azt jelentené, hogy előre eltervezett taktikát való-sítottak meg a bolgárok és Radoszlavov a megtévesztés szándékával tulajdonképpen félrevezette partnerét. Sarkosabban fogalmazva: a bolgár kormányfőnek tisztában kellett lennie a szófiai vezetés valódi szándékaival, ennélfogva nyilatkozata valótlanságot tartalmaz. Van egy további körülmény, ami szintén erősítheti a tudatosan megkomponált akció gyanúját. Február 11-én Szófiában tárgyalások kezdődtek a Monarchia és Bulgária képviselői között a két megszállási zónát érintő vámszabályozásról, határforgalmi kérdésekről. Két nappal később az osztrák-magyar delegáció vezetője, Klusacek alezredes táviratban jelenti, hogy a tárgyalások valamennyi kérdésben holtpontra jutottak, mivel a bolgár fél a miniszterelnök távollétében inkompetensnek nyilvánította magát, a katonai delegátusok pedig eleve meg sem érkeztek a főhadiszállásról.¹¹³ Az ügygel részletes jelentésben foglalkozik egy későbbi táviratában Tarnowski is. Ebből kiderül, hogy a bolgár delegáció vezetője szerint a szóban forgó kérdéseknek „politikai jelentősége” van, ennélfogva megkívánják a kormányfő jelenlétét, amihez maga Radoszlavov is kifejezetten ragaszkodott. Ezt onnan lehet tudni, hogy a számára az első ülésnapról küldött jelentésre válaszolva ilyen értelmű utasítást adott (feltehetőleg Teschenből).¹¹⁴ Az ügy későbbi fejleményei nem ismeretesek, mindenesetre szembetűnő, hogy a tescheni „színielőadás” végső kimenetele előtt a szófiai tárgyalásokat a bolgár fél igyekezett befagyasztani.

A bécsi tárgyalások szófiai visszhangjáról rendelkezésre áll Tarnowski február 25-i távirata.¹¹⁵ Sikertült hosszabb beszélgetést folytatnia a gyengélkedő bolgár kormányfővel, aki – talán betegsége miatt – meglepő kijelentéssel fogadta. Azt állította, hogy a civil közigazgatás megmarad Prizren-Pristina környékén, mivel erről Bécsben megállapodott Buriánnal. Tarnowski ezen csodálkozott, hiszen egy ilyen lépés teljesen ellentétben állott eddigi instrukcióival. Radoszlavov még egyszer megerősítette, hogy egyelőre minden marad, ahogy van, habár – tette hozzá – Ferdinánd és Burián megbeszéléseinek eredményét még nem ismeri. Az osztrák-magyar diplomata továbbra is ragaszkodott ahhoz – s erről biztosította is partnerét –, hogy Burián egyszerűen nem érthetett egyet egy ilyen megoldással. Nyomatékosan kérte a kormányfőt, vesse latba személyes befolyását a civil közigazgatás visszavonása érdekében. A láthatólag igen előzékeny Radoszlavov

111 „Der bisherige Gesamteindruck ist der eines in Pless eingeleiteten, in Teschen zur theatralischen Entfaltung gebrachten, hier aber stark ernüchterten Vorstosses auf dem Rückzuge.”

112 Tarnowski Buriánnak, Nr. 159., 1916. február 21., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

113 HL I. világháború, II. 102., Verwaltungsgruppe „S”, 41. doboz, 18.079/S, 1916. február 13.

114 HL I. világháború, II. 102., Verwaltungsgruppe „S”, 41. doboz, MV 18.152/S, 1916. február 16.

115 Tarnowski Buriánnak, Nr. 177., 1916. február 25., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

meg is ígérte, hogy majd beszél a hadügy- és a belügyminiszterrel, sőt, ha az uralkodó visszaérkezik, neki is javasolni fogja, hogy a lehetséges súrlódások valamennyi okát szüntessék meg.

Nem lehet pontosan tudni, miért is mondta Radoszslavov azt, amit mondott. Hiszen Burián természetesen azonnal cáfolta a bolgár miniszterelnök állítását, és meg is dicsérte Tarnowskit, amiért az látatlanban is kiállt főnöke véleményének változatlanúsága mellett.¹¹⁶

2.2.4. A kialakult helyzet értékelése

A „külpolitikai nagyhét” elmúltával alkalom kínálkozott arra, hogy a Monarchia érintett döntéshozói értékeljék a kialakult helyzetet. Burián egy február 20-i Tarnowskinak küldött táviratában¹¹⁷ újjólág visszatér a bécsi tárgyalásokra és megvonja azok összesített mérlegét. Megállapítja, hogy elfogadhatatlanok azok a bolgár törekvések, amelyek Plessben és Teschenben hangot kaptak, és amelyek a titkos szerződésben megjelölt határvonalon túlmenően erőszakkal vagy valamiféle kompenzációként újabb területekre tartanak igényt. Ezen a ponton filozófiai járatoságának is bizonyosságát adja, midőn a spinozai axiómát (*omnis determinatio est negatio*) *mutatis mutandis* alkalmazva így ír: „Azzal, hogy a szerződésbeli határ megsabta, meddig terjedjen Bulgária, egyben azt is rögzítette, hogy ettől nyugatra minden Nembulgária.” Ez az értelmezés természetesen nem fedheti el azt a tényt, hogy a szerződésben semmiféle utalás nem szerepel arra, mi történik majd Szerbia fennmaradó, tehát a nem Bulgáriának juttatandó részével. Mindennek valószínűleg nem csupán a Monarchia későbbi terveinek tisztázatlansága volt az oka, hanem az is, hogy ők nem kívántak *formálisan osztozkodni* a bolgárokkal, hiszen ebben az esetben bizonyos értelemben azonos pozícióba kerültek volna velük. A szerződés szerint Ausztria–Magyarország garantálja, hogy Bulgária ezt és ezt a területet megkapja. Hogy a többi résszel mi történjék, az kizárólag Ausztria–Magyarországtól függ, abba természetesen Bulgáriának semmi beleszólása nem lehet.

Az a bolgár érv továbbá, hogy terven felüli többletteljesítményükért tartanak igényt területi kompenzációra, teljességgel tarthatatlan – írja Burián. Hiszen a bolgár sikerek épp azáltal váltak lehetővé, hogy a Monarchia katonáinak véráldozata megkönnyítette a szövetségesek dolgát. Ha esetleg Bulgária a Szaloniki és Valona elleni (akkor még) tervezett akciókban való részvétel miatt vár jutalmat, úgy kétség kívül a Monarchia érdekszféráján kívül kell azt keresnie. Természetesen a szerződésbeli határhoz való ragaszkodás nem zárja ki azt a későbbi lehetőséget, hogy helyi bolgár igényeket teljesítményarányosan figyelembe vegyenek.

Burián szerint a legfontosabb eredménye a megbeszéléseknek az volt, hogy bolgár részről megértették: erőszakos fellépéssel semmit sem érhetnek el (?). Mindenesetre ő a maga részéről viszont belátta, hogy a balkáni problémák rendezésénél a bolgár felfogást is figyelembe kell venni. Itt különösen érzékeny kérdésnek bizonyult a szerb állam jövőbeni sorsa. A szófiai tárgyalófelek határozottan azon az állásponton voltak, hogy Szerbiának végérvényesen el kell tűnnie a térképről, és úgy vélték, hogy ez a Monarchiának is érdeke, minthogy a nevezett állam nagy veszélyt jelent a birodalomra nézve. Burián biztosította őket, hogy a

116 Burián Tarnowskinak, Nr. 114., 1916. február 26., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

117 Burián Tarnowskinak, Nr. 102., 1916. február 20., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

Monarchia gondoskodni fog arról: Szerbia ne válhassák többé a vele ellenséges szándékok kiindulópontjává. Ez a feladat teljességgel a Monarchiára tartozik. Hogy miként fogja megoldani, az még nem eldöntött kérdés, de Bulgária bizonyos lehet afelől, hogy jogos igénye a nyugodt és kiegyensúlyozott nyugati szomszédság iránt egybeesik a Monarchiáéval.

Lehetséges, hogy a bolgárok valóban belátták az erőszakos fellépés eredménytelenségét, legalábbis a beszélgetések során Burián valóban joggal szűrhetett le ilyen következtetést. Ettől azonban a tény még tény maradt, azaz Prizren, Pristina, Djakova stb. bolgár uralom alatt állott. Conrad a maga részéről egészen más mérleget vont a külügyminiszter tárgyalásainak eredményeiből:

„1.) Excellenciád nem érte el, hogy a bolgár kormány intézkedjék egy Prizren-Pristina kiürítésére vonatkozó parancs ügyében.

2.) A bolgárok tehát Prizren-Pristinát nem fogják kiüríteni.

3.) Excellenciád kívánságának megfelelően a bolgárokkal a jó viszonyt fenn kell tartani és a súrlódásokat kerülni kell.

4.) A bolgár oldal által provokált súrlódások esetén számunkra nem marad más, mint Prizren-Pristina kiürítése.

5.) Ezután viszont feltétlen bizonyossággal számítani lehet arra, hogy a bolgárok erre a területre igényeiket fenntartják és tartósan érvényesítik.”¹¹⁸

Conrad tehát szigorúan a realitásokból indul ki, ám az 1. pontban tulajdonképpen elszólja magát, és ezt Burián természetesen nem hagyja szó nélkül. Válaszában¹¹⁹ – melyet nyilván a könnyebb érthetőség kedvéért ugyancsak pontokba szedve rögzít – leszögezi, hogy neki nem is volt szándéka a bolgár kormányt rábírní Prizren-Pristina katonai kiürítését célzó parancs kiadására. (Ezek szerint – tehetjük hozzá – lehet, hogy Teschenben mégiscsak elhangzott az a bizonyos katonai kiürítésre vonatkozó felszólítás?) A Burián féle válasz lényege a következőkben foglalható össze:

1. A katonai kiürítést nem (hiszen az kizárólag a két hadseregvezetésre tartozó ügy), ellenben a civil közigazgatási intézmények visszavonását a külügyminiszter kezdettől nyomatékosan követelte (legutóbb épp előző nap Tarnowski útján);¹²⁰

2. Ha az érintett katonák nem tudnak megállapodni egymással, úgy diplomáciai úton figyelmeztetni kell a bolgárokat, hogy bizonyos területek megszállásából a jövőre vonatkozó politikai konzekvenciákat nem szabad levonniuk;

3. Conrad bárónak nyilván szintén az a véleménye, hogy tekintettel a helyzet katonai vonatkozásaira, a bolgárokkal a jóviszonyt fenn kell tartani;

4. Ha a 2. pontban említett tárgyalások nem hoznak eredményt, úgy lehetséges, hogy még mindig a legjobb megoldás Prizren-Pristina átmeneti kiürítése. Ha erre a legvégső esetre sor kerülne, úgy azt nem érdemes vereségnek tekinteni, mivel

5. Az a kérdés, vajon a bolgárok érvényesíteni tudják-e a nevezett területre vonatkozó igényüket, nem attól függ, hogy osztrák–magyar vagy bolgár egységek vannak-e ott, hanem attól: a világhégés befejeződése után elég erős lesz-e a

118 AOK Op. Nr. 21.950., 1916. február 24. OL Filmtár W 961.

119 Burián Thurnnak, Nr. 89., 1916. február 27., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

120 Valószínűleg a Tarnowskinak küldött 114. számú táviratra utal, 1916. február 26., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

Monarchia ahhoz, hogy jogos érdekeit alkalmasint Bulgáriával szemben érvényesítse.

2.3. A kačaniki incidens

Bármennyire is feszültté vált a viszony a két hadsereg katonái között, nyílt fegyveres összetűzésre a konfliktus egészét tekintve – a rendelkezésre álló adatok szerint – nem került sor.¹²¹ Mindenesetre legalább egy ízben nagyon közel kerültek a felek egy ilyen fejleményhez. A szóban forgó ügy február 26-án történt Kačanikban. Ez a település tulajdonképpen a viszonylag zárt koszovói medence déli kijárata, minthogy az azonos nevű szoroson keresztül vezet az út Pristinából Skopljéba és tovább délre, ennél fogva stratégiai jelentőségű a birtoklása. Az 1915. szeptember 6-i titkos egyezmény szerint a terület az osztrák–magyar zónába tartozott, habár ez a tény később – mint látni fogjuk – nem bizonyult egyértelműnek. Hogy pontosan mi is történt Kačanikban február 26-án, az a rendelkezésre álló dokumentumok alapján nem állapítható meg kétséget kizáró bizonyossággal: a két fél beszámolója meglehetősen ellentmondó képet ad a történekről.

Az első híradás minden bizonnyal Papházy alezredes (az események idején pristinai helyettes körzetparancsnok) február 26-i távirata volt, melyet a 3. hadseregparancsnokságnak küldött, a következő szöveggel: „Jelentem, hogy a bolgár állomásparancsnok, Frizov alezredes közölte velem, miszerint éppen most kapott egy táviratot Petrov főkormányzótól olyan tartalommal, hogy az osztrák–magyar megszállásnak el kell hagynia Kačanikot. Amennyiben Kačanik kiürítése az osztrák–magyar megszállás által ma, azaz 26-án éjjelig nem történik meg, úgy erőszakot kell alkalmaznia.”¹²² Ez a hír természetesen azonnal eljutott Teschenbe, ahonnan Wiesner továbbította a bécsi Külügyminisztériumnak. Ebben a telefontáviratában már a Hadsereg-főparancsnokság reagálásáról is be tudott számolni Buriánnak: az AOK még 26-án este utasította a kačaniki helyőrség parancsnokát, hogy formálisan tiltakozzon ugyan a bolgár eljárás ellen, de ha amazok ennek ellenére megmaradnának az erőszak alkalmazásával való fenyegetésnél, akkor vonuljon el.¹²³ Így is történt: az osztrák–magyar egység – jegyzőkönyv felvétele mellett – Kačanikot kiürítette.¹²⁴

Időközben Wiesnernek az AOK rendelkezésére bocsátott egy aktát, melyből kiderült, hogy a kačaniki incidensnek természetesen voltak előzményei is. Már február 22-én érkezett egy jelentés Teschenbe, amely a pristinai cs. és kir. körzetparancsnoknak a 3. hadsereg parancsnokságához küldött táviratát tartalmazza. Eszerint a kačaniki bolgár hadtápállomás-parancsnok Petrov tábornoktól parancsot kapott: az osztrák–magyar katonai hatóságoknak nincs joga bármiféle hivatali jogkör gyakorlására, hadtáp- vagy térparancsnokság felállítására és hogy őket szükség esetén erőszakkal el kell űzni.¹²⁵ A Wiesner által említett aktában még

121 A Magyarország hadtörténete című munka 2. kötetének 70. oldalán (Budapest, 1985) Farkas Márton – forrásmegjelölés nélkül – ennek az ellenkezőjét állítja. A hozzáférhető levéltári anyagban azonban még közvetett utalás sem történik valamiféle fegyveres összecsapásra.

122 KA Neue Feldakten, 3. AK 60. Karton 1916. Nr. 2177.

123 Wiesner Buriánnak, sz. n., 1916. február 26., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

124 AOK Op. Nr. 22.049/I., 1916. február 26., OL Filmtár W 961.

125 Wiesner Buriánnak, Nr. 9345., 1916. február 27., OL Filmtár W 961.

nem szerepellhetett Papházy alezredes részletes jelentése az incidensről. Eszerint ő 22-én este érkezett Kačanikba, és az ottani bolgár állomásparancsnok szavaiból nyomban arra a meggyőződésre jutott, hogy a bolgárok valóban készek fegyverrel elűzni az osztrák–magyar katonákat. Ezért saját feladatát abban látta, hogy egy ilyen erőszakos aktus bekövetkeztét mind későbbi időpontra tolja ki, s az így nyert idő alatt lehetővé váljék a probléma legfelső szintű rendezése. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy megfelelő parancs nélkül az osztrák–magyar egység nem hagyhatja el a települést. Papházy táviratban tudatta Petrov altábornaggal: az osztrák–magyar 3. hadsereg parancsnoksága a bolgár vezérkari főnökhöz fordult, kérve hogy a végső döntés megszületéséig további intézkedések ne szülessenek. Minthogy a következő napokban semmiféle reagálás nem érkezett, Papházy abban a hitben volt, hogy az ügy egyelőre tárgyalás alatt áll. 26-án reggel azonban találkozott a bolgár állomásparancsnokkal, aki az irodájába invitálta őt, mondván: nagyon fontos parancsot kapott előljáró parancsnokságától, melynek tartalmáról tájékoztatni szeretné Papházyt. Nevezett ezt követően Moes hadbíró százados és egy Stoikovic nevű tolmács társaságában meg is jelent az irodában, ahol is közölték vele: ha 26-án éjfélig az osztrák–magyar csapatok nem ürítik ki Kačanikot, úgy a bolgárok azt követően nem tekintik őket szövetségesnek. A bolgár állomásparancsnok még hozzátette, hogy ő maga „a fejével felel” a kiürítés végrehajtásáért. A határidőt egyébként a szükséges szállítóeszközök hiánya miatt később 27-én déli 1 óráig meghosszabbították.¹²⁶

Az erőszakos bolgár fellépésre a Monarchia természetesen mind diplomáciai, mind katonai vonalon azonnal reagált. Tarnowski 27-én felkereste a bolgár miniszterelnököt, aki szerint „Petrov tábornok vadsága (sic!) ismert, ám neki (ti. Radoszlavovnak) még informálódnia kell, hogy megállapíthassa: tényleg úgy történt-e az incidens, ahogy azt neki a cs. és kir. katonai attasé ábrázolta.”¹²⁷ Másnap Tarnowski találkozik elől az ügyben láthatólag még mindig tájékozatlan kormányfő kitért. Hozzájutott ezzel szemben a Monarchia képviselője a bolgár főhadiszállásról származó hivatalos bolgár verzióhoz. Ennek értelmében három nappal azelőtt egy osztrák–magyar százados egy osztag kíséretében megjelent Kačanikban és közölte a bolgár parancsnokkal, hogy a várost elfoglalta, és ott katonai valamint civil hatóságokat létesít. A bolgár parancsnok erre azt válaszolta, hogy erre neki nincs parancsa, és ezért Petrov tábornokhoz fordult, aki azt felelte, hogy a város megszállásához nem járulhat hozzá, és követelte az osztrák–magyar csapatok visszavonását. Tette mindezt bármiféle erőszakkal való fenyegetés nélkül.¹²⁸

Másnap (28-án) azután végre hosszabb beszélgetést sikerült folytatnia Tarnowskinak a bolgár kormányfővel. Ennek során kiderült, hogy Radoszlavov a fentebb említett bolgár verzióknak megfelelő tájékoztatást kapott Zsekov tábornoktól. A Monarchia diplomatája minderről kijelentette, hogy az nem helytálló, és egyúttal burkolt szemrehányást tett beszélgetőpartnerének, utalva a 25-i találkozójukon tőle kapott ígéretre. A beszélgetésről beszámoló távirat itt következő

126 KA NL B/1450:123.

127 Tarnowski Buriánnak, No. 187., 1916. február 28., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

128 Uo.

bekezdése annyira jellemző – több szempontból is – a bolgár magatartásra, hogy szó szerint érdemes idézni:

„Radoszslavov úr megkérdezte, hogy Kačanikban a parancsnokunkhoz intézett felszólítás írásban történt-e. Azt mondtam, hogy nem tudom, de úgy gondolom, hogy csak szóban. Erre a miniszterelnök megjegyezte, hogy a katonákkal szemben nem tud mit tenni, a megszállt területeken ők az urak, ostoba szóbeli intézkedéseket adnak ki, aztán mindent letagadnak, mit tehetne ez ellen a miniszterelnök? Petrov tábornokot Őfelsége a király nevezte ki és csak a Főparancsnokságnak felelős.”¹²⁹

Az AOK reagálása a történetekre jóval határozottabbnak bizonyult, mint amilyenre a diplomaták hajlandónak mutatkoztak. Még 26-án éjjel táviratilag utasították a Monarchia szófiai katonai attaséját, Laxa ezredest, hogy a másnapi nap folyamán haladéktalanul hozza a bolgár főparancsnokság tudomására: az AOK követeli, hogy Petrov tábornokkal vonassák vissza az erőszak alkalmazására vonatkozó parancsát, az időközben Kačanikból már valószínűleg elvonult osztrák–magyar csapatokat szólítsák fel visszatérésre és a városban a bolgár parancsnok barátságosan fogadja őket. Amennyiben a bolgár fél a kérésnek nem tenne eleget, Laxának az AOK nevében ki kell jelentenie, hogy február 28-ától az ügy kedvező elintézéséig Bulgáriába a Monarchiából illetve a Monarchián keresztül¹³⁰ mindenfajta hadianyag utánszállítása megszűnik. (Kiemelés nem az eredetiben. – P. F.) Ezen túlmenően az AOK további lépéseket is kilátásba helyezett.¹³¹

A fenti megfogalmazás több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt arra utal, hogy – a fegyveres fellépés nyilvánvaló lehetetlensége miatt – az AOK-nál megértették: a renitenskedő szövetségessel szemben az egyedüli eredménnyel kecsegtető kényszerítő eszköz, ha kihasználják a bolgár hadsereg krónikus hadianyaghiányát.¹³² (Hozzá kell tenni, hogy az erőszak alkalmazása azért is lehetetlen volt, mivel a térségben – az 57. gyalogos hadosztály kivonása után – csupán 4 hadtápszázlőalj állomásozott, szemben a bolgárok gyalogos dandárával, amely 6 zászlőalj erejű volt.)¹³³ Az utánszállítás beszüntetésével való zsarolás azonban végső soron éppoly alkalmatlannak bizonyult volna, mint a fegyveres összeütközés vállalása, hiszen a Monarchia természetesen nem engedhette meg, hogy a kapcsolatok megromlása végleges szakításhoz vezessen. Ráadásul a Monarchia valójában egyáltalán nem volt abban a helyzetben, hogy a fenyegetését valóra is váltsa. Egy ilyen szélsőséges lépés – mint arra Burián sietett figyelmeztetni a vezérkari főnököt – csakis a német szövetségés jóváhagyásával történhetett volna meg.¹³⁴ Ennek meg-

129 Tarnowski Buriánnak, Nr. 190., 1916. február 29., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

130 „von und durch die Monarchie”.

131 AOK Op. Nr. 22.049., 1916. február 26., OL Filmtár W 961.

132 A háborúba történt belépés feltétele is a központi hatalmak részéről biztosított anyagi és pénzügyi támogatás volt. Tarnowski Buriánnak, Nr. 1025., 1915. szeptember 6.; *Stilyan Noykov*: The Bulgarian Army in World War I, 1915–18. In: War and Society in East Central Europe, Vol. XIX., East Central European Society in World War I. (Ed. by Béla K. Király, Nándor F. Dreisziger), New York, 1985. 403 sk. o. Mellesleg a hadiszállítások leállításának, mint a nyomásgyakorlás eszközeként gondolata már korábban is szerepelt Conrad elképzelései között. Thurn Buriánnak, Nr. 872., 1916. február 13., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

133 Wiesner Musulinnak, sz. n., 1916. február 25., OL Filmtár W 961.

134 Burián Thurnnak, Nr. 88., 1916. február 27.; Burián Thurnnak, No. 94., 1916. február 29., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

szerzésére pedig aligha számíthattak Teschenben. A másik érdekességet maga a fenyegetés megfogalmazása tartalmazza. A „von und durch die Monarchie” formula nyilvánvalóan arra utal, hogy nemcsak a dualista államból származó szállítmányokat állítják le, hanem a németországi utánpótlást sem engedik át. Ez pedig kétségtelenül túlment a Monarchia kompetenciáján: nem véletlen, hogy később a kilátásba helyezett szankció megfogalmazásából már a „durch” kimaradt.

A katonák erőteljes fellépését (illetve magát a tiltakozást, de nem a fenyegetőzést) a külügyminisztérium maga részéről támogatta: Burián utasította Tarnowskit, hogy Laxa intervencióját alátámasztandó próbáljon Radoszlavovnál közbenjárni és a miniszterelnök „államférfiúi bölcsességére” apellálni az ügy tisztázása érdekében.¹³⁵ Mindazonáltal a külügyminiszter nem volt teljesen meggyőződve arról, hogy Kačanik esetében a bolgárok ugyanolyan jogtalanul járnak-e el, mint az Prizren, Pristina, Dzakova esetében nyilvánvaló. Felidézte ugyanis az 1915. szeptember 6-i titkos szerződés szövegét, és úgy találta, hogy abból nem állapítható meg egyértelműen: a választóvonal melyik oldalára esik valójában Kačanik.¹³⁶ Az ominózus szövegrész szerint a vonal „átszeli a kačaniki szorost”.¹³⁷ Bármilyen különösnek is tűnik, Burián minden valószínűség szerint *nem rendelkezett* példánnyal az eredeti szerződés „integráns részét képező” térképből és ennél fogva valóban nem ismerte a határvonal pontos helyét.¹³⁸

A külügyminiszter Thurn grófnak küldött, már idézett február 27-i táviratában található még egy lényeges mozzanat: ha már a szállítási embargó miatt úgyis a németekhez kell fordulnia az AOK-nak, kívánatos volna Burián véleménye szerint egyúttal közvetítésre is felkérni őket, minthogy egy ilyen beavatkozás „csak hasznos lehet”.¹³⁹ Conrad válaszából kitűnik, hogy maga is levonta a szükséges következtetést, és személyesen Falkenhayn közbenjárását kérte az ügy tisztázása érdekében, egyúttal bejelentette a németeknek a Bulgária felé irányuló utanszállítás leállítását.¹⁴⁰ Ez a lépés – ismerve a két vezérkari főnök kifejezetten rossz személyes viszonyát – nyilván nehéz döntést jelentett Conrad számára, ám be kellett látnia, hogy a Monarchia saját erejéből képtelen Bulgáriára megfelelő hatást gyakorolni. A „civakodó szövetségesek” közötti egyetértés megteremtésére kizárólag Berlinnek lehetett esélye. Jól jellemzi a helyzetet, hogy Conrad még akkor is kénytelen volt erre a lépésre elszánni magát, ha – mint később meg is fogalmazta – ő maga személy szerint egyáltalán nem volt meggyőződve arról, hogy a német közvetítés a Monarchia jogos érdekeinek érvényesítését fogja eredményezni.

135 Burián Tarnowskinak, Nr. 115., 1916. február 27., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

136 Burián Thurnnak, Nr. 88., 1916. február 27., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

137 „traverse le défilé près de Katchanik”. L. a tanulmány végén közölt mellékletek között a szerződés ominózus részét.

138 A Monarchia történetében egyáltalán nem számít példatlannak, hogy felelős döntéshozók előtt még a legfontosabb okmányok is titokban maradnak. Ismeretes módon Conrad még a vezérkar főnökeként sem volt tisztában a hármasszövetség szövegével, mivel egész egyszerűen nem mutatták meg neki. Ami a bolgárokkal kötött egyezmény részét képező térképét illeti, a jelek szerint meglehetősen kevesen ismerték: 1915. december 10-én a Balkánon operáló 3. hadsereg parancsnoksága is kénytelen volt az AOK-hoz fordulni azzal a kéréssel, hogy a hadseregparancsnok és vezérkari főnöke számára – kizárólag személyes használatra (azaz nem hivatalosan) – közöljék az osztrák–magyar érdekszféra pontos határát. Ez végül is írásban – tehát térképvázlat mellékelése nélkül – történt meg, amiből következőleg még Kövess és Konopiczky sem tudhatta: hol is húzódik a kérdéses választóvonal. AOK Op. Nr. 19.001 (KA NL B/1450:121).

139 Lásd a 136. jegyzetet.

140 Thurn Buriánnak, Nr. 899., 1916. február 29., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

Csakhamar kiderült azonban, hogy a másik fél is igénybe kívánja venni a német közbelépést. Amint az Hohenlohe február 28-i táviratából kiderül, von Jagow német külügyi államtitkár megmutatta neki Falkenhayn táviratát, mely szerint a vezérkari főnök arról értesült, hogy „folyó hó 19-én, minden előzetes megegyezés nélkül Prizrent, Pristinát és Elbasant cs. és kir. csapatok és közigazgatási hatóságok szálltak meg, és a bolgár egységeket egyúttal elvonulásra szólították föl. Zsekov tábornok ezt a követelést elutasította és hozzáfűzte, hogy ha szükséges, még egy hadosztályt kész odavonni a bolgár jogok megvédelmezésére.”¹⁴¹ A formális bolgár feljelentésre természetesen válaszolni kellett. Conrad néhány nap múlva részletes „igazoló jelentést” küldött a németeknek. Ennek ismertetése azonban már átvezet a következő szakasz eseményeit tárgyaló fejezetbe.

3. A kiútkeresés időszaka (1916 március)

Kačanik hatása mindenek előtt abban mérhető le a leginkább, milyen mértékben a felek belátták az erőszakos fellépés eredménytelenségét és ennek következményeként a kompromisszumos megoldás keresésének szükségességét. Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai felsővezetése számára nyilvánvalóvá vált saját eszköztelensége, az a felismerés, hogy megfelelő kényszerítő erő híján képtelen érdekeit még szövetségeseivel szemben is érvényesíteni. Bolgár oldalról pedig bizonyára megértették, hogy nem érdemes túlfeszíteni a húrt, hiszen ők vannak úgymond „birtokon belül”. Ebben a szakaszban a konfliktus már tovább nem eszkalálódott, bár mindkét fél makacsul ragaszkodott saját felfogásának jogszerűségéhez. Tovább folyt tehát a meddő vita, de az idő előrehaladtával az álláspontok egyre merevebbekké váltak. Várható volt, hogy a kibontakozás csakis német közvetítéssel válik lehetővé.

3.1. A Monarchia kompromisszumos javaslata

Az osztrák–magyar hadvezetés a maga részéről már Kačanik után belátta, hogy bizonyos vonatkozásban engednie kell. Ennek megfelelően még február 28-án Laxa ezredes útján a következő javaslattal fordult a bolgár hadvezetőséghez:¹⁴²

1. Egész Montenegró cs. és k. katonai kormányzóságot képez, ennél fogva a bolgárok Djakova térségét kiürítik (amint ezt Zsekov tábornok szóban már megígérte);

2. A belgrádi cs. és kir. katonai kormányzóság Szerbiának a szerződéses határtól nyugatra eső egész területét magába foglalja, a legdélibb vitatott részre vonatkozólag az AOK a következőket javasolja:

a. A terület közös osztrák–magyar és bolgár megszállása megmarad;

b. A katonai közigazgatást szét kell választani, mivel azonos területen két közigazgatás gyakorlatilag lehetetlen. Itt következik az elválasztóvonal leírása, melytől északra osztrák–magyar, délre bolgár közigazgatás marad. A rövidség

141 Hohenlohe Buriánnak, Nr. 77., 1916. február 28., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

142 AOK Op. Nr. 22.083., 1916. február 28., OL Filmtár W 961.

kedvéért a továbbiakban az északi rész neve pristinai kerület, a délié prizreni kerület. Civil közigazgatás hatásköri okokból ezeken a területeken nem működhet.

c. A katonai közigazgatás irányítása a pristinai kerületben egy magas rangú cs. és kir. tiszt feladata, a prizreni kerületben pedig egy magas rangú bolgáré. A megszálló csapatok megerősítése csak kölcsönös jóváhagyással történhet.

d. A közös diszlokációnál az ottani mindenkori legmagasabb rangú osztrák-magyar ill. bolgár tiszt helyőrségparancsnokként funkcionál.

3. A Prizren–Pristina térség viszonyainak végleges rendezéséig az osztrák-magyar csapatok diszlokációja Proklupje-Kursumlja térségében változatlan marad, rájuk ugyanazok a szabályok érvényesek.

4. Észak-Albánia a Skumbi torkolatától Elbasanig és Debráig a Monarchia kizárólagos katonai zónája, ahogy ezt már szóban Zsekov tábornok elismerte. Bolgár megszállású területet ennél fogva ezen a területen az AOK nem ismerhet el, ám hozzájárul ahhoz, hogy Elbasanban megmaradjon a bolgár megszállás, melynek parancsnokára azonban ugyanazok az előírások érvényesek, mint a pristinai kerületben.

5. E javaslatot azzal a nyomatékos utalással kell a bolgár főparancsnokság tudomására hozni, hogy a katonai viszonyok ezen szabályozása csupán a provizórium idejére érvényes, és a terület jövőbeli hovatartozását illető megállapodásra nem vonatkozik.

Ezt a javaslatot a bolgár fél nem fogadta el. Március 3-án jelentette Laxa, hogy a bolgár főhadiszálláson, Küstendilben beszélt Zsekov tábornokkal. Távirata szerint

„a tábornok az AOK új javaslatait nem tudja elfogadni. Továbbra is azon az állásponton van, hogy Bulgária presztizse, a bolgár hadsereg morálja és a bolgár nép a jelenleg fennálló állapot megváltoztatása révén komoly kárt szenvedne, ami annál súlyosabban esne a latba, minthogy Őfelsége a király a Pristina-Prizren ügyben szintén érintett. A generalisszimusz saját kezdeményezéséből vagy teljhatalmánál fogva ilyen változtatást sem el nem rendelne, sem nem kezdeményezne. Ilyesminek akkor lenne helye, ha azt a kormány, vagy Őfelsége a király tenné. Legutóbbi megbeszélésünk alkalmával, mikor megbízatásomnak megfelelően megemlítettem a szállítások leállítását, a generalisszimusz arra a meggyőződésre jutott, hogy mi Bulgáriát gyengíteni akarjuk, hogy mi Bulgáriát quantité negligeeable-nak tekintjük, stb. Ezért Zsekov még inkább ragaszkodik a döntéséhez, hogy a vitatott zónával kapcsolatos változtatást felsőbb utasítás híján maga nem kezdeményez. Hihetetlen makacssággal kitart amellett, hogy a szerződéses határ csak az összes probléma rendezése után, azaz az európai béke megteremtését követően lép majd érvénybe. Ő mint tábornok és mint bolgár azt kívánja, hogy a vitatott zóna Bulgáriához kerüljön, mivel Bulgária többet teljesített, mint amennyi a szerződésben előre látható volt. Ha Bulgária ragaszkodott volna kötelezettségeihez, úgy a Szerbia és az antant elleni hadműveletek nem fejeződhetek volna be ilyen gyorsan. Ami az ő Djakova és Elbasan kiürítésére vonatkozó hozzájárulását illeti, álláspontja szerint ezt abban a reményben tette, hogy egyúttal a Prizren–Pristina ügy is tisztázódik. Az időközben felmerült kellemetlen incidenseket Zsekov a mi számlánkra írja, mivel mi voltunk azok – különösen a 3. hadseregparancsnokság –, akik Djakova 48 órán belüli kiürítését követeltük, és ugyanez a követelés érkezett tőlünk a

kačaniki bolgár helyőrségparancsnokhoz is a helység kiürítésére. Az itt felsorolt esetek és az a körülmény, hogy a bolgár csapatok Prizrent, Pristinát, Kačanikot stb. harcban foglalták el, arra a véleményre juttatták Zsekovot, hogy eljárása a szóban forgó ügyben teljesen jogszerű. Minden ellenérvem – a szerződés egyértelműsége, Prizren–Pristina alaptalan és jogszerűtlen megszállása, a civil közigazgatás semmivel sem indokolható bevezetése, az említett terület teljesen egyoldalú kirablása, a bolgárok egyáltalán nem fegyverbaráti magatartása – mind lepergett Zsekov makacsságáról. Rezümé: Zsekov megmaradt annál az álláspontjánál, hogy felsőbb utasítás nélkül a vitatott zónában semmiféle változtatást nem hajt végre. Őfelségéhez, a kormányhoz és a német hadvezetéshez fog fordulni egy német, osztrák, magyar és bolgár résztvevőkből álló bizottság létrehozása érdekében. Az ügyet döntőbíráskodás révén lehet megoldani. Kértem Zsekovtól ellenjavaslatokat, de azzal az indokkal utasított el, hogy a kormány és Őfelsége a király nélkül semmit sem tud javasolni.¹⁴³

Mint látható, bolgár részről az AOK kompromisszumos javaslatát elutasították, és helyette egy vegyes bizottság ötletével próbálkoztak. Ez viszont Conrad számára volt elfogadhatatlan. A külügyi vonal a jelek szerint nem igazán értette, hogy miért. Thurn gróf egyik március 11-i keltezésű leveléből¹⁴⁴ – melynek címzettje a külügyminiszter volt – kiderül, hogy ő személy szerint meg van győződve afelől: ez lenne az egyedüli megoldás a vitás kérdések rendezésére. Érvelése szerint még abban az esetben is, ha a döntőbíráskodás nem hozna végérvényes megoldást, már az kétségtelen nyereség lenne, hogy a vitatott ügyet a „vegyes bizottsági tárgyalások mellékvágányára lehetne terelni”, miáltal az érintett hadvezetőségek illetve kormányok kapcsolatai megkíméltetnének a súlyos megrázkódtatásoktól, melyeknek pedig a legfelső helyek közötti közvetlen tárgyalásokon állandóan ki vannak téve. Az ügyet szóba hozta Frigyes főherceg előtt is, akinek fogalma sem volt arról, hogy ilyen javaslat egyáltalán létezik. Thurn mindenestre megragadta az alkalmat, hogy a hadseregfőparancsnokot megkérje: próbáljon meg hatni Conradra a döntőbíráskodás elfogadása érdekében.

Hogy Conradnak mi kifogása volt a vegyes bizottsággal kapcsolatban, az megtudható egy Buriánhoz írott március 12-i leveléből.¹⁴⁵ Két okot is említ:

1. Egy ilyen bizottság a nevezett ügyben nem kompetens, és melleleg Conrad feleslegesnek is tartja a létrehozását, de ennél fontosabb, hogy

2. határozottan tart attól, hogy a bizottság osztrák–magyar képviselőjét a német és a bolgár tagok leszavazzák.

Az utóbbi indok különösen figyelemre méltó, és arra enged következtetni, hogy Conradnak kevés illúziója volt a német álláspontot illetően. Kérdés, ezek után mit várt Falkenhayn közvetítői szerepétől. Mint arról már volt szó, a német vezérkar főnökének személyes közbelépését még a kačaniki ügy kapcsán kérte. Mivel időközben bolgár részről a Monarchia hadvezetőségét a német főhadiszálláson

143 AOK Op. Nr. 22.291, 1916. március 4., OL Filmtár W 961.

144 Thurn levele Buriánnak, sz. n., 1916. március 11., REZSL Burián István iratai, 8. doboz.

145 AOK Op. Nr. 22.672., 1916. március 12., OL Filmtár W 961.

szabályszerűleg följelentették,¹⁴⁶ Conrad kénytelen volt saját eljárását a Prizren-Pristina ügyben megvédeni.

A Falkenhaynhoz írt idevonatkozó levél abból a szempontból is érdekes, hogy benne a Monarchia vezérkarának főnöke összefoglalja, hogyan is kerültek osztrák-magyar egységek a vitatott zónába. Mint emlékeztetés, a bolgár vádak szerint csak február 19-én, azaz jóval azután, hogy a szófiai kormány csapatai a nevezett területet a szerbek üldözése során elfoglalták. Ezzel szemben – mint Conrad leszögezi¹⁴⁷ – a Mackensen hadseregcsoport-parancsnokság parancsára a cs. és kir. 59. hadosztály különítménye már 1915. december 5-én elérte Pristinát, hogy leváltsa az ottani német különítményt. (Mellesleg – ezt Wiesner egyik azonos témában írott magánleveléből¹⁴⁸ lehet tudni – a nevezett várost november 23-án német és bolgár egységek együtt szállták meg, ám a német egységek részeként egy osztrák-magyar tüzéralakulat is jelen volt.) Később az egész hadosztályt odavezényelték, és éldandára 22-én ért Pristinába.¹⁴⁹ Január 6-án a divízió részei Prizrenben voltak. (Itt már november vége óta létezett a bolgár megszállás.) Még november 27-én az AOK kérte a bolgár hadvezetést, hogy a Pristina-Prizren térségben állomásozó 3. hadosztályát a szűkös utánpótlási- és szállásviszonyok miatt vonja ki. Erre az volt a válasz, hogy a Monarchia egységei elegendő helyet találnak maguknak a bolgárok mellett. Február 3-án megjött a parancs az 57. hadosztály elszállítására a Szávához. Ezek után a térségben csupán az Albánia felé előrenyomuló 2. hegyidandár¹⁵⁰ utánpótlásának biztosítására maradt vissza 4 hadtápszázalóalj. Amikor a beérkező hírek szerint a bolgárok közigazgatási hatóságokat kezdtek telepíteni Prizren-Pristina térségében, az AOK hasonló lépéssel válaszolt, mert – Conrad szerint – ily módon lehetett biztosítani a 2. hegyidandár számára a terület erőforrásait. Már február 10-én intézkedés történt egy osztrák-magyar különítménynek Tiranából Elbasanba történő küldésére azzal a céllal, hogy a jelentések szerint ott található ellenséget az albánokkal közösen megtámadja. Időközben azonban az ellenség Elbasant kiürítette és oda 12-én egy bolgár, 13-án pedig egy osztrák-magyar különítmény érkezett. 12-én Conradnak Zsekov tábornok megígérte, hogy a bolgárok kiürítik a várost, amint oda a Monarchia egységei beérkeznek. Sem Elbasanban, sem máshol Albániában nem tevékenykednek osztrák-magyar közigazgatási hatóságok, ezzel szemben – mint Conrad hangsúlyozza – a bolgárok minden előzetes megállapodás nélkül kormányzót neveztek ki a városba. Végezetül a Monarchia vezérkari főnöke nyomatékosan kijelenti, hogy az említett december 27-i kérést leszámítva sem az AOK-tól, sem alárendelt parancsnokságoktól nem származott a bolgár fél felé olyan követelés, hogy Prizren-Pristina térségéből csapatait vonja ki. Elhangzott viszont az a kérés, hogy Zsekov ígéretének megfelelően Elbasanból a bolgár megszállást hívják vissza – ám mindez ideig hiába.

Nyilván feltűnő – és erre Wiesner külön fel is hívja a figyelmet¹⁵¹ –, hogy a fenti beszámolóban egyetlen szó sem esik Kačanikról. Az említett települést január

146 Ld. az előző fejezet végén.

147 AOK Op. Nr. 22.234., 1916. március 2., OL Filmtár W 961.

148 Wiesner Musulinnak(?), sz. n., 1916. március 4., OL Filmtár W 961.

149 A hadosztály korábban már idézett naplója szerint 21-én. L. 58. jegyzet.

150 L. *Németh József*: A 2. hegyidandár átkelése az Albán-Alpokon 1916 február havában. *Hadtörténelmi Közlemények* 1929. 39–84. o.

151 Wiesner Musulinnak(?), sz. n., 1916. március 4., OL Filmtár W 961.

16/17-én szállták meg a bolgárok.¹⁵² Osztrák–magyar csapatok ezzel szemben csak február 11. után érkeztek oda, (éspedig Pristinából, mivel Kačanik a pristinai körzethez tartozik) hogy ott hadtáphivatalt létesítsenek.

A már többször idézett Wiesner féle beszámoló jól mutatja a külügyi vonal álláspontját az egész kialakult ügy megítélésével kapcsolatban. Szerzője leszögezi, hogy tehát a Monarchia csapatai valamennyi kritikus ponton a bolgárok után jelentek meg. Hogy voltak-e (és ha igen, milyen mértékben) katonai okai ezeknek a csapatmozdulatoknak, az tulajdonképpen irreleváns.

„A történeti kritika szempontjából számomra csupán az tűnik fontosnak, hogy a december 5-i pristinai bevonulás még német fővezérlet alatt történt, azaz – tisztán katonai szempontból teljességgel jogszerű volt. Csapataink további eltolására Prizren, Kačanik és Elbasan felé már balkáni haderőinknek a német fővezérlet alóli kiválása után történt, ennél fogva szükségessé tette volna egy előzetes megállapodás létrehozását a bolgár hadvezetéssel a hadseregkörletek kölcsönös elhatárolásáról. Erre azonban február 12-ig nem került sor, és ilyenre addig előkészület sem történt. Ismeretes módon sikertelennek bizonyult Conrad bárónak azon kísérlete, hogy Teschenben Zsekouval ilyet megkössön. Az AOK csapateltolásai ennél fogva olyan egyoldalú lépés jegyét viselik magukon, mely nem nélkülözi az agresszív jelleget, különösen ha meggondoljuk, milyen bizalmatlanul szemlélte az AOK bolgár csapatok operatív elhelyezkedését a kérdéses térségben.”¹⁵³

Ezen a ponton Wiesner felveti azt a kérdést, vajon nem pusztán az – úgymond – egyoldalú osztrák–magyar csapateltolásokra adott válaszként rendeztek-e be a bolgárok civil közigazgatást Prizrenben és Pristinában. Mivel feleletet erre a kérésre nem tud adni, sietve hozzáteszi, hogy természetesen ezzel nem azt akarja mondani, mintha az AOK ellenállása a bolgár lépéssel szemben nem volna teljesen jogos. Úgy tűnik tehát, hogy Wiesnerhez nem jutottak el azok az információk, melyek február 12-e előtt már beszámoltak a civil közigazgatás berendezéséről a vitatott zónában. (?)

A levél utolsó bekezdése nem hagy szemernyi kétséget sem afelől, hogy a „külügyesek” a várhatóan kudarccal végződő ügy felelősét a katonai vezetésben látják. Az AOK „sikerhajhász” és „eltitkolt” kirándulásai a politika területére vagy sima kudarccal, vagy kétes természetű kompromisszumos javaslatokkal végződnek – ez Wiesner szerint a történetből levonható legbiztosabb következtetés.¹⁵⁴

3.2. Az álláspontok kölcsönös megmerevedése

Március folyamán érezhetően megváltozott a bolgár fél magatartása. Miközben természetesen továbbra is ragaszkodtak ahhoz, hogy a vitatott területeknek Bulgáriához kell tartozniuk, nem elégedtek meg saját eljárásuk jogszerűségének hangoztatásával, hanem egyre határozottabban kezdték követelni, hogy *éppenséggel a Monarchia* vonja vissza a megítélésük szerint teljesen indokolatlanul és

¹⁵² HL Mikrofilmtár 369. doboz: Lustig ezredes jelentése a Mackensen hadseregesoporttól az uralkodó katonai irodájának, Nr. 16/3 (1916. január 16. (ill. Nr. 17/3. (1916. január 17.)

¹⁵³ Wiesner Musulinnak(?), sz. n., 1916. március 4., OL Filmtár W 961.

¹⁵⁴ Uo.

jogszerűtlenül utólagosan a térségbe vezényelt egységeit. Ez derül ki Laxa március 7-i jelentéséből, melyben ismerteti a bolgár hadsereg főparancsnokság ilyen értelmű (Zsekov tábornok és Zsosztov vezérkari főnök által aláírt) táviratát.¹⁵⁵ Válaszában az AOK megmagyarázza, miért is „kényszerült a cs. és kir. hadvezetés arra, hogy Prizren–Pristina térségébe osztrák–magyar csapatokat vezényeljen.” Ennek kizárólag katonai – és melleleg a bolgár legfelsőbb hadvezetés által ismert – okai voltak. Nevezetesen: hogy a bolgárok a Kövess-féle hadsereg megerősítésére szánt 3. hadosztályukat visszatartották. Ezért kellett az 57. hadosztályt délebbre tolni, hogy a Montenegro elleni hadjáratban esetlegesen számításba jövő keleti irányú támadáshoz megfelelő erősségű haderő álljon rendelkezésre, minthogy a térségben lévő bolgár csapatokra nem lehetett számítani. Szó sem volt tehát arról, mintha a Monarchia meg akarta volna szállni Prizren és Pristina térségét. A válasz újól megismétli azt az állítást, miszerint a Monarchia hadvezetése sohasem követelte a bolgár egységek visszavonását, bár azok katonai szempontból teljesen indokolatlanul tartják megszállva a vitatott térséget. Helyben maradásuk kizárólag azt a célt szolgálja – szögezi le az AOK –, hogy megalapozzák a bolgár igényeket a szerződésbeli határvonalon túli területek bekebelezésére. Ezért a Monarchia hadvezetése saját csapatait a kérdés rendezéséig nem vonja vissza és elvárja a bolgároktól, hogy a szövetségesek között megszokott barátságos előzékenységgel bánjanak katonáival.¹⁵⁶

Természetesen nem késett a bolgár reagálás sem, amely – mint várható – ragaszkodott az osztrák–magyar erők visszavonásához, mivel „az osztrák–magyar hadsereg által elfoglalt területen egyetlen bolgár katona sem található”. A célzás teljesen egyértelmű ... A bolgárok szerint továbbá teljesen felesleges a Monarchia erőinek a térségben tartását azzal indokolni, hogy rájuk szükség van az albániai utánpótlási vonalak fenntartásához. Ezeket a vonalakat ők (ti. a bolgárok) majd biztosítják, ahogy eddig is tették.¹⁵⁷ Ehhez az AOK már nem sokat tudott hozzátenni: hangsúlyozta, hogy csapatai visszavonása egyenértékű lenne a bolgár területi igények elismerésével, ez pedig nem tartozik a hadseregvezetés kompetenciájába, hanem az illetékes kormányok döntésétől függ.¹⁵⁸

Mint látható, a felek láthatólag kimerítették érveik egész tárházát. Az ügy innen kezdve egyre inkább egyfajta „iszapbirkózás” látszatát keltette. Pedig az AOK a maga részéről azzal is igyekezett jószándékát bizonyítani, ahogy az időközben felmerült újabb vitás kérdést kezelte. A hadműveletek során természetesen nem csupán bolgár egységek jutottak a szerződésbeli vonaltól nyugatra eső területekre, megtörtént ez fordítva is, hiszen a Bulgáriának ígért zóna nem lehetett azonos a bolgár hadsereg hadművelési területével. Március 10-én jelentette Laxa, hogy Zsekov tábornok sürgős távirata szerint a bolgárok „véletlenül” tapasztalták, miszerint „minden megállapodással, egyezményel és szerződéssel ellentétes

155 Laxa távirata az AOK-nak, Res. Nr. 1487/1., 1916. március 7. Megtalálható Thurn Buriánnak küldött 9632. sz. (1916. március 9-i) jelentésében 1. sz. mellékletként, OL Filmtár W 961.

156 Az AOK távirata Laxának, Op. Nr. 22.515., 1916. március 8. Megtalálható az előző jegyzetben hivatkozott Thurn jelentés 2. sz. mellékletként, OL Filmtár W 961.

157 Laxa távirata Res. Nr. 1722/1., 1916. március 17. Megtalálható Thurn Buriánnak küldött 9979. sz. jelentésében (1916. március 21.) 1.sz. mellékletként, OL Filmtár W 961.

158 Az AOK távirata Laxának Op. Nr. 22.870., 1916. március 18. Megtalálható az előző jegyzetben hivatkozott Thurn jelentés 2. sz. mellékletként, OL Filmtár W 961.

módon” osztrák–magyar egységek állomásoznak Prokuplje–Kursumlje térségében, és ott mindenfelét rekvirálnak és felvásárolnak. Ezen csapatok minden értesítés nélküli odavezénylése ellen a bolgár fél nagyon határozottan tiltakozik, minthogy a nevezett települések a Bulgáriának ítélt területen találhatók.¹⁵⁹ Természetesen az AOK kétségbe vonta, hogy valamiféle „véletlen észrevevésről” lett volna ez esetben szó. Még 1915 decemberében hagyott az 57. hadosztály hadtápalakulatokat a nevezett térségben, biztosítandó a Pristinába vezényelt divízió utánpótlását. De ha ez esetleg nem jutott volna a bolgárok tudomására, úgy az AOK február végén továbbított kompromisszumos javaslatának 3. pontjából értesülhettek a dologról. Mellesleg már február 22-én jelentette a kačaniki ügy kapcsán említett Papházy alezredes a 3. hadsereg parancsnokságának, hogy „a bolgár városparancsnokság saját főparancsnokságától kapott parancsra tiltakozott a Kursumlje kerületben a hadtápraktárunk számára folytatott rekvirálások ellen, és kizárólag az ott állomásozó zászlóalj állományának ellátásához szükséges rekvirálást engedélyezte.”¹⁶⁰ Mindenesetre az AOK első lépésként azonnal elrendelte a rekvirálások beszüntetését,¹⁶¹ majd március 23-án a zászlóaljat visszavonatta. Ezzel az utolsó osztrák–magyar egység is távozott a szerződéses határtól keletre lévő területről. Mindamellett nem lehet csupán az AOK előzékenysége megnyilvánulásának tekinteni ezt a lépést. Előző napon ugyanis az egység írásos értesítést kapott a bolgár közigazgatási hatóságtól, miszerint Bulgária 1916. március 21-ével a szerződéses határt lezárja, azt bolgár államhatárnak tekinti, melynek átlépését mind katonák mind civilek számára bolgár úti okmányok meglététől teszi függővé. Az intézkedésre reagálva jegyezte meg Conrad: fel kell szólítani a bolgárokat, hogy mindezt tekintsék érvényesnek a határ teljes hosszát illetően, azaz Prizren, Pristina, Djakova és Elbasan környékén is.¹⁶²

3.3. A németek szerepe

Mindeddig kevés szó esett arról, milyen szerepet játszott a német fél az események alakulásában. Pedig nyilvánvaló, hogy ennek a kérdésnek a jelentősége a konfliktus egész története során szinte végig fokozódott, párhuzamosan azzal, ahogy a két vitatkozó fél mellett egyre inkább előtérbe került egy közvetítő (vagy akár döntőbíró) harmadik bevonása. A szövetségi rendszeren belüli erőviszonyok természetesen eleve meghatározták ezt a szereposztást: Németország, mint a koalíció vitathatatlanul legerősebb és legtekintélyesebb tagja nem térhetett ki a kölcsönös felkérés teljesítése elől, amely ugyanakkor nyilvánvaló módon nem csupán terhes kötelezettséget jelentett, hanem számos előnnyel is járt.

Természetesen a közvetítővel szemben jogosan merül fel a *pártatlanság* igénye. És pontosan ez az a probléma, amely meglehetősen bonyolulttá teszi Németország szerepének a megítélését. Mert igaz ugyan, hogy a hivatalos német politika szükség

¹⁵⁹ Laxa távirata Res. Nr. 1566/1., 1916. március 10. Megtalálható Thurn Buriánnak küldött 9727. sz. (1916. március 12.) jelentése 2. sz. mellékleteként, OL Filmtár W 961.

¹⁶⁰ Papházy távirata megtalálható Wiesner 9345. sz. jelentésének (1916. február 27.) 3. sz. mellékleteként, OL Filmtár W 961.

¹⁶¹ Az AOK távirata Laxának, Op. Nr. 22.575., 1916. március 11. Megtalálható Thurn Buriánnak küldött 9727. sz. jelentése (1916. március 12.) 2. sz. mellékleteként, OL Filmtár W 961.

¹⁶² Thurn Buriánnak, Nr. 961., 1916. március 25., OL Filmtár W 961.

esetén határozottan állást foglalt a szerződéssel ellentétes bolgár igényekkel szemben és a szerződéshez ragaszkodó osztrák–magyar magatartás mellett. Mégis, a Monarchia vezető köreiből eltérő intenzitással ugyan, de végig jelen volt az a vélemény, hogy a németek a kulisszák mögött valójában a bolgárokat támogatják, mert nincs ellenükre a dualista állam pozíciójának némi romlása. A gyanú alapjául rendszerint az szolgált, hogy valamely bolgár politikus nyílt, vagy burkolt formában célzott rá: Berlinben a szófiai álláspontot osztrák a vitatott kérdést illetően. Tarnowski március 16-án például beszámol egy a miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről, melynek során Radoszlavov kijelentette, annál is kevésbé várható a bolgár fél álláspontjának megváltozása, mivel Németországban is ugyanez a felfogás uralkodik. Táviratát a következőkkel zárja:

„Már régóta az a benyomásom, hogy német részről a Prizren–Pristina kérdésben nem szekundálnak nekünk. A miniszterelnök mai hivatkozása Németországra világosan bizonyítja, hogy Ferdinánd királyt és az ő hadseregfőparancsnokságát hajthatatlanságukban német részről direkt erősítik.”¹⁶³

A bécsi külügyminisztérium természetesen nem hagyta szó nélkül a bolgár kormányfő kijelentését. A berlini diplomáciai képviselő útján felvilágosításért fordultak a németekhez, ahonnan hamarosan meg is érkezett a válasz. Eszerint – ahogy Hohenlohe beszámol Jagow-val folytatott megbeszéléséről – a német külügyminiszter „nagyon csodálkozott” a dolgon, és leszögezte: a német kormány sohasem hagyott Bulgária előtt semmiféle kétséget aziránt, hogy a vitatott kérdésben teljes mértékben az osztrák–magyar állásponton áll. Hohenlohe kérésére megígérte, hogy mindezt nyomatékos formában ismételtén tudatja a bolgár kormánnyal is.¹⁶⁴ Burián ezzel a dolgot megnyugtató módon elintéztnek tekintette. Tarnowskinak küldött táviratából kiderül, hogy az egész ügyet olyan kísérletként értékeli, amely megpróbálta kijátszani egymás ellen a két szövetségest.¹⁶⁵

Tarnowskit azonban – mint már más alkalommal is bizonyította – lényegesen nehezebb volt meggyőzni. Ő személy szerint nem szívesen vonná kétségbe Jagow szavait a korábbi német magatartásról – írja az ügygel kapcsolatban Buriánnak¹⁶⁶ –, de kénytelen rámutatni, hogy szerinte érthetetlen, hogyan hivatkozhatott Radoszlavov az említett módon a németek felfogására, ha egyszer Szófiában német részről már eddig is világosan képviselték a Monarchia által vallott álláspontot. Azt sem igazán érti – teszi hozzá –, hogyan lehetséges, hogy a frissiben érkezett új német követnek Ferdinánd azonnal heves kritikával illesse a Monarchia magatartását,¹⁶⁷ ha német oldalról valóban semmilyen megértést nem mutattak a bolgár igények iránt. Egyébként Szófiában a németektől csupa elítélő véleményt lehet hallani a Prizren–Pristina kérdéssel kapcsolatos osztrák–magyar álláspontról. Az új követtel folytatott beszélgetéséből az is kiderült számára, hogy a német kormány is sajnálatosnak tartja ezt az álláspontot. A kolléga szavai szerint „nem éri meg olyan

163 Tarnowski Buriánnak, Nr. 238., 1916. március 16., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

164 Erre meg is történt a megfelelő lépés. A szófiai német követ ilyen értelmű közlése megtalálható Tarnowski Buriánnak küldött 246. sz. táviratában, 1916. március 20., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

165 Tarnowskinak, Nr. 169., 1916. március 20. A távirat tartalmazza Hohenlohe berlini beszámolóját is. REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

166 Tarnowski Buriánnak, Nr. 252., 1916. március 21., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

167 Tarnowski Buriánnak, Nr. 234., 1916. március 16., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

porfészek miatt szívóskodni, amelyeknek még a nevét se lehet megjegyezni". Mellesleg beszélgetőpartnere aggodalmát fejezte ki aziránt, vajon nem fogja-e megrendíteni Radoszlavov helyzetét, ha ő Jagow utasításának megfelelően tolmácsolja neki a német kormány Monarchiát támogató álláspontját.¹⁶⁸ Mindebből Tarnowski logikus módon újra megerősítve látta gyanúját, mert ha ez a veszély eddig nem foglalkoztatta a berlini urakat, úgy annak nyilvánvalóan megvolt az oka.

Hogy a németek kettős játékot űznek, arra már korábban is voltak bizonyos jelek. Március 5-én például Laxa ezredes arról számol be, hogy milyen mély hatást gyakorolt a bolgár belpolitikai életre az a kijelentés, melyet a januári nisi látogatásakor Vilmos császár tett, és amely szerint „valamennyi terület, melyre a bolgár katona lép, bolgár marad”. Azóta úgy a kormánylapok, mint az ellenzéki sajtó számtalanszor idézték a nevezetes mondatot. Igaz, ellenzéki oldalról szkeptikus hangok hallatszanak az ígélet beválhatóságát illetően, ám Radoszlavovnak az a véleménye, hogy egy császár szavai elegendő garanciát jelentenek. Laxa szerint kormányzati és katonai körökben az a vélemény, hogy a császári kijelentés érvénytelenítheti a szerződésből adódó kötelezettségeket. Mindenesetre kézenfekvő a gyanú – írja –, hogy bizonyos összefüggés létezik a császári szavak és a bolgároknak a vitatott területtel kapcsolatosan tanúsított csökönyössége között.¹⁶⁹

Híresztelésekre adott lehetőséget az állítólagos macedóniai német konzulátusok ügye is. Március 18-án a bolgár távirati iroda lapértesítésekre hivatkozva arról számolt be, hogy a német kormány konzulokat nevezett ki Nisbe, Bitolába és Prizrenbe.¹⁷⁰ A jelekből ítélve ezt a hírt mind Szófiában, mind Bécsben úgy értelmezték, hogy a német kormányzat ezzel tudomásul veszi a nevezett területek bolgár bekebelezését. Hohenlohe érdeklődésére 20-án Jagow azonnal cáfolta az értesülést. Csak arról van szó – magyarázta a külügyminiszter –, hogy bizonyos észak-görögországi német menekültek ügyében a német konzul, Dr. Kuenzer néhány macedóniai városban is vizsgálatot folytatott. Lehetséges, hogy ez adott alapot a bolgár híresztelések keletkezéséhez. Ez annál is inkább valószínű, mivel még a német katonai hatóságok is új konzulátusok létrehozására gyanakodtak.¹⁷¹

3.4. A Falkenhayn-javaslat

Ha hinni lehet Cramonnak, akkor azt a megoldási tervet, amely később a megegyezés alapjául szolgált és amelyet Falkenhayn nevével kapcsoltak össze – tulajdonképpen nem is a német vezérkar főnöke dolgozta ki, hanem maga Cramon tábornok. „Végül – olvashatjuk sokszor idézett visszaemlékezéseiben – egy olyan megegyezést javasoltam, amelynek értelmében a vitatott zóna egy részére a bolgárok megkapták a megszállás jogát, ám kötelezték magukat arra, hogy mindebből semmiféle tartós birtoklásra vonatkozó előjogot nem vezetnek le. A javaslatot megtáviratozták Teschenbe és Szófiába, és az alkalmas alapnak bizonyult a kibéküléshez.”¹⁷²

168 Minderről részletesen ld. Laxa Táviratát Buriánnak, Nr. Z. 15/P. A–D. 1916. március 14., OL Filmtár W 961.

169 Laxa ezredes távirata Res. No. 1436., Szófia, 1916. március 5., OL Filmtár W 961.

170 Telegramme des k. k. Telegraphen-Korrespondenz-Bureau, 2. Ausgabe vom 19. März, 1916, 12 Uhr Mittags. OL Filmtár W 961.

171 Hohenlohe Buriánnak, Nr. 108., 1916. március 20., és Nr. 109., 1916. március 21., OL Filmtár W 961.

172 Cramon 50. o.

Conrad március 23-án értesült Falkenhayn táviratából az említett javaslatról, amely felvázolta a kibontakozás alapjait:

- a Monarchia kiüríti Prizrent és Pristinát,
- a bolgárok kiürítik Djakovát és Elbasant,
- a bolgárok kötelezettséget vállalnak Prizren és Pristina későbbi kiürítésére, amennyiben a két érintett kormány közötti megállapodás ilyen értelmű döntést tartalmaz,

- a kiürítésre a két félnek 14 nap áll a rendelkezésére.

Amennyiben a javaslat nem érné el a célját, úgy Falkenhayn „a meglévő véleménykülönbségek megszüntetéséhez” a maga részéről tovább már nem tudna hozzájárulni.¹⁷³ A távirat szövegéből ugyanakkor az is kitűnik, hogy német részről a javasolt kölcsönös engedményeket egyenértékűeknek tartják, s ez a körülmény nyilván nem kerülte el a Monarchia döntéshozóinak a figyelmét.

Conrad természetesen nyomban megküldte Bécsbe Buriánnak a Falkenhayn távirat szövegét, és a mellékelt kísérőlevélben megfogalmazta saját álláspontját.¹⁷⁴ Ennek lényegi elemei a következők:

1. Katonai szempontból jelenleg Prizren és Pristina birtoklása nem szükséges.
2. Az albániai osztrák–magyar egységek számára az utánszállítás lehetőségét biztosítani kell.
3. Mivel Burián a Prizren–Pristina területre akár a Monarchia, akár egy leendő Albánia számára igényt nem támasztott,¹⁷⁵ bizonyos változtatások mellett ő a Falkenhayn javaslatot elfogadja.

A változtatások legfontosabbika, hogy a leendő egyezményben nem elegendő csupán a négy települést (Prizren, Pristina, Djakova, Elbasan) megnevezni, szükséges az új határvonal precíz rögzítése is. (A Buriánnak küldött akta tartalmaz egy térképvázlatot is, melyen fel van tüntetve az eredeti szerződés szerinti valamint az új, javaslat szerinti határ. Minthogy Falkenhayn táviratában nem található utalás semmiféle kísérő térképre, feltételezhető, hogy a vázlat a Conrad által javasolt új elválasztó vonalat ábrázolja.)

Egészében véve szembetűnő, mennyire szkeptikus Conrad a konfliktus *ilyen formában történő* feloldásával kapcsolatban. „Mély meggyőződése – olvasható a kísérőlevélben –, hogy Prizren és Pristina térsége a békekötéskor sem lehet akár a mienk, akár egy önálló Albániáé anélkül, hogy Bulgáriával megküzdենk, ha egyszer azt kizárólag bolgár csapatok már megszállták.” Nem mulasztja el természetesen, hogy újólag kifejezésre juttassa saját Albániával kapcsolatos felfogását, mondván: ha a Monarchia bekebelezná Észak-Albániát, akkor Koszovó elvesztése a megszállt területre nézve nem volna végzetes; egy önálló Albánia viszont nem létezhet Prizren és Pristina térsége nélkül. Mindenesetre Bulgáriával szemben szerinte a jövőben „teljesen magától értetődően” a legnagyobb bizalmatlanság indokolt, minden megállapodást kötelező módon írásba kell foglalni és szerződésként alá kell íratni. A történetek ismeretében aligha tűnik mindez hatékony

173 AOK Op. Nr. 23.083., 1916. március 23., OL Filmtár W 961.

174 Uo.

175 Burián lapszéli megjegyzése: „Az ellenkezője a vezérkar főnöke számára is ismert.” Uo.

óvatossági rendszabálynak, hiszen a jelenlegi konfliktus is egy kölcsönösen aláírt egyezmény be nem tartásából keletkezett...

Conrad fenti levelére Burián március 25-én válaszolt.¹⁷⁶ Mint írta, számára a Falkenhayn-féle közvetítési javaslat egyáltalán nem tűnik kielégítőnek, minthogy nem veszi tekintetbe, hogy a bolgárok által kiürítendőnek megjelölt területek nem is képezték a legyőzött Szerbia részét: Djakova a Monarchia által levett Montenegrohoz tartozik, Elbasant pedig az 1913-as londoni nagyköveti konferencia az újonnan létrejött albán állam részévé nyilvánította. Ezek a városok tehát a Monarchia számára egyáltalán nem jöhetnek számításba kompenzációként Prizren és Pristina elvesztéséért. „Le kellene tehát mondanunk a vitatott területről, hogy érte megkaphassuk azt, ami vitathatatlanul a miénk”¹⁷⁷ – fogalmazta meg tömören a kilátásba helyezett tranzakció lényegét a külügyminiszter.

Ami mármost Conrad tervezett lépését illeti, Burián a maga részéről a nevezett terület *ideiglenes* kiürítése ellen nem emel kifogást, amennyiben a vezérkari főnök katonai szempontból nem tartja elengedhetetlenül fontosnak Prizren és Pristina jelenlegi birtoklását, és amennyiben ez az egyetlen lehetőség a bolgárokkal való fegyveres konfliktus elkerülésére. Ebben az esetben viszont ragaszkodni kell ahhoz, hogy a bolgárok a nekik jutó területről a civil közigazgatás szerveit vonják vissza. Ez joggal elvárható, hiszen éppen bolgár részről ismételten felmerült az az igény, hogy a jövőbeli rendezésre nézve semmi prejudikáló ne történjék. Mindenesetre szerinte Prizren és Pristina ügyét el kell különíteni Elbasan és Djakova sorsának kérdésétől, és ezt érvényesíteni kell a bolgárokkal szemben, ahogy az Djakova esetében már sikerre vezetett.¹⁷⁸

Conrad tehát pozitív választ adott Falkenhayn javaslatára, s ezt március 26-án megküldte Buriánnak, reagálva egyúttal a külügyminiszter fentebb idézett levelére. Ebben a cs. és kir. vezérkar főnöke meglehetősen fejlett empátiáról tesz tanúbizonyságot, midőn a következőképpen kísérli meg bolgár szempontból értelmezni a kialakult helyzetet:

„A célszerűségnek háborúban egyedül mértékadó szemszögéből nézve a bolgár megszállási igényeket nagyon is érthetőnek találom, mivel bizonyosan nem kerülte el a bolgárok figyelmét, hogy nálunk hiányzik a pozitív cél és szilárd szándék arra, hogy a szerződéses határtól nyugatra lévő területeket a Monarchiába bekebelezzük. Ők tehát ezt a területet bizonyos mértékig gazdátlan földnek tekintik, amely után kezüket kinyújtani nem csupán jogosnak, hanem saját biztonságuk érdekében egyenesen magukra nézve kötelezőnek érzik, mivel halálos ellenségüknek, Szerbiának a visszaállítását – még ha redukált kiterjedésben is – soha meg nem engedhetik.”¹⁷⁹

Conrad fenti levele természetesen újabb viszontválaszra készítette a külügyminisztert.¹⁸⁰ Újabb érvek már nem hangzottak el, a két fél láthatólag már ismert álláspontját ismételte. Burián ráadásul szemrehányást tett Conradnak többek között

176 Burián Wiesnernek, Nr. 149., 1916. március 25., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

177 Uo.

178 Itt nyilván arra céloz, hogy a februári tescheni tárgyalásokon Radoszlavov ígéretet tett Djakova kiürítésére.

179 AOK Op. Nr. 23.083/I., 1916. március 26., OL Filmtár W 961.

180 Burián Thurnnak, Nr. 1418 és Nr. 1421. 1916. március 28., OL Filmtár W 961.

azért, mert „idő előtt” visszavonta az osztrák-magyar csapatokat a vitás térségből, ami „a Külügyminisztériumra eső feladat megoldását mindenesetre megnehezítette.” Conrad meglehetősen felindultan fogadta a kritikát és azonnal Bécsbe utazott, hogy személyesen védekezzék.¹⁸¹ Erről a látogatásról található egy bejegyzés Burián naplójában is.

„Március 30.

*Conrad itt. Tombolva védte Falkenhayn közvetítő javaslatának elhamarkodott elfogadását, de azután előzékenyen felajánlotta, hogy visszacsinálja. Ezt nem kívántam, mert visszaszíni más mint valamit meg nem adni. (...)*¹⁸²

Március utolsó napjaiban Szófiában is meglehetősen feszültté vált a hangulat. 24-én jelentette Laxa, hogy német kollegáját (Massow alezredest) előző nap hosszabb kihallgatáson fogadta Ferdinánd. Az uralkodó „igen nyomott hangulatú és morgorva” volt. Természetesen szóba került a Prizren–Pristina ügy és Ferdinánd továbbra is azon az állásponton volt, hogy az elfoglalt területek kiürítéséről szó sem lehet. Érzékeltette német beszélgetőpartnerével, hogy az osztrák–magyar magatartás megrendíti a Radoszlavov kormány helyzetét, ami természetesen egy oroszbarát (Malinov) kabinet megalakulásával járhat. Az egész ügyért Buriánt és Conradot tette felelőssé, de nem kímélte a szófiai osztrák–magyar képviselő munkatársait sem. Massow járt Radoszlavovnál is, és az volt a benyomása, hogy a miniszterelnök teljes mértékben osztja az uralkodó felfogását, mert meggyőződése szerint menesztenék, ha nem így tenne.¹⁸³ Március 27-én Tarnowski már arról számolt be, hogy Radoszlavov közölte vele: bejelentette az uralkodónak lemondási szándékát, mivel többé nem tudja képviselni Ferdinánd politikáját. Tarnowski nem igazán tudta eldönteni, komolyan vegye-e a bejelentést. A bolgár kormányfő kitarított szándéka határozottsága mellett, mondván: a Monarchia hajthatatlansága – melyhez Németország támogatólag csatlakozott – lehetetlenné teszi számára a maradást. Tarnowski megtudta ugyanakkor, hogy az uralkodó felhatalmazta kormányfőjét Djakova és Elbasan azonnali kiürítésére, Prizren és Pristina esetében azonban ragaszkodott a bolgár közigazgatás megmaradásához. Minthogy a Monarchia képviselője ekkor már tudta, hogy Szófiába is megérkezett Falkenhayn javaslata, nem volt nehéz ennek hatását felfedeznie Ferdinánd „engedékenységeiben”.¹⁸⁴

A későbbiek ismeretében teljességgel beigazolódott Tarnowskinak az a gyanúja, hogy Radoszlavov lemondásának napirenden tartása egyfajta „összjáték” az uralkodó és kormányfője között, melynek célja: nyomást gyakorolni a szövetségesek – elsősorban a Monarchia – vezetésére. Ezt szolgálta a szinte kötelező célzás az esetleges belpolitikai következményekre, amelyek adott esetben természetesen *külpolitikai* vonzattal is járhatnak. Erre utalt az az igyekezet, amellyel Radoszlavov sürgette Tarnowskit, hogy mielőbb tudassa Béccsel *várható lemondásának hírét*,¹⁸⁵ s az a leplezetlen várakozás, amellyel a császárvárosból származó híreket várta.¹⁸⁶

181 Thurn Buriánnak, Nr. 973. 1916. március 29., OL Filmtár W 961.

182 REZSL Burián István naplója, 1916. március 30-i bejegyzés, REZSL Burián István iratai, 25. doboz.

183 Thurn telefonjelentése Buriánnak, sz. n., 1916. március 26., OL Filmtár W 961.

184 Tarnowski Buriánnak, Nr. 271., 1916. március 27., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

185 Tarnowski Buriánnak, Nr. 271., 1916. március 27., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

186 Tarnowski Buriánnak, Nr. 282., 1916. március 29., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

Ezt bizonyította közvetett módon az is, hogy Dobrovic, az uralkodó legközvetlenebb bizalmasa szemmel láthatólag nem túlságosan izgatta magát a lemondás várható belpolitikai hatása miatt.¹⁸⁷

4. Az április 1-i megállapodás

4.1. A megállapodás elfogadott változata

A két érdekelt félhez eljuttatott és végül kölcsönösen elfogadott megállapodás a következőket tartalmazta:¹⁸⁸

„1.) Az egyezmény kizárólag katonai természetű, csak a háború tartamára rendelkezik érvénnyel. Ausztria–Magyarország és Bulgária kormányai közötti egyéb megállapodásokra nézve semmiféle módon nem prejudikál.

2.) Az osztrák–magyar és a bolgár hadsereg területe közötti választóvonal a Morava dunai torkolatától a Morava mentén halad a bolgár és a szerb Morava összefolyásáig, a bolgár Morava mentén a Stalactól nyugatra lévő vasúti hídig (1:200 000-es térkép), azután a Mojsinje p[lanina]l gerincén, a 360-as (Josjétől északnyugatra), a 441-es (Zdravinjénél) magaslat, Zmajevac (1491), az 1420, 1191, 888 (Crna Cuka), 828, 673, nyereg Blacétól keletre, magaslat Kasivarnál, 1124, Pozar, 1103, 1119 (Lokvenik), Ogedna, 1413, 1315, 2140 (Milanov vrh.), 1614, 1420, Cir, Pilatovica (1705), a Kopaonik gerincvonala Sol Brdoig, 950 (Skocinától északra), 750 (Vucitrntól keletre), a Samodraza patak torkolata, 1211 (Razniktól délnyugatra), egyenes vonalban a Device planináig, Mikusincétől 1,5 km-re délkeletre, a Device pl. gerince a Rakos patak torkolatáig, Klina, azután az eddigi montenegrói–szerb határ Djakovától délkeletre, majd az eddigi szerb–albán határ a Fekete-Drinig Debrától északnyugatra, továbbá a 495-ös (Strigicantól északra), a Rapon patak mentén Mali Privaliton át, a Rapon patak egészen a Skumbiba torkollásáig. Innen a Skumbi mentén Murikjaniig.

3.) Az osztrák–magyar hadsereget megilleti az a jog, hogy a Ferizovicból Prizrenen át Albániába vezető összeköttetést hadtáp- és átvonulási vonalként mindenkor használhassa, és az ott kiépített cs. és kir. tábori lóvasutat üzemben tarthassa. Ezen összeköttetés biztosításáról Ferizovictól az albán határig a bolgár legfelső hadvezetés gondoskodik.

4.) A bolgár hadsereget megilleti az a jog, hogy a Strugától (az Ohridi tó északnyugati csücske) Prenjén át a Skumbiig és tovább Elbasanon át Berat irányába vezető összeköttetést hadtáp- és átvonulási vonalként mindenkor használhassa; ezen hadtáp- és átvonulási vonal biztosítására csapatokat tartani a Skumbi völgyében a kamarai medencétől délre a bolgár legfelső hadvezetésnek nincs joga.

5.) Az osztrák–magyar vasútforgalom fenntartása Pristina csatlakozóállomástól Mitrovicába és vissza, a cs. és kir. hadvezetés joga Ferizovic vasútállomásnak mint a 3.) pont alatt említett, Albániába vezető hadtáp- és átvonulási vonal csatlakozóállomásának használatára megmarad.

187 Tarnowski Buriánnak, Nr. 280., 1916. március 28., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

188 AOK Op. Nr. 23.373., 1916. április 1., HL I. vh., II.102., AOK 21. doboz.

6.) A 2.) pont alatt megadott választóvonalról nyugatra lévő terület az osztrák-magyar hadsereg kizárólagos parancsnoklási és igazgatási körlete, az attól keletre lévő terület a bolgár hadsereg kizárólagos parancsnoklási és igazgatási körlete.

7.) Az osztrák-magyar parancsnokságok, csapatok és hatóságok kiürítik a választóvonalról keletre lévő területet, beleértve Prizrent és Pristinát. A bolgár parancsnokságok, csapatok és hatóságok kiürítik a választóvonalról nyugatra lévő területet, beleértve Djakovát és Elbasant. Mindkét fél ezen egyezmény életbelépésétől számított 14 napon belül (ld. 9. pont).

8.) A bolgár legfelső hadvezetőség kötelezi magát Prizren és Pristina környékének kiürítésére, amennyiben ezeket a bolgár és az osztrák-magyar kormány közötti későbbi megállapodás nem ítéli a bolgároknak.

9.) Ez az egyezmény az osztrák-magyar és a bolgár legfelső hadvezetőség aláírása nélkül hatályba lép, mihelyt a két hadvezetőség beleegyezését a németekkel közölte és a német legfelső hadvezetőség a szövetségesekkel az osztrák-magyar és a bolgár legfelső hadvezetőség beleegyezését tudatta.”

A megállapodás végrehajtásáról intézkedő parancsok és utasítások – tekintettel a viszonylag szűkös időkeretre – egyidejűleg kiadásra kerültek.¹⁸⁹

Ami az egyezmény szövegét illeti, két dolog érdemel külön figyelmet. Egyrészt az elválasztóvonal precíz írásba foglalása – különösen, ha összehasonlítjuk az 1915. szeptember 6-i szerződés megfogalmazásával. Természetesen mindkét dokumentumhoz készült térképmelléklet, mégis biztonságosabbnak tűnhetett Conrad számára, ha a szöveg is részletesen feltünteti a demarkációs vonal leírását. Az eredeti Falkenhayn-féle javaslatra küldött válasza¹⁹⁰ alapján egyértelműnek tűnik ugyanis, hogy a végleges változatba a Conrad által ajánlott módosítások általában belekerültek. A másik a 8. pontban megfogalmazott bolgár garancia a vitatott területek kiürítésére.

4.2. A végrehajtás nehézségei

A két érdekelt fél kölcsönös beleegyezésével április 1-i hatállyal tehát az egyezmény életbe lépett. Az előzmények ismeretében egyáltalán nem meglepő azonban, hogy a végrehajtása korántsem bizonyult zökkenőmentesnek. Az a sajátos körülmény, hogy egyidejű aláírásra nem került sor, önmagában is félreértések forrásává vált. A német főhadiszállás április elején megküldte ugyan az egyezmény nyomtatott – immáron véglegesnek tekintett – szövegét a feleknek, ám Teschenben kínos meglepetést okozott, hogy ez némileg eltért attól a változattól, amelyet március 28-án Conrad távirati úton megkapott és elfogadott. Különösen kellemetlen volt, hogy éppen a 2. pont – azaz a választóvonal pontos leírása – mutatta az eltérést: a „495 (Strigicantól északra” szövegrész után kimaradt a következő néhány szó: „az Okestun patak mentén, Mali Privaliton át”. A Monarchia

189 Az előző jegyzetben szereplő számú aktában megtalálhatóak.
190 L. AOK Op. Nr. 23.083/I., 1916. március 26., OL Filmtár W 961.

A vitatott terület vázlatja

- - - Az 1915. szept. 6-i szerződésben szereplő határvonal
- · - Az 1916. ápr. 1-i szerződésben szereplő határvonal

vezérkarának főnöke kénytelen volt Falkenhaynhoz fordulni a szöveg korrigálása érdekében,¹⁹¹ ami azután meg is történt.¹⁹²

Komolyabbnak bizonyult az előbbi ügynél az az eltérés, amelyre kevéssel a két fél számára a kölcsönös kiürítésre előírt 14 napos határidő lejárta előtt derült fény. Laxa ezredes április 12-én telefonon (majd másnap táviratilag) a következő értesítést kapta a bolgár helyettes vezérkari főnöktől, Lukov ezredestől: „Minthogy a tényleges szerb-albán határ Djakovától keletre kezdődően és onnan délre nem felel meg az 1:200.000-es osztrák–magyar térképre berajzoltnak (amit egyébként az eredeti szerb térkép is megerősít), a bolgár hatóságok utasítást kaptak, hogy a tényleges szerb-albán határvonal kérdésének végleges rendezéséig a vitatott zónában állomáshelyükön maradjanak.”¹⁹³ Az ügy előzménye az volt, hogy Laxa ezredes a hozzá feltehetőleg Teschenből eljuttatott, a választóvonalat ábrázoló 1:200.000-es osztrák–magyar térképet összevetette a bolgároknál lévő azonos léptékű, szintén osztrák–magyar térképpel. Ez alkalommal megállapítást nyert, hogy a határvonal – két jelentéktelennek nyilvánított apró eltéréstől eltekintve¹⁹⁴ – mindkét térképen azonosan van berajzolva. Ezt a tényt maga Lukov ezredes is megerősítette, kijelentvén, hogy „minden világos, fennáll az egységes felfogás”.¹⁹⁵ Minderről Laxa ezredes április 9-én jelentést is tett az AOK-nak. A fentebb említett 12-i bolgár értesítés kézhezvétele után az osztrák–magyar attasé megkísérelte elérni, hogy a bolgár fél tartsa magát a korábban már elfogadott határvonalhoz, amire április 15-én a következő választ kapta a bolgár hadvezetéstől:¹⁹⁶

„A működő sereg törzse a generalisszimusz megbízásából tudatja, hogy a tényleges szerb-albán határ a Rekának a Fehér Drinbe való betorkollásától délre az 1915-ös 1:200 000-es osztrák–magyar térképbe berajzolt nyomvonalnak nem felel meg. Úgy az eredeti 1:500 000-es szerb térkép – melyet a szerb vezérkar földrajzi szekciójának parancsnoka, Bosković ezredes adott ki – mint a helyi lakosság állítása szerint Szerbia és Albánia között a határ a fentebb említett ponttól a Koritnik Planinán át és a 2380-as magaslattól délkeleti irányba halad, és az 1:200 000-es térképre berajzolt határvonalat Restelícától délre éri el. Ennél fogva Dobriste, Dzuri, Breznja, Zabodja, Borja, Sistevac, Restelica stb. helységek a korábbi szerb területen maradnak. Mivel a Bulgária és Ausztria–Magyarország közötti határvonal megállapítására vonatkozó egyezmény – bármiféle térképre való hivatkozás nélkül¹⁹⁷ – kimondta, hogy ez a vonal a Svarnik hídtól délre a Szerbia és Albánia közötti régi határ mentén fut, a működő sereg törzse kéri álláspontjának az AOK felé történő továbbítását és egyúttal beleegyezését ahhoz, hogy a határ ebben a körzetben a szerb 1:500 000-es térkép alaján helyesbítették. A kérdés végérvényes rendezéséig a térségben található bolgár hatóságok utasítást kaptak, hogy maradjanak állomáshelyeiken.”

191 AOK Op. Nr. 23.701., 1916. április 7., HL I. vh., II. 102., 21. doboz.

192 A Hadtörténeti Levéltárban őrzött fenti számú akta tartalmazza a kijavított változatot.

193 AOK Op. Nr. 24.018, HL I. vh., II. 102., AOK 21. doboz.

194 Mindkét esetben arról volt szó, hogy a Morava melyik ágát tekintik a felek főágnak, amely ezáltal a határvonalat képezi.

195 AOK Op. Nr. 23.819., HL I. vh., II. 102., AOK 21. doboz.

196 Laxa távirata az AOK-nak Res. No. 2404/L., 1916. április 16., in: AOK Op. Nr. 24.018., 1916. április 16., HL I. vh., II. 102., AOK 21. doboz.

197 Laxa szövegközbeni megjegyzése: „Nem, 1:200 000-es van említve.”

Laxa a bolgár kérést azzal a feltétellel javasolta elfogadni, ha az újra vitatottá vált zónában a térképhelyesbítés azonnal a helyszínen megkezdődik és a határvonal megállapításra kerül. Ebben az esetben elkerülhető lenne a korábbi konfliktus újraéledése, és – nem utolsó sorban – „a harmadik fél beavatkozása, amely többnyire csupán saját előnyére használja azt ki.”¹⁹⁸

Bármire is vonatkozott a fenti célzás a „harmadik” beavatkozásával kapcsolatban, Conrad a kívánt felhatalmazást Laxa számára a bolgár ajánlat elfogadására nem adta meg. Ehelyett Falkenhaynhoz (kihez máshoz...) fordult. Ismertette vele a kialakult helyzetet, a bolgárok fentebb idézett táviratát, valamint azt az információt, mely szerint a Prizrentől kb. 20 km-re délnyugatra lévő Vranici nevű településen még mindig egy bolgár politikai hivatalnok valamint bolgár csendőrség tevékenykedik, többek között arra kényszerítve az ottani lakosságot, hogy készleteit Prizrenbe szállítsa. Leszögezte, hogy mivel az április 1-i megállapodás szövege egyértelműen tartalmazza az 1:200 000-es térképre vonatkozó utalást, csakis ez a térkép tekinthető mérvadónak az eddigi szerb–albán határral kapcsolatban is. Ennélfogva minden egyéb hivatkozás „a helybéli lakosság kijelentéseire” vagy az 1:500 000-es szerb térképre elfogadhatatlan. Ezért ő nem is válaszolt a bolgárok ajánlatára, hanem egyenesen Falkenhayn közbenjárását kéri annak érdekében, hogy bolgár részről a vitatott területről csapataikat és hatóságaikat visszavonják.¹⁹⁹ A német fellépés sikeresnek bizonyult: Falkenhayn április 22-én tudatja Conraddal, hogy a bolgár fél véglegesen elfogadta a vitatott zónában az 1:200 000-es térképen szereplő eredeti határvonalat és Vraniciből is kivonja embereit.²⁰⁰

4.3. A megállapodás visszhangja

Nyilván nem meglepő, hogy a megállapodást Bécsben vereségként, Szófiában viszont győzelemként értékelték. A bolgár fővárosban érezhetően enyhült a március utolsó napjaira kialakult feszült hangulat. Ferdinánd is visszanyerte a kedvét, bár Radoszlavov barátilag figyelmeztette a Monarchia szófiái képviselőjét, hogy most semmiképpen se hozza szóba a Prizren–Pristina ügyet Dobrovic előtt, mert ezzel csak újra felidegesítené az uralkodót.²⁰¹

Tarnowski és a bolgár kormányfő beszélgetéséből az is nyilvánvalóvá vált, hogy a megállapodást bizonyos vonatkozásban eltérően értelmezi a két fél. Az első pontban szereplő „csak a háború tartamára rendelkezik érvénnyel” formulát úgy tekintették, mint amely egyértelműen kimondja, hogy az egyezmény *a háború végéig igenis érvényben marad*, ennélfogva a vitatott kérdések addig lekerülhetnek a napirendről. Ezzel szemben a bécsi olvasata a kifejezésnek az volt, hogy az egyezmény semmiképpen sem befolyásolhatja a háború utáni rendezést, azaz legfeljebb a háború végéig érvényes, ám ez nem zárja ki ugyanakkor a rendezés *ideiglenes* jellegét. Ennek megfelelően Tarnowski utasításának megfelelően kihangsúlyozta, hogy a Monarchia továbbra is fenntartja követeléseit a szerződésbeli

198 Uo.

199 Uo.

200 AOK Op. Nr. 24.198., 1916. április 22., HL I. vlt., II. 102., 21. doboz.

201 Tarnowski Buriánnak, Nr. 294., 1916. március 31., REZSL Burián István irattai, 16. doboz.

határ betartására és a bolgár civil közigazgatás visszavonására vonatkozólag, ami láthatólag nem nagyon tetszett bolgár partnerének.²⁰²

Érdekes módon a kétféle értelmezés okozhatta valószínűleg azt is, hogy március végén Tarnowski egyáltalán nem lehetett tisztában azzal: kizárólag a Falkenhayn-féle proposíció elfogadásáról folyik-e a vita, vagy esetleg létezik egy másik német javaslat is. Ugyanis bolgár tárgyalópartnerei végig *definitivum*ról beszéltek, holott a Falkenhayn-javaslat tudomása szerint *provizórium*ot teremtett csupán.²⁰³

4.4. Az ügy tanulságai

Ha a bevezetésben az szerepelt, hogy ez a konfliktus voltaképpen a *presztizs* körül forgott, úgy most utólag ehhez hozzá lehet tenni még egy kulcskérdést, amely elsősorban a Monarchia oldaláról szemlélve rendelkezik jelentőséggel, nevezetesen, hogy *ki csinálja a politikát?* Ez a megfogalmazás utalás kíván lenni egy Burián naplóbejegyzésre. A külügyminiszter jegyezte fel ugyanis 1916. január 31-én egy Conraddal folytatott megbeszélés után, hogy az „hasznos volt, mert megértettem vele, hogy a politikát nem ő fogja csinálni. Methodusai nagyon egyszerűek, de mindenütt betörik az ablakokat.”²⁰⁴ A történetírásban létezik egy meglehetősen kedvezőtlen kép az egykori vezérkari főnökről, és sajnálatos módon az abban tükröződő megítélés szinte teljes egészében egybeesik azoknak a korabeli civil politikusoknak az értékítéletével, akikkel Conrad számos vonatkozásban szembe került. Eszerint ő, mint külpolitikai kérdésekben laikus, állandó „okvetetlenkedéseivel” (szintén Burián kifejezése) zaklatja a felelős döntéshozókat, újabb és újabb fantasztikus beadványokkal bombázza a külügyminisztériumot, amelyeknek az a fő hibája, hogy szerzőjük figyelmen kívül hagyja a realitásokat. Mellesleg Conrad vezérkari főnökként nem csupán Buriánnal került ellentétbe, hanem elődeivel, Aerenthallal és Berchtolddal is, ami bizonyítja, hogy nem a mindenkori külügyminiszter személyével volt problémája, hanem azzal a külpolitikai vonallal, amely meggyőződése szerint nem szolgálja kellőképpen a birodalom érdekeit. Természetesen lehet vitatkozni azon, vajon volt-e realitása Conrad elképzeléseinek. Bizonyos jelek ugyanakkor arra mutatnak, hogy a külpolitika irányítói nem igazán vették komolyan a véleményük szerint a dolgukba „belekontárkodó” tábornok figyelmeztetéseit. Erre utal a már említett, Buriántól származó kifejezés, de pregnáns részleteket lehet találni Tisza és Burián fennmaradt leveleiben is. „(...) épen Conrad nehéz természetére tekintettel,” – írja Tisza 1916. január 3-án a külügyminiszternek – „legjobb módnak azt tartom, hogy jól kibeszélhesse magát, kiadhassa a mérgét s a végén megnyugodjék abban, hogy ő meg tett minden lehetőt és ezek az átkozott civilisták okai minden bajnak.”²⁰⁵ Előző napi levelében kifejti, hogy „Conrad helyzete egészen más, mint a mienk. Ő salválva van – bármilyen legyen is a döntés – ha kifejtette meggyőződését. Mi felelősek vagyunk a tényleg folytatott politikáért is és állásunkban csak addig maradhatunk, amíg ezt a felelősséget vállalhatjuk. Ezt meg kell vele értetni és szépen hagyni, hogy kiöntse a mérgét és kifújja magát. (...)

202 Uo.

203 Tarnowski Buriánnak, Nr. 286., 1916. március 30., REZSL Burián István iratai, 16. doboz.

204 Burián István naplója, REZSL Burián István iratai, 25. doboz.

205 Tisza Buriánnak, 1916. január 3., REZSL Tisza István iratai, 16. doboz.

Conrad jó tulajdonait én annyira elismerem, mint talán kevés ember; ezt ő tudja is s elég jól boldogulok vele élőszóval. Mindenesetre jobban, mint ha berüg a tinta-tartójából.”²⁰⁶

A helyzet tehát úgy alakul, hogy a két fél (Conrad és Burián) kölcsönösen bizalmatlan a másik iránt. Conrad makacsul ismételteti figyelmeztetéseit a bolgárok megbízhatatlanságáról, mértéktelen hódítási vágyáról, és egyre sürgeti a külügy-minisztert a szerinte egyetlen lépés megtételére: a Monarchia nyilvánítsa ki, hogy a bolgár szerződésben szereplő határvonaltól nyugatra eső egész területre igényt tart – ha már egyszer mindezt a szerződés megkötésekor elmulasztotta. Burián azonban mindezt nem teheti meg, hiszen a Monarchia balkáni tervei nagyon is tisztázatlanok. Még 1916 február végén is azt jegyzi fel naplójában: „(...) az az érzés, hogy csak toljuk tovább a szekeret, teljes ködben levő cél felé.”²⁰⁷ Végül arra hajlandó, hogy értésére adja a bolgároknak: a határvonaltól nyugatra minden a Monarchia érdekszférája. Ez természetesen kevesebb, mint amit Conrad követelt, ám Burián következetesen úgy tesz, mintha ezzel a lépéssel eleget tett volna a vezérkari főnök kívánságának. Ráadásul mindkettő a másikat tartják felelősnek a kialakult helyzetért. Burián szerint Conrad tescheni izgágasága felbőszítette a bolgárokat, tetejében akkor vont ki a Monarchia egységeit a térségből, amikor a leginkább szükség lett volna a jelenlétükre. A koronát azonban a tevékenységére azzal tette fel, hogy elhamarkodottan elfogadta Falkenhayn közvetítési javaslatát, holott az egyáltalán nem volt kedvező a Monarchiára nézve. Conrad ezzel szemben a már említett módon a szerződés nem kielégítő szövegezését tette felelőssé azért, hogy a bolgárok egyáltalán jogot formálhattak az általuk megszállt területekre. Később a „civilisták” határozatlan magatartása megfosztotta szerinte a Monarchiát a bolgárok elleni hatékony fellépés lehetőségétől, hiszen a katonai konfrontációt – számos okból – eleve lehetetlen volt vállalni. A kölcsönös vádaskodás egyre inkább egyfajta „süketek párbeszédéhez” kezdett hasonlatossá válni: a két fél makacsul ragaszkodott saját álláspontjához, holott a kifogásolt lépések megtétele illetve elmaradása sem változtatott volna lényegesen a kialakult helyzeten. A Monarchia nem volt abban a helyzetben, hogy jogait a bolgárokkal szemben eredményesen képviselje, minthogy kényszerítő eszközöket saját jól felfogott érdekében és adott esetben nyilvánvalóan bekövetkező német tiltás ellenében eleve nem alkalmazhatott. Következésképpen nem maradt más, mint átmenetileg „lenyelni a békát”, várni az alkalmas pillanatot a revansra.²⁰⁸

206 Tisza Buriánnak, 1916. január 2., REZSL Tisza István iratai, 16. doboz.

207 Burián István naplója, 1916. február 29-i bejegyzés, REZSL Burián István iratai, 25. doboz.

208 Jól jellemzi a kialakult helyzetet Tisza alábbi következő – Buriánnak írott – levele: „A bolgár differenciát tapintatlanul fogta meg hadvezetőségünk; alig kezdtük remélni, hogy a hibás start okozta kisiklásból rendes kerékvágásba segít a német kormány korrekt állásfoglalása, Falkenhayn barátunk húzta keresztül számításainkat az ő <compromissum>-javaslatával, amely lényegében véve a bolgár álláspontot juttatja érvényre, mert birtokban hagyja őket ott, ahol erre súlyt helyeznek. Ezzel az egész kérdés – persze csak a háború alatti tényleges birtoklás szempontjából – a mi hátrányunkra döntött el, de legalább eleje véteget a katonai parancsnokságaink közötti perpatvarnak. Nézetem szerint nyugvópontra kellene a dolgot hozni diplomáciai téren is. Magától értetődik, hogy a háború tartamára kialakult modus vivendi sem Bulgária szerződészerű kötelezettségeit meg nem szünteti, sem a végleges megoldásnak nem prejudikálhat. Feltétlenül szükséges ezt világosan hangsúlyoznunk, valahányszor a bolgárok az ellenkezőjét állítják, de nem hiszem, hogy célszerű volna ezen túlmennünk s a dolognak a mi álláspontunknak megfelelő rendezését most erőltetnünk. Hogy nekünk van igazunk, ez mit sem változtat a dologon. A bolgárok tudják, hogy a háború alatt nem visszük törésre a dolgot; abszolút merev tagadással fognak minden kísérletünkre válaszolni, minden újabb lépésünk újabb éhéc-et jelent számunkra, amely az ügyet előbbre nem viszi, nem használ presztízsünknek, a helyzetet pedig mind jobban elmérgesítve, olyan viszonyt létesít közöttünk s Ferdinánd és Radoslawow közt, amely nagyon

MELLÉKLETEK

I.

Préliminaires de paix signés à San-Stefano, le 3 mars 1878.²⁰⁹

Art. 6. La Bulgarie est constituée en principauté autonome, tributaire, avec un gouvernement chrétien et une milice nationale.

[...]

Les frontières définitives de la principauté bulgare seront tracées par une commission spéciale russo-turque avant l'évacuation de la Roumélie par l'armée impériale russe. Cette commission tiendra compte dans ses travaux, pour les modifications à introduire sur les lieux au tracé général, du principe de la nationalité de la majorité des habitants des confins, conformément aux bases de la paix, ainsi que des nécessités topographiques et des intérêts pratiques de circulation pour les populations locales.

L'étendue de la principauté de Bulgarie est fixée, en traits généraux, sur la carte ci-jointe, qui devra servir de base à la délimitation définitive. En quittant la nouvelle frontière de la principauté serbe, le tracé suivra la limite occidentale du caza de Vrania jusqu'à la chaîne de Karadagh. Tournant vers l'Ouest, la ligne suivra les limites occidentales des cazas de Kaumanovo, Kotchani, Kalkandelen, jusqu'au mont Korab; de là, par la rivière Veleschitza jusqu'à sa jonction avec le Drine Noir. Se dirigeant vers le Sud par le Drine et après par la limite occidentale du caza d'Ochride vers le mont Linas, la frontière suivra les limites occidentales des cazas de Gortcha et Starovo jusqu'au mont Grammos. [...]

---

megbosszulhatja magát. Pristina–Mitrovicza kérdése a békekötéskor fog eldőlni. Ha az akkori helyzet módot nyújt a bolgár szövetségi szerződés változatlan érvényesítésére, akkor ki fogjuk őket onnan nyomni, ellenkező esetben pedig kénytelenek leszünk más megoldással megbarátkozni s terveinket az adott helyzet lehetőségeihez és kényszerűségeihez alkalmazni, akár folytatjuk mostani álláspontunk érvényesítésére irányuló kísérleteinket, akár nem. Ismerve a bolgárokat, nagyon súlyos aggályaim volnának az ellen, ha folytatnánk a dolog feszegetését, s nagyon kérlek: méltóztassál meggondolni, nem volna-e jobb egyszerűen fenntartani álláspontunkat, figyelmeztetni a bolgár kormányt, hogy eljárásukkal célt nem érnek, s azután a háborút végére halasztani az ügy elintézését." Tisza István levele Buriánhoz, 1916. április 1. *Gróf Tisza István* összes munkái 4. sorozat. Levelek stb., V. k., Budapest, 1933. 119. sk. o.

209 A San-Stefanóban 1878. március 3-án aláírt előzetes béke. Nouveau recueil general de traités et autres actes relatifs aux rapports de droit international. Continuation du grand recueil de *G.Fr. de Martens* par *Charles Samwer* et *Jules Hopf*. Deuxième série. Tome III. Gottingue, 1878–79. 248–249. o.

II.

Annexe secrète au traité d'amitié et d'alliance entre le Royaume de Bulgarie et le Royaume de Serbie.

Signé à Sofia; le 29 Février (13 Mars) 1912²¹⁰

Art. 2. – Tous les accroissements territoriaux qui seraient réalisés par une action commune dans le sens des articles premier et second du traité et de l'article premier de la présente Annexe secrète; tombent sous la domination commune (c o n d o m i n i u m) des deux États alliés. Leur liquidation aura lieu sans retard, dans un dévia maximum de trois mois après le rétablissement de la paix, et sur les bases suivantes:

La Serbie reconnaît à la Bulgarie le droit sur les territoires à l'Est du Rodophe et de la rivière Strouma; la Bulgarie reconnaît le droit de la Serbie sur ceux situés au Nord et l'Ouest du Char-planina.

Quant aux territoires compris entre le Char; le Rodophe, la mer Égée et le lac d'Ochrida, si les deux Parties acquièrent la conviction que leur organisation en province autonome distincte est impossible en vue des intérêts communs des nationalités bulgare et serbe ou pour d'autres raisons d'ordre intérieur ou extérieur, il sera disposé de ses territoires conformément aux stipulations ci-dessous:

La Serbie s'engage à ne formuler aucune revendication en ce qui concerne les territoires situés au delà de la ligne tracée sur la carte ci-annexée et qui, ayant son point de départ à la frontière turco-bulgare, au mont Golem (au Nord de Kriva Palanka) suit la direction générale du Sud-Ouest jusqu'au lac d'Ochrida; en passant par le mont Kitka, entre les villages de Metechivo et Podarji-Kon, par le sommet à l'Est du village Nerav, en suivant la ligne de partage des eaux jusqu'au sommet 1,000 au Nord du village de Baschtévo, entre les villages de Liubentzi et Petarlitza, par le sommet Ostritch (Lissetz-Planina), le sommet 1,050 entre les villages de Dratch et Opila, par les villages de Talichmanzi et Jivalevo, le sommet 1,050, le sommet 1,000, le village Kichali, la ligne principale de partage des eaux Gradichté-Planina, jusqu'au le sommet Gorichté, vers le sommet 1023, suivant ensuite la ligne de partage des eaux entre les villages Ivankovtzi et Loghintzi, par Vetersko et Sopot sur le Vardar. Traversant le Vardar, elle suit les crêtes vers le sommet 2,550 et jusqu'à la montagne Petropolé, par la ligne de partage des eaux de cette montagne entre les villages de Krapa et Barbarès jusqu'au sommet 1,200 entre les villages de Yakrynovo et Drenovo, jusqu'au mont Tschesma (1,254), par la ligne de partage des eaux des montagnes Baba-Planina et Krouchka-Tepessi, entre les villages de Salp et Tzerske, jusqu'au sommet de la Protoyska-Planina, à l'Est du village de Beltiza, par Bréjani, jusqu'au sommet 1,200 (Ilinska-Planina), par la ligne de partage des eaux passant par le sommet 1,330 jusqu'au sommet 1,217, et entre les villages de Livoitcha et Gorentzi, jusqu'au lac d'Ochrida, près du monastère de Gabovtzi.

²¹⁰ A Bolgár Királyság és a Szerb Királyság közötti barátsági és szövetségi szerződés titkos kiegészítése. Aláírásra került Szófiában, 1912. február 29-én (március 13-án). Actes et traités internationaux concernant la Bulgarie. (Red. par G. P. Ghéno), Sofia 1940. 370. o.

La Bulgarie s'engage à accepter cette frontière si S.M. l'Empereur de Russie, qui sera sollicité d'être l'arbitre suprême en cette question, se prononce en faveur de cette ligne.

Il va de soi que les deux Parties Contractantes s'engagent à accepter comme frontière définitive la ligne que S.M. l'Empereur de Russie, dans les limites susindiquées, aura trouvé correspondre aux droits et aux intérêts des deux Parties. [...]

III.

Convention secrète entre l'Autriche-Hongrie et la Bulgarie²¹¹

L'Autriche-Hongrie et la Bulgarie étant tombées d'accord d'entreprendre en commun une action militaire contre la Serbie, il est convenu ce qui suit:

1.) L'Autriche-Hongrie garantit à la Bulgarie l'acquisition et l'annexion des territoires suivants:

a.) La Macédoine actuellement serbe englobant les deux zones dites „contestée” et „incontestée”, telles qu'elles sont délimitées par le traité d'alliance bulgaro-serbe du 29 février (13 mars) 1912, et conformément à la carte annexée audit traité bulgaro-serbe.

b.) Le territoire serbe situé à l'est de la ligne suivante, à savoir: la rivière Morava, ayant son point de départ du Danube jusqu'à l'endroit où elle s'unit avec les deux rivières, Morava Bolgarska et Morava Serbska, de là la ligne suit le partage d'eaux de ces deux rivières passe la crête de Tschernagora, traverse le défilé près de Katchanik; monte sur les crêtes de Char Planina, arrivant jusqu'à la frontière de la Bulgarie de San Stefano et suivant cette frontière. La ligne de délimitation a été tracée sur la carte ci-annexée qui forme une partie intégrante de la présente convention. [...]

211 Titkos megállapodás Ausztria–Magyarország és Bulgária között, 1915. szeptember 6. KA AOK Op. Nr. 15312 (AOK 504. Karton); Tarnowski Buriánnak, Nr. 1025., 1915. szeptember 6., REZSL Burián István iratai, 15. doboz.

I.

A San Stefanóban 1878. március 3-án aláírt előzetes békemegállapodás

6. cikkely. Bulgária keresztény kormánnyal és nemzeti hadsereggel rendelkező független, adófizető fejedelemséggé alakul.

[...]

A bolgár fejedelemség végleges határait – Ruméliának a cári hadsereg által történő kiűritése előtt – egy orosz-török különbizottság fogja megállapítani. Ez a bizottság az általános határvonalon alkalmazandó módosításokkal kapcsolatos munkája során a béke alapelveinek megfelelően figyelembe fogja venni a határvidéken élő népesség esetében a többségi nemzetiség elvét, valamint a helyi lakosság közlekedése szempontjából a terepadottságokat és a gyakorlati érdekeket. A Bolgári Fejedelemség kiterjedését fő vonalaiban a mellékelt térkép rögzíti, melynek a végleges határ-megállapítás alapjául szolgálna. A határvonal a szerb fejedelemség új határát elhagyva a vranjai kaza határát fogja követni a Kara Dag hegyláncáig. Nyugatnak fordulva a vonal a kumanovói, a kačaniki és a kalkandeleni kazák nyugati határát fogja követni a Korab hegyig, innen a Velesica patakot annak a Fekete Drinnel történő egyesüléséig. A Drin mentén dél felé, majd az ohridi kaza nyugati határa mentén a Linas hegy felé haladva a határvonal a korçai és a sztarovói kazák nyugati szélét fogja követni a Grammos hegységig. [...]

II.

A Bolgár Királyság és a Szerb Királyság közötti barátsági és szövetségi szerződés titkos kiegészítése. Aláírásra került Szófiában, 1912. február 29-én (március 13-án).

2. cikkely – Az egyezmény első és második cikkelye valamint ezen titkos Függelék értelmében végrehajtott közös akció révén megvalósuló valamennyi területgyarapodás a két szövetséges Állam közös fennhatósága alá kerül (kondominium). Ezen területek sorsának szabályozására haladéktalanul, a béke helyreállítását követően legfeljebb három hónapos határidőn belül sor kerül az alábbi alapelvek szerint:

Szerbia elismeri Bulgária jogát a Rodopétól és a Sztruma folyótól keletre eső területekre; Bulgária elismeri Szerbia jogát azokra a területekre, melyek a Šar Planinától északra és nyugatra találhatóak.

Ami Šar, a Rodope, az Égei-tenger és az Ohridi-tó közötti területeket illeti: ha a két fél arra a meggyőződésre jut, hogy ezen területek különálló, autonóm tartománnyá szervezése – tekintettel a bolgár és szerb nemzet közös érdekeire, avagy más, külső vagy belső okra – lehetetlen, úgy azok sorsáról az alábbi kikötések szerint fognak rendelkezni:

Szerbia kötelezettséget vállal arra, hogy semmiféle követelést nem támaszt azokkal a területekkel kapcsolatban, amelyek az idecsatolt térképen megjelölt vonalon túl találhatóak. Ez a vonal a Golet hegynél (Kriva Palankától északra) elhagyva a török-bolgár határt a délnyugati főirányt követi az Ohridi-tóig; áthalad a Kitka hegyen Meteževo és Podržjikonj falvak között, a Nerav falutól keletre lévő csúcson keresztül a vízvázasztó vonalát követi a Bastevo falutól északra lévő 1000-es magassági pontig, áthalad Ljubinci és Petralica falvak között, az Osztrič csúcson (Lissec-Planina), az 1050-es magassági ponton át Dragaš és Opila falvak között, majd Talasmanci és Živaljevo falvak között, az 1050-es, az 1000-es magassági pontokon, Kičali falun, a Gradište-Planina vízvázasztóján a Kurista csúcsig, onnan az 1023-as magassági pont felé, azután az Ivankovci és Luganci falvak közötti vízvázasztó vonalát követi Veterskón és a Vardarnál található Sopoton keresztül. A Vardaron átkelve követi a 2550-es magassági pont felé a Petropole hegységig, e hegység vízvázasztóján keresztül Krápa és Barbars falvak között az 1200-as pontig vezet, Jakrinovo és Dreveno falvak között a Česma hegyig (1254), továbbá a Baba-Planina és a Krška-Tepessi hegységek vízvázasztóján keresztül Sop és Cer falvak között a Protranjska-Planina csúcsáig, majd Belica falutól keletre Brežanin keresztül az 1200-as pontig (Ilinska-Planina), onnan az 1330-as ponton áthaladó vízvázasztó vonalában az 1217-es pontig, végül Lihovište és Gorenci falvak között Gabovci monostora mellett az Ohridi-tóig.

Bulgária kötelezettséget vállal e határvonal elfogadására, amennyiben Őfelsége Oroszország Cárja – ki ebben a kérdésben a legfőbb döntőbírónak felkéretik – e vonal elfogadása mellett nyilatkozik.

A két Szerződő Fél magától értetődően kötelezettséget vállal arra, hogy végleges határként fogadja el a vonalat, amelyet Őfelsége Oroszország Cárja – a fentebb megadott határok között – a két Fél jogainak és érdekeinek figyelembe vételével megfelelőnek talál. [...]

III.

Titkos megállapítás Ausztria-Magyarország és Bulgária között, 1915. szeptember 6.

Ausztria-Magyarország és Bulgária – megegyezvén abban, hogy közös katonai akciót kezdenek Szerbia ellen – a következőkben állapodtak meg:

1.) Ausztria-Magyarország garantálja Bulgáriának a következő területek megszerzését és annektálását:

a.) A jelenlegi szerb Macedóniát, beleértve mindkét – „vitatott”, ill. „nemvitatott” – zónát úgy, ahogy az az 1912. február 29-i (március 13-i) bolgár-szerb szövetségi szerződésben megállapításra került, a nevezett bolgár-szerb egyezményhez csatolt térképen megjelölt formában.

b.) Az alábbi vonaltól keletre eső területeket, ti.: a Morava folyó a dunai torkolatától addig a helyig, ahol a két folyó: a bolgár illetve a szerb Morava egyesül; innen a vonal követi a két folyó vízválasztóját, áthalad a Černagora gerincén, átszeli a Kačaniknál lévő szorost, felmegy a Šar-Planina gerincére, a San-Stefano-i Bulgária határát elérve pedig annak vonalát követi. A demarkációs vonalat a mellékelt térkép tartalmazza, mely a jelen egyezmény integráns részét képezi. [...]

Ferenc Pollmann

THE DIFFICULTIES OF CO-OPERATION IN ALLIANCE:
CONFLICTS BETWEEN THE AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY AND BULGARIA
IN THE KOSSOWA CASE IN SPRING 1916

Summary

With Bulgaria's joining the Central Powers in 1915 the policy-makers of the Austro-Hungarian Monarchy could have been content, for many of them favoured the Bulgarian alliance for a long time. Yet the military co-operation between Austria-Hungary and the new ally proved to be far from harmonious. Although the secret convention signed on 6 September 1915 strictly determined the border of the future territorial gains of Bulgaria, her army occupied a lot of Serbian soil in Kossowa in November and started to establish civilian administration in Prizren, Prishtina and Djakowa. Austria-Hungary considered this region as her own zone of influence, so the affair resulted a serious conflict between the two states.

Ferenc Pollmann

LES DIFFICULTÉS DE LA COOPÉRATION D'ALLIANCE: DISSIDENTIMENTS
AUTRICHIENS-HONGROIS – BULGARES AU SUJET DE KOSOVO,
AU PRINTEMPS DE 1916

Résumé

En 1915, quand la Bulgarie s'est associée aux Empires Centraux, les hommes politiques de la Monarchie Austro-Hongroise pouvaient être contents, surtout ceux qui avaient insisté sur l'alliance bulgare depuis déjà longtemps. Mais la coopération militaire entre l'Autriche-Hongrie et le nouvel allié était très loin d'être harmonique. Bien que le pacte secret, signé le 6 septembre 1915 ait fixé de manière précise à quels territoires la Bulgarie pourrait prétendre, l'armée bulgare a occupé la plus grande partie de Kosovo de Serbie déjà en novembre de cette année-là, et les autorités bulgares ont commencé à développer l'administration civile à Prizren, Pristina et à Djakova. Mais l'Autriche-Hongrie considérait également ce territoire comme sa propre sphère d'intérêts, ainsi, le cas a eu pour conséquence un conflit grave entre les deux États.

Ferenc Pollmann

SCHWIERIGKEITEN IN DER ZUSAMMENARBEIT DEI VERBÜNDETEN:
AUSEINANDERSETZUNGEN ÜBER KOSOVO IM FRÜHLING DES JAHRES
1916

Resümee

Als sich Bulgarien 1915 den Zentralmächten anschloß, waren vor allem jene Politiker der Österreichisch-Ungarischen Monarchie zufrieden, die schon seit langem bestrebt waren, die Allianz mit Bulgarien zu fördern. Doch die militärische Zusammenarbeit zwischen Österreich-Ungarn und dem neuen Verbündeten war bei weitem nicht harmonisch. Obwohl es im geheimen Abkommen, das am 6. September 1915 unterzeichnet worden war, genau festgelegt wurde, auf welche Gebiete Bulgarien Ansprüche erheben kann, wurde der Großteil des serbischen Kosowo noch im November desselben Jahres vom bulgarischen Armeekorps besetzt und die bulgarischen Behörden begannen mit dem Ausbau der bürgerlichen Administration in Prizren, Prishtina und Djakowa. Dieses Gebiet wurde jedoch auch von der Österreichisch-Ungarischen Monarchie zu ihrer eigenen Interessensphäre gezählt, was zu schweren Konflikten zwischen den beiden Staaten führte.

Ференц Поллманн

ТРУДНОСТИ СОЮЗНИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
В АВСТРО-ВЕНГЕРСКО-БОЛГАРСКИХ ПРОТИВОРЕЧИЯХ В ДЕЛЕ
КОСОВО ВЕСНОЙ 1916 ГОДА

Резюме

Когда в 1915 году Болгария присоединилась к Центральным державам, политики Австро-Венгерской Монархии могли быть довольными, особенно те, которые уже давно настаивали на союзничестве с босанцами. Однако военное взаимодействие между Австро-Венгрией и новым союзником было весьма далеко от того, чтобы назвать его гармоничным.

Несмотря на то, что подписанное в сентябре 1915 года тайное соглашение точно определяло, на какие территории может претендовать Болгария в будущем, болгарская армия уже в ноябре того же года оккупировала большую часть Косова в Сербии, и болгарские власти приступили к созданию гражданской администрации в Призрене, Приштине и Дьякове. Однако эти территории считала сферой своего влияния и Австро-Венгрия, поэтому этот инцидент послужил поводом для серьезного конфликта между двумя странами.